

UDK 321.01:351.74

DEFENDOLOGIJA MNE

TEORIJSKO-STRUČNI ČASOPIS ZA PITANJA ZAŠTITE, BEZBJEDNOSTI,
ODBRANE, OBRAZOVANJA, SOCIOLOGIJE, KRIMINALISTIKE I KRIMINOLOGIJE

GODINA MMVI, BROJ 2, 2016.

NIKŠIĆ
2016.

Izdavač

Centar za bezbjednosna, sociološka i
kriminološka istraživanja "Defendologija" – Nikšić, Crna Gora

Za izdavača

mr sci Slavko Milić

Glavni i odgovorni urednik

mr sci Slavko Milić

Urednik

mr sci Slavko Milić

Redakcija časopisa

Prof.dr Duško Vejnović, red. prof. Univerziteta RS, predsjednik EDC Banja Luka;
Mr. Slavko Milić, Fakultet za državne i evropske studije u Podgorici,
Predsjednik Defendologija centra Crne Gore;
doc.dr Aleksandar Ivanović, Univerzitet Crne Gore, Pravni fakultet u Podgorici,
Forenzički centar Crne Gore;
dr.sci Velibor Lalić, član Upravnog odbora Evropskog defendologija centra u Banjoj Luci;
dr.sci Darko Matijašević, član Upravnog odbora Evropskog defendologija centra u Banjoj Luci;
Prof.dr Vladimir Stojanović, član redakcije časopisa "Defendologija" u Banjoj Luci;
Prof.dr Vaso Bojanić, član redakcije časopisa "Defendologija" u Banjoj Luci;
prof. dr Braco Kovačević, red. prof. Univerziteta Republike Srpske,
član Savjeta časopisa "Defendologija" u Banjoj Luci;
dr. sci Dragan Radišić, član Savjeta časopisa "Defendologija" u Banjoj Luci;
mr. Predrag Obrenović, član Savjeta časopisa "Defendologija" u Banjoj Luci;
dr. sci Stevan Dakić, član Savjeta časopisa "Defendologija" u Banjoj Luci;
Prof. dr Đorđije Blažić, dekan Fakulteta za državne i evropske studije u Podgorici;

Savjet časopisa

prof.dr Duško Vejnović (RS), prof.dr Mihajlo Mijanović (Crna Gora), prof. dr. Veselin
Drašković (Crna Gora), doc.dr Mimo Drašković (Crna Gora), doc.dr. Aleksandar Ivanović
(Crna Gora), doc.dr. Aleksandar R Ivanović (Srbija), mr Mirjana Popović (Crna Gora),
doc. dr Veselin Mićanović (Crna Gora), prof. dr Braco Kovačević (RS), prof. dr Đorđije
Blažić (Crna Gora), dr sci Tatjana Vujović (Crna Gora)

Recenzentski odbor

prof.dr Duško Vejnović (RS), prof.dr Mihajlo Mijanović (Crna Gora), prof. dr. Veselin
Drašković (Crna Gora), doc.dr Mimo Drašković (Crna Gora), doc.dr. Aleksandar Ivanović
(Crna Gora), doc.dr. Aleksandar R Ivanović (Srbija), mr Mirjana Popović (Crna Gora),
doc. dr Veselin Mićanović (Crna Gora), prof. dr Braco Kovačević (RS), prof. dr Đorđije
Blažić (Crna Gora), dr sci Tatjana Vujović (Crna Gora)

Štampa

IVPE Cetinje
www.ivpe.me

Za štampariju

Irena Kaluđerović

Uredništvo i administracija

Baja Pivljanina 7a, 81400 Nikšić, Crna Gora
Telefon/faks: +382 (40) 282-888

Web stranica: <https://casopisdefendologijamne.wordpress.com>

e-mail: casopis.defendologijamne@gmail.com

Žiro račun: 550-13604-11

Grafičko oblikovanje i pripreme

IVPE Cetinje

Lektori

Jelena Milić
Anastazija Langer
Slavica Milić

Korektor

Nadica Knežević

Prevod

Anastazija Langer

Tiraž

300 primjeraka

Godišnja pretplata za pravna lica 20 eura
za fizička lica 10 eura

Rješenjem Ministarstva kulture broj 775 od 04. marta 2016. godine, upisan je
štampani medij teorijsko-stručni časopis «Defendologija MNE» u Evidenciju medija
rješenjem broj 05-1021/2

UDK 321.01:351.74

ISSN 2337-0920

COBISS.CG-ID 30483472

PREDGOVOR:

Poštovani čitaoci,

Pred Vama stoji prvi broj časopisa „Defendologija MNE“ kao rezultat stručne aktivnosti Centra za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja Crne Gore „Defendologija“. Dolazi upravo onda kada se u zemljama našeg okruženja Defendologija konstituiše kao nauka o bezbjednosnim studijama, zaštiti bezbjednosti i odbrani. Od 2012. godine do danas prošle su četiri godine, koje su obilježile put prema stručnoj i naučnoj mreži nacionalnog, evropskog i svjetskog znanja. Danas sa ponosom možemo reći da je crnogorski defendologija centar opravdao svoje postojanje i da gazi čvrstim koracima prema stazama koje konstituišu nauku. U ovom broju autori su obrađivali aktuelne teme iz oblasti kriminologije, bezbjednosti, javne uprave, prava, defendologije i drugih oblasti struke i nauke. Ovim je otvoren put za nove originalne, pregledne i druge stručne i naučne radove stvorene u vrijednim glavama autora/ki koji predano rade na stvaranju ideja u interesu napretka ljudskih znanja. Kritički stvaraoci, a u današnje vrijeme to nije lako biti, trpe velike poraze i žrtve ali ipak opstaju... Jedino tako se može pripadati savezu kritičkih intelektualaca. I zato, pravi intelektualac traži istinu o onima koji pokopavaju istinu na način koji je nevidljiv za obične ljude. Mnogima nedostatak znanja i opšte kulture ne smeta da javno osude i ostave na stubu srama one kojima nijesu dorasli, a svoju zlobu cijede iz sebe dajući im uzvišene kritike. Često se svađaju oko jezika... kulture... nauke i novca. Zbog toga je ovaj časopis pisan na jeziku pomirenja na svim jezicima naših prostora crnogorskom, srpskom, bosanskom, hrvatskom a biće po eventualnom pristizanju radova pisan i štampan na engleskom i ruskom jeziku, kako bi svi narodi mogli da ga čitaju i u njemu pronađu neku od tema koja ih zanima a koja pripada teorijskim opredjeljenjima i strukturi časopisa.

Organizaciji i pripremi časopisa pomogao je Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja iz Republike Srpske i naš uvaženi predsjednik prof. dr Duško Vejnović, redovni profesor Univerziteta kao i svi drugi dragi prijatelji koji su kao odabrani autori pomogli njegovu rođenje. Časopis „Defendologija MNE“ rođen je u godini kada se u Crnoj Gori posebno u oblasti bezbjednosti događaju snažne promjene, dileme i nedoumice. U godini kada Crna Gora obilježava 10. godina svoje nezavisnosti i 1000 godina svoje državnosti. Nek je vječna naša domovina.

Glavni i odgovorni urednik
mr sci Slavko Milić, predsjednik
Centra za bezbjednosna, sociološka i kriminološka
istraživanja Crne Gore „Defendologija“ – Nikšić

SADRŽAJ

Prof dr Dragan Jovašević RAD U JAVNOM INTERESU U REPUBLICI SRBIJI	9
Prof dr sc Srdjan Vukadinović FUNKCIONISANJE DRUŠTVA U SOCIO-KULTUROLOŠKIM RAZLIKAMA	25
Prof dr Mile Matijević AKTUELNOST kriminalističkog učenja prof. dr Vladimira Vodinelića	33
Prof dr Aleksandar B. Ivanović Doc dr Aleksandar R. Ivanović O POJMU VJEROVATNOĆE U FORENZIČKIM ISTRAŽIVANJIMA	55
Prof dr Mihajlo Mijanović Milenko Vojvodić KAUZALNOST GOVORA MRŽNJE I NASILJA NA SPORTSKIM TERENIMA	67
Dr sc Tatjana Vujović STRUKTURALNA OBILJEŽJA PSIHOLOGIJE RODITELJA U PORODICAMA MALOLJETNIH DELIKVENATA	83
Prof dr Đorđe Blažić REFORMA UPRAVNO PROCESNOG ZAKONODAVSTVA CRNE GORE	99
Doc dr Aleksandar R. Ivanović Prof dr Aleksandar B. Ivanović KRIMINALISTIČKO STRATEGIJSKI PRISTUP KAO SAVREMENI KONCEPT ORGANIZACIJE I REALIZACIJE KRIMINALISTIČKE DJELATNOSTI	129
Dr sc Miroslav Knežević MEDIJACIJA KAO INSTRUMENT POMIRENJA	153

Prof dr Duško Vejnović Mr Stefan Vukojević DEFENDOLOGIJA U REPUBLICI SRPSKOJ KONSTITUISANA KAO NAUKA O BEZBJEDNOSNIM STUDIJAMA, ZAŠTITI, BEZBJEDNOSTI I ODBRANI.....	163
Mr Slavko Milić KRIVIČNOPRAVNI POLOŽAJ MLAĐIH PUNOLJETNIH LICA U SRBIJI I CRNOJ GORI DO RASPADA SAVEZNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE.....	185
Mr Monja Kasalović Prof dr Radomir Nešković BEZBJEDNOSNA DIMENZIJA AGENCIJA EVROPSKE UNIJE U DOMENU PRAVOSUĐA I UNUTRAŠNJIH POSLOVA	201
Dr Nedeljko Debeljak Mr Velimir Zekić DOMETI TRANZICIJE U BOSNI I HERCEGOVINI	221
Mr Иван Д. Милић Doc dr Дарко Т. Димовски UPUĆIVANJE PREKRŠAJNO KAŽNJENIH LICA NA IZDRŽAVANJE ZATVORSKE KAZNE ...	237

mr sci Slavko Milić

Centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka
istraživanja Crne Gore „Defendologija“. Nikšić

UDK 343.224-053.6(497.16)

POLOŽAJ MLAĐIH PUNOLJETNIKA U SAVREMENOM KRIVIČNOM PRAVU SRBIJE I CRNE GORE

Apstrakt:

Poseban način uređivanja krivičnog statusa mladih punoljetnika u savremenom krivičnom pravu Srbije uređen je „Zakonom o maloljetnim učiniocima krivičnih dela i krivičnom položaju maloletnih lica“ (ZOMUKD) iz 2005. godine. Međutim, krivična zakonodavstva brojnih država uređuju na sličan način ovu oblast, jer se stroge granice punoljetstva ipak ne mogu kod svakog konkretnog učinioca posmatrati na jednak način. To su i potvrdile brojne nauke koje objašnjavaju da postoje posebna stanja, specifična biopsihološka i socijalna stanja kod lica koja su, istina, stekla zakonom predviđenu granicu punoljetstva (poslovnu sposobnost) koja ukazuje na usporen ili odložen proces njihovog sazrijevanja (Đukić, B, Jovašević D, 2010:61). U Crnoj Gori krivičnopravni status uređen je Zakonom o maloljetnicima u krivičnom postupku iz 2011. godine.

Ključne riječi: mladi punoljetnik, krivično pravo, Srbija i Crna Gora;

UVOD

Jedan veliki broj autora smatra da između maloljetstva i punoljetstva postoji „međuperiod, međustanje, doba mlađeg maloljetstva“. Međutim, Zakoni dvije zemlje kojima se propisuje ova oblast je regulisao period od početka punoljetstva do krajnje granice za primjenu ovih odredbi zakona nešto drugačije od na primjer ruskog Krivičnog zakona koji krajnju granicu prepoznaje do navršene 20 godine (Fedosov I, Sjkuratov T, 2010:68-70), Švajcarski Krivični zakonik (član 100) ovu granicu povećavana čak 25 godina, jer se većina krivičnih zakona slaže da je donja granica punoljetstva 18 godina životne starosti. (Kuznecova F.N. 2010:65). Svakako brojni zakoni, kao što su njemački, slovenački, hrvatski, italijanski i drugi, položaj mlađih punoljetnika tretiraju kada je u pitanju gornja granica starosti za primjenu maloljetničkih krivičnih sankcija prema mlađim punoljetnicima na sličan način. Postoje određene razlike u primjeni određenih krivičnih sankcija i dugotrajne kazne zatvora, ali one nijesu predmet rada, osim u dijelu opšte informisanosti.

PRIMJENA VASPITNIH MJERA PREMA PUNOLJETNIM LICIMA ZA KRIVIČNA DJELA KOJA SU UČINILI KAO MALOLJETNICI

Vaspitne mjere kao osnovne vrste krivičnih sankcija za maloljetne učinioce krivičnih djela, koje se mogu pored maloljetnih lica (14 do 18 godina starosti) izreći pod određenim uslovima punoljetnim licima (18 do 21 godina starosti) zakonodavac propisuje u cilju suzbijanja krivičnih djela kojima se povređuju ili ugrožavaju zaštićene vrijednosti uticanjem na razvoj i jačanje lične odgovornosti najčešće maloljetnog učinioca krivičnog djela, na njegovo vaspitanje i pravilan razvoj njegove ličnosti koje su specijalno preventivnog karaktera ali u sebi nose i određeni stepen retribucije jer se primjenjuju mimo volje učinioca, ograničavaju određena prava i slobode postavljanjem određenih zabrana, uslova, naloga i uputstava. Prema mlađim punoljetnicima izriču se vaspitne mjere pod određenim uslovima. U Republici Srbiji prema novim zakonskim rješenjima (član 40 ZOMUKD) više ne postoji mogućnost primjene vaspitnih mjera prema punoljetnim licima za krivično djelo koje su izvršili kao mlađi maloljetnici, iako je to u ranijim zakonskim rješenjima bilo moguće. Novim zakonskim rješenjima u Srbiji i Crnoj Gori to nije moguće, pa to predstavlja specifičan način gašenja prava država na primjenu krivične sankcije. Ovo je ista situacija na primjer i u zakonodavstvu Republike Srpske (čl. 91 stav 1 KZ). Razlog za gašenje prava države usled protoka zakonom određenog vremena od izvršenja krivičnog djela,

odnosno nastupanja određenih godina života na strani učionioca zapravo znači da se država odriče od kazne za učinioca krivičnog djela koji je u tom trenutku punoljetan¹. Punoljetnom licu u skladu sa Zakonom o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnika Republike Srbije² se može izreći vaspitna mjera ako je krivično djelo izvršilo kao stariji maloljetnik (16 do 18 godina starosti) pod uslovom da u vrijeme suđenja još nije navršilo 21 godinu. U ovom slučaju fakultativno se mlađem punoljetnom licu mogu izreći sledeće vaspitne mjere:

- posebne obaveze;
- mjera pojačanog nadzora od strane organa starateljstva ili
- mjera upućivanja u vaspitno-popravni dom i
- izuzetno kaznu maloljetničkog zatvora

Ova fakultativna mogućnost koju sud primjenjuje i procjenjuje u konkretnom slučaju, ostaje na samom sudu da li će i koju od maloljetničkih krivičnih sankcija izreći učiniocu krivičnog djela. Pri ocjeni sud uzima u obzir sve okolnosti slučaja, a naročito:

- težinu učinjenog djela
- vrijeme koje je proteklo od njegovog izvršenja;
- svojstva ličnosti;
- vladanje učionioca i svrhu koju treba postići primjenom neke od ovih sankcija.

Izuzetno, na šta se oba upoređivanja zakonodavstva pozivaju, punoljetnom licu koje je u vrijeme suđenja navršilo 21 godinu sud može umjesto maloljetničkog zatvora da izrekne kaznu zatvora ili uslovnu osudu, ali nema mogućnost da okrivljenom izrekne bilo koju vaspitnu mjeru. Pored maloljetničkih krivičnih sankcija punoljetnom licu sud može da izrekne i odgovarajuću mjeru bezbjednosti ako su za to ispunjeni zakonom predviđeni uslovi.

U drugom slučaju (član 41. ZOMUKD) licu koje je izvršilo krivično djelo kao punoljetno lice, ali u vrijeme suđenja još uvijek nije navršilo 21 godinu, sud umjesto krivične sankcije koja je propisana za punoljetna lica može da izrekne jednu od sledećih vaspitnih mjera:

- a. posebnu obavezu;
- b. mjeru pojačanog nadzora od strane organa starateljstva i

¹ Ne može se krivično goniti punoljetno lice starije od 21 godine za krivično djelo koje je izvršio kao mlađi maloljetnik (presuda Vrhovnog suda Srbije kž. 1981/98 od 28. Novembra 2000. Godine); Kada je učinilac u momentu suđenja pred drugostepenim sudom postao punoljetan, više ne postoji mogućnost zadržavanja vaspitne mjere pojačanog nadzora (rješenje Vrhovnog suda Srbije kž 14/2000 od 20 juna 2000 godine).

² Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnika Republike Srbije (Službeni glasnik RS, 85/2005)

- c. mjeru upućivanja u vaspitno-popravni dom, ako se s obzirom na obilježja njegove ličnosti okolnosti pod kojima je djelo učinjeno može očekivati da će se vaspitnom mjerom postići svrha koja bi se ostvarila i izricanjem kazne. U ovom slučaju uz vaspitnu mjeru sud može izreći mlađem punoljetnom licu bilo koju mjeru bezbjednosti pod zakonom predviđenim uslovima.

Međutim, nameće se logički misao, da li sud mora utvrđivati stepen duševnog razvoja u uslovima kada je okrivljeni izvršio krivično djelo kao mlađe punoljetno lice, sud nije u obavezi da izvrši vještačenje preko psihologa radi utvrđivanja i ocjene njegove zrelosti u vezi sa kalendarskim uzrastom, sem ukoliko njegova zrelost i psihofizičko stanje nijesu bili dovedeni u sumnju u toku vođenja krivičnog postupka³. Kada je putem vještačenja utvrđeno da duševna razvijenost punoljetnog optuženog odgovara opštoj duševnoj razvijenosti maloljetnog lica, time nijesu automatski ispunjeni uslovi da se prema njemu izrekne neka od vaspitnih mjera prema maloljetnicima jer se pored tih formalnih uslova moraju cijeliti i drugi uslovi⁴.

PRIMJENA VASPITNIH MJERA NA MLAĐE PUNOLJETNE UČINIOCE KRIVIČNIH DJELA U CRNOJ GORI

U članu 40. Stav 1. Zakona o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku Crne Gore (ZOPPMKP)⁵, punoljetnom licu koje je navršilo 21 godinu života ne može se suditi za krivično djelo koje je učinio kao mlađi maloljetnik. Primjenom člana 40. Stav 2. ZOPPMKP, punoljetnom licu koje je u vrijeme suđenja nije navršilo 21 godinu života može se suditi za krivična djela koja je učinilo kao mlađi maloljetnik samo ako je za krivično djelo propisana kazna zatvora duža od pet godina. Ovom licu Sud može izreći samo vaspitnu mjeru posebne obaveze ili institucionalnu mjeru.

U zakonskim rješenjima Crne Gore, član 40. Stav 3. ZOPPMKP propisuje da punoljetnom licu koje je u vrijeme suđenja nije navršilo 23 godine života za krivično djelo koje je učinilo kao stariji maloljetnik Sud može izreći vaspitnu mjeru posebne obaveze, institucionalnu mjeru i kaznu maloljetničkog zatvora.

Prilikom odlučivanja koju će od ovih sankcija izreći sud će uzeti u obzir sve okolnosti slučaja, a naročito prirodu i težinu učinjenog djela, vrijeme koje je proteklo od izvršenja krivičnog djela, lična svojstva, vladanje učionioca, kao i svrhu ovih sankcija. Međutim, izuzetno primjenom člana 40. Stav 4. ZOPPMKP sud može punoljetnom licu izreći umjesto kazne maloljetničkog zatvora kaznu zatvora ili uslovnu osudu ako smatra da se ne može postići svrha izricanjem krivičnih sankcija i to: vaspitne mjere posebne obaveze, institucionalne mjere i kazne maloljetničkog zatvora.

³ Presuda Okružnog suda u Beogradu Kž 1717/2000.

⁴ (Presuda Vrhovnog suda Srbije Kž 1822/2000).

⁵ Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku (Službeni list CG broj, 64/11)

POJAM, ELEMENTI I KARAKTERISTIKE KAZNE MALOLJETNIČKOG ZATVORA U KRIVIČNOM ZAKONODAVSTVU SRBIJE KOJA MOGU IZVRŠAVATI MLADJI PUNOLJETNICI

Kazna maloljetničkog zatvora je hibridna krivična sankcija (Obradović 2006: 254-276) koja je po svojoj formi kaznena mjera sa izraženim elementima represije, ali je po sadržini, suštini i cilju koji treba da ostvari vaspitna mjera. To je najteža vrsta maloljetničke krivične sankcije. (Kokolj, M 1995: 14-26) Do kažnjavanja maloljetnika dolazi, samo izuzetno, jer se prema njima, po pravilu, primjenjuju vaspitne mjere. Veliki broj vaspitnih mjera i njihova raznovrsnost ipak ne isključuju potrebu za kažnjavanjem maloljetnika (Perić, 1973: 13). Da bi se kazna maloljetničkog zatvora kao supsidijarna kazna mogla izreći potrebno je da se kumulativno ispune brojni uslovi koje predviđa Zakon o maloletnicima kao i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.

Uslovi za izricanje maloljetničkog zatvora su u zakonima za maloljetnike i Srbije i Crne Gore identični. Prema kumulativnim uslovima maloljetnik mora biti stariji od 16 godina starosti u vrijeme izvršenja krivičnog djela. Dakle, prema mlađem maloljetniku koji je lice ispod 16 godina ne može se izreći ova vrsta kazne. Takođe, potrebno je da je maloljetnik učinio krivično djelo za koje je u zakonu propisana kazna zatvora preko pet godina, da je djelo učinio sa visokim stepenom krivice koji predstavlja faktičko pitanje koje sudsko vijeće rješava u svakom konkretnom slučaju ali taj povećan stepen krivice bi trebalo da bude (Mitrović 19/2009: 279-280) iznad uobičajenog, normalnog, prosječnog stepena svjesne i voljne upravljenosti učinioaca prema izvršenom krivičnom djelu.

Veoma važan uslov koji ukazuje na izuzetan karakter primjene maloljetničkog zatvora i onda kada su formalno ispunjeni svi uslovi jeste da je sud došao do uvjerenja da je zbog vaspitne zapuštenosti starijeg maloljetnika, okolnosti pod kojima je djelo učinjeno, kao i prirode i težine učinjenog krivičnog djela znači postojanje jačeg obima i većeg inteziteta povrede zaštićenog dobra (Jovašević 2012: 396: 398), a izuzetno i konkretnog ugrožavanja. Kada su ispunjeni svi zakonom predviđeni uslovi za izricanje kazne maloljetničkog zatvora potrebna je ocjena suda, zasnovana na kičnim i materijalnim izvorima dokaza, da u konkretnom slučaju ne bi bilo opravdano izreći vaspitnu mjeru.

Kod odmjeravanja kazne maloljetničkog zatvora sud mora da u obzir uzme sve okolnosti, a naročito stepen krivice i zrelosti maloljetnika, vrijeme koje je potrebno za njegovo vaspitavanje i stručno osposobljavanje rukovodeći se pravilom da ne može izreći kaznu u trajanju dužem od propisane kazne za učinjeno krivično djelo, ali on pri tome nije vezan za posebni zakonski minimum jer kaznu izriče na pune mjesece i godine. (Kolika kazna) U Srbiji se kazna maloljetničkog zatvora izvršava u Kazneno popravnom zavodu za maloljetnike razdvojenom po polu osuđenog maloljetnog lica, dok u Crnoj Gori to se čini u Zavodu za izvršenje krivičnih sankcija za punoljetna lica

u kojem od 2012. godine postoji posebno Odjeljenje za maloljetnike po polu, što je predvidio Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku usvojen pet godina poslije zakona iste krivično pravne materije u Srbiji. Evidenciju o izrečenim kaznama maloljetničkog zatvora vodi viši sud koji je sudio u prvom stepenu. U Crnoj Gori maloljetniku sudi Osnovni sud i Viši sud što zavisi od težine zapriječene kazne (do desete i preko desete godina zatvora).

KARAKTERISTIKE MALOLJETIČKOG ZATVORA U ZAKONODAVSTVU U CRNOJ GORI

Osnovne karakteristike kazne maloljetničkog zatvora u krivičnom pravu Crne Gore jesu sledeće: (Jovašević, 3/2006: 182-198) To je najteža vrsta krivične sankcije koja se može izreći maloljetnom licu učiniocu krivičnog djela (Kokolj, 1995: 14: 26). Međutim, za lišenje slobode može se izreći samo onim maloljetnim licima koja su uzrasta od 16 do 18 godina starosti (starijem maloljetniku) za učinjeno krivično djelo koje je u zakonu propisana kazna preko pet godina kada zbog visokog stepena njegove krivice, vaspitne zapuštenosti, okolnostima pod kojima je djelo učinjeno, kao i prirode i težine krivičnog djela očigledno ne bi bilo opravdano izreći vaspitnu mjeru. Takođe, to je sankcija kojom se ostvaruju ciljevi svih krivičnih sankcija koje se uopšte mogu izreći maloljetnim licima.

Dva su uslova za izricanje maloljetničkog zatvora (Joksić 9/2010:386-399) a) da je izvršeno krivično djelo i b) da je krivica ispoljena u visokom stepenu. To je jedina maloljetnička krivična sankcija pri čijem je izricanju sud obaveza da utvrdi postojanje i stepen krivice. Kazna maloljetničkog zatvora se odmjerava po posebnim pravilima među kojima poseban značaj imaju subjektivne okolnosti vezane za ličnost učinioaca i objektivne okolnosti vezane za prirodu i težinu učinjenog djela. Prema pozitivnim propisima kojima se reguliše oblast maloljetnih učinilaca krivičnih djela, kazna maloljetničkog zatvora se izriče u trajanju od šest mjeseci do pet godina dok zakon poznaje i maksimum ove kazne do deset godina. Maloljetničko lišenje slobode tj. maloljetnički zatvor izriče se na pune godine i mjesece.

Maloljetnički zatvor u trajanju od deset godina se može izreći samo izuzetno kada je učinjeno krivično djelo za koje je u zakonu propisana kao najmanja kazna zatvora do deset godina uz ograničenje da se ova kazna ne može izreći u trajanju koje je duže od zakonom propisane kazne za učinjeno krivično djelo.⁶ Takođe, za krivična djela u sticaju Zakon određuje posebna pravila: (Jovašević 2012: 26) a) ako stariji maloljetnik učini više krivičnih djela u sticaju, a sud nađe da za svako krivično djelo u sticaju treba izreći kaznu maloljetničkog zatvora u zakonom određenim granicama. b) ako

⁶ Član 33. Stav 1. Zakona o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku Crne Gore (Službeni list CG, 64/11).

sud nađe da za neko krivično djelo u sticaju koje učini stariji maloljetnik treba izreći vaspitnu mjeru, a za neko drugo djelo kaznu maloljetničkog zatvora, tada će sud za sva djela u sticaju izreći jednu kaznu maloljetničkog zatvora. Kazna maloljetničkog zatvora koja je izrečena prema maloljetniku ne povlači pravne posledice osude koja se sastoji u zabrani sticanja određenih prava.

Maloljetnik kome je izrečena kazna maloljetničkog zatvora⁷ u zakonu predviđenim uslovima može se uslovno otpustiti sa daljeg izdržavanja kazne zatvora ako je izdržao dvije trećine kazne maloljetničkog zatvora kao i ako postoje okolnosti koje ukazuju da je postignuta svrha maloljetničkog zakona. Nadzor nad sprovođenjem uslovnog otpusta vrši Ministarstvo pravde, posebni Odsjek za uslovnu slobodu, a mogu im se odrediti i druge obaveze propisane Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija. Zastarjelost izvršenja izrečene kazne maloljetničkog zatvora⁸ nastupa ako je proteklo: a) deset godina od pravosnažne osude na kaznu maloljetničkog zatvora u trajanju preko pet godina, b) pet godina od pravosnažne osude na kaznu maloljetničkog zatvora u trajanju preko tri godine, c) tri godine od pravosnažne osude na kaznu maloljetničkog zatvora u trajanju preko jedne godine, d) dvije godine od pravosnažne osude na kaznu maloljetničkog zatvora u trajanju preko jedne godine, e) dvije godine od pravosnažne osude na kaznu maloljetničkog zatvora do jedne godine. O izrečenim krivičnim sankcijama i maloljetničkom zatvoru vodi se posebna evidencija čiji bliži izgled propisuje podzakonski akt.⁹

Podaci o osudi na kaznu maloljetničkog zatvora mogu se dati samo zakonom izričito određenim organima i to: sudu, javnom tužiocu i pripadnicima policije u vezi sa krivičnim postupkom koji se vodi protiv lica koje je ranije bilo osuđeno, organu koji učestvuje u postupku davanja amnestije, pomilovanja, rehabilitacije ili o odlučivanju o prestanku pravnih posledica osude kao i organima starateljstva. Takođe, jedna od karakteristika kazne maloljetničkog zatvora je ako se za vrijeme vaspitne mjere od strane suda izrekne kazna maloljetničkog zatvora, vaspitna mjera prestaje sa izvršenjem u onom trenutku kada osuđeni započne sa izdržavanjem kazne maloljetničkog zatvora. Ako (Milošević N. 9/2004: 657:672) pak za vrijeme trajanja vaspitne mjere sud izrekne punoljetnom licu kaznu maloljetničkog zatvora ili kaznu zatvora u trajanju od najmanje jedne godine, vaspitna mjera prestaje kada ovo lice započne sa izdržavanjem kazne.

Izvršenje kazne maloljetničkog zatvora, tretman i pogodnosti maloljetnika, primjenu disciplinskih mjera ili sredstava prinude koje se uređuju odredbama

⁷ Član 36. Zakona o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku Crne Gore (Službeni list CG, 64/11).

⁸ Član 38 Zakona o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku Crne Gore (Službeni list CG, 64/11).

⁹ Pravilnik o evidenciji o izrečenim krivičnim sankcijama (Službeni list CG, broj 42/2012) od 31. 07. 2012 godine donešen na osnovu člana 102 stav 5 Zakona o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku. Pravilnik je donijelo Ministarstvo nadležna za sprovođenje i to Ministarstvo pravde i ljudskih prava.

člana 168. do člana 178. Zakona o maloljetnicima u krivičnom postupku treba posmatrati kao pozitivan iskorak jer se po prvi put u Crnoj Gori predviđa formiranje u okviru Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija u Spužu, posebno odjeljenje za maloljetnike, čime se prekida negativna praksa da maloljetnici izdržavaju kaznu zatvora u kontaktu sa punoljetnim licima, zbog čega su sudovi u praksi izbjegavali izricanje ovih kazni.

ZAKLJUČAK

U krivičnom pravu Srbije i Crne Gore primjenjuju se u odnosu na malađa punoljetna lica opšte odredbe krivičnomaterijalnog prava. Ovako zakonom preziran položaj omogućava mlađim punoljetnim učiniocima krivičnih djela značajnu privilegiju u odnosu na druga punoljetna lica – izvršioce krivičnih djela. Tako je, na primjer, i u zemljama članicama Evropske unije. Kao komparativni primjer može se uzeti i Republika Hrvatska. U odredbama Zakona o sudovima za mladež¹⁰ (član 109 st. 1) takođe su kao i u zakonodavstvima Srbije i Crne Gore propisana dva uslova koja se moraju istovremeno ispuniti da bi se prema mlađem punoljetnom učiniocu krivičnog djela mogla primjeniti odredba koja važi za maloljetne učinioce krivičnih djela. Jedan se uslov odnosi na to da će sud izreći maloljetničku krivičnu sankciju „kada se s obzirom na vrstu krivičnog djela i način njegovog izvršenja može zaključiti da je ono u velikoj mjeri odraz životne dobi učinioca“, a drugi na „uvjerenje da će se svrha sankcija postići izricanjem vaspitnih mjera ili kazne maloljetničkog zatvora“.

Kada se analiziraju navedeni zakonski uslovi proizilazi da nije lako objektivno sagledati kriterijume za primjenu maloljetničkih odredaba na mlađe punoljetne učinioce krivičnih djela. Međutim, u utvrđivanju zakonskih uslova mora se poći od pretpostavke da kod „mladih“ postoji povezanost između delikventnog ponašanja i uzrasta učinioca krivičnog djela. Prema autoru Milanu Petraniću (Petranić, M 2010:03) ovakve odredbe nas upućuju da je u primjeni zakonskih uslova „način izvršenja krivičnog djela“ treba šire tumačiti, jer je to važna karika u lancu za utvrđivanje da li će se na mlađeg punoljetnog učinioca primjeniti maloljetničko pravo. Kod drugog uslova, o kome smo već govorili, mora se dostići uvjerenje da će buduće ponašanje mlađeg punoljetnika biti usklađeno sa zakonom.

Naravno, to nije jednostavan zadatak, jer buduća prognoza ponašanja mlađeg punoljetnog učinioca krivičnog djela mora se zasnivati na temeljnoj ocjeni okolnosti koje se odnose na raniji kriminalni život mlađeg punoljetnika. U odnosi na ove okolnosti koje se, po pravilu, trebaju razmatrati u svakom konkretnom slučaju od strane suda treba dodati da su: nepotpuna zrelost, boravak u ustanovama dječije i

¹⁰ Zakon o sudovima za mladež sa izmjenama i dopunama (N.N. 84/11, 143/12, 148/13, 56/15)

socijalne zaštite, vaspitno popravnim domovima, alkoholizam, upotreba droga i drugih psihoaktivnih supstanci dovode u pitanje izricanje vaspitnih mjera ili kazne maloljetničkog zatvora. Inače, u pripremi ovog seminarskog rada u razgovorima sa sudijama za maloljetnike u Crnoj Gori naglašeno je da ni dosadašnji zakonski propisi, sudska praksa kao ni pravna teorija nijesu dali neka određena pravila po kojima bi se poslužio sudija za maloljetnike pri svom predlogu za izricanje maloljetničkih krivičnih sankcija koje se mogu izreći mlađem punoljetnom licu.

LITERATURA:

- Bergant M, (1973) Slovenski mladostniki na krivi poti, Ljubljana.
- Golubović V, (2001) Krvni delikti maloljetnika u Crnoj Gori, Podgorica Oktoih.
- Ilić. N, (1929) Krivični zakonik za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, Beograd.
- Jovašević D, (2011) Maloletničko krivično pravo, Niš: Pravni fakultet.
- Jovašević D, (2010) Položaj maloletnika u krivičnom pravu, Niš, Pravni fakultet.
- Jovašević D, (2012) Kažnjavanje maloletnika u novom krivičnom pravu Crne Gore, Perjanik, Policijska akademija Danilovgrad broj: 28.
- Jovašević (2012) Krivično pravo, Niš, Pravni fakultet.
- Jovašević (2010) Krivično pravo, Opšti deo, Beograd, Nomos.
- Jovašević D, (2006) Osnovne karakteristike novog krivičnog prava Republike Srbije, Zbornik Sveučilišta Rijeka v. 27, br. 2.
- Kokolj M, (1995) Specifičnost kazne maloljetničkog zatvora, Kopaonik Zbornik radova.
- Kokolj M, (1981) Actiones liberae in causa, Mostar, 1981
- Kostić M, (1997) Dekata pred krivičnoet sud, Zbornik radova, Nezavisnoto sudstvo i pravnata država, Skopje
- Lazarević Lj, Matić O, i drugi, (1965) Primjena zavodskih vaspitnih mera prema maloletnicima, Institut za kriminološka i kriminalistička istraživanja, Beograd.
- Marković, T, (1937) Udžbenik sidskog krivičnog postupka Kraljevine Jugoslavije – postupak protiv maloljetnika, Beograd.
- Milošević, N.: (2004) Pravo na slobodu maloletnika – naše zakonodavstvo i međunarodni dokumenti, Pravni život, Beograd, broj 9/2004.
- Petranić M, (2010) Mlađe punoljetne osobe u novom kaznenom pravu, Zagreb.
- Stojanović Z, (2012) Krivično pravo, Podgorica, CID.
- Perić O, (1982), O kažnjavanju maloletnika, Pravni život, Beograd, broj 3.

- Cvjetko B, (2004), Zakonska i sudska politika kažnjavanja maloljetnika i mlađih punoljetnika kaznom malo9ljetničkog krivičnog zatvora, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, broj 2.
- Škulić M, (2010) Starosna granica sposobnosti za snošenje krivice u krivičnom pravu, Beograd, Krimen (I)
- Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnom pravu zaštitu maloletnika (Sl. Glasnik, 85/2005)
- Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku (Službeni list CG, broj 64/11).
- Pravilnik o evidenciji o izrečenim krivičnim sankcijama (Službeni list CG, broj 42/2012)

Mr Mirjana Popović¹

Zavod za dječju i socijalnu zaštitu, Podgorica

UDK 343.91-053.6

TEMELJNI TEORISKI PRISTUPI ODREĐENJU POJMA MALOLJETNIČKE DELINKVENCije

Apstrakt: Delinkvencija je u opštem smislu ukupnost ljudskih ponašanja kojima se ugrožavaju osnovne društvene norme i vrijednosti. Cilj ovog rada jeste da ukaže na sam pojam delinkvencije, naročito na delinkventno ponašanje djece i maloljetnika, istakne osnovne teorijske pristupe tumačenja ove socijalno patološke pojave kroz saznavanje uzroka i faktora kojima se objašnjava ovaj fenomen, ali i da samim tim pokuša osvijetliti posljedice delinkventnog ponašanja kako za pojedinca u smislu normalnog funkcionisanja njegove ličnosti, njegovog zdravog emocionalnog i intelektualnog razvoja, tako i da ukaže na niz dalekosežnih posljedica koje ono izaziva u svim segmentima ukupne društvene zajednice.

Ključne riječi: maloljetnička delinkvencija, delinkvent, teorija, ličnost, društvo, porodica

Abstract: Delinquency is, in general terms, the totality of human behavior by which the basic social norms and values are endangered. The aim of this paper is to show the main concept of delinquency, particularly in the delinquent behavior of children and young people. The point is also to emphasize the basic theoretical approaches to the interpretation of this social pathological phenomena by learning the causes and factors that explain this phenomenon, and therefore to try to illuminate the consequences of delinquent behavior for both, the individual (in terms of the normal functioning of his personality, his healthy emotional and intellectual development), and to point to a set of far-reaching consequences caused by delinquency in all segments of the overall community.

Key words: juvenile delinquency, delinquent, theory, personality, society, family

UVOD

U literaturi se, kada je riječ o maloljetničkoj delinkvenciji pod tim pojmom podrazumjeva značajan broj različitih ponašanja maloljetnika: od neprilagođenih oblika ponašanja do kriminalnih radnji. Pri tome se često koriste i različiti nazivi za označavanje ove pojave kao što su: predstupništvo, vaspitna zapuštenost, društvena neprilagođenost, asocijativnost, huliganstvo i sl. U širem smislu „maloljetničku delinkvenciju čine svi oblici devijantnog ponašanja,..Pored kršenja krivičnih i drugih pravnih normi, delinkvencija ili predstupništvo obuhvata i ponašanja suprotna moralnim normama jednog društva” (Konstatinović-Vilić, Nikolić-Ristanović, 2003;178). Maloljetnička delinkvencija (*lat. delique – pogriješiti, činiti krivična djela*) je predstupničko ponašanje specifično za populaciju maloljetnika odnosno mladih starijih od 14 i mlađih od 21 godine života. Najčešći oblici maloljetničke delinkvencije su: asocijalna ponašanja, različiti oblici prekršaja, imovinski delikti i delikti protiv života i tijela. Međutim pod maloljetničkom delinkvijacijom podrazumjevamo i nedruštveno i protivdruštveno ponašanje osobe u razvojnog periodu koje je odraz njenog poremećenog biološkog, psihološkog i socijalnog razvoja. Analizirajući rezultate brojnih istraživanja maloljetničke delinkvijacije V. Opačić (2010) ističe osnovne elemente delinkventne karijere: problem u odnosu sa nastavnicima i vršnjacima, izostajanje sa nastave uključujući bježanje iz škole, sklonost konzumiranju alkohola, duvana i droge, ometajuća ponašanja u školi i razredu, neadekvatno korišćenje slobodnog vremena, interesovanja neprimjerena uzrasu, antisocijalni i asocijalni stavovi, orijentacije i ponašanja. Delinkvent (maloljetnik) je u širem smislu osoba koja ispoljava asocijalna ponašanja kojima krši moralne, prekršajne i krivično-pravne norme. U psihološkom smislu delinkventna ličnost ima određena specifična psihosocijalna svojstva (agresivnost, emocionalna nezrelost, anksioznost) koja uzrokuju devijantna ponašanja. Prema tome maloljetnička delinkvijacija je kao oblik društvenog ponašanja složena društveno patološka pojava, koju možemo tretirati kao kriminološki, pravni, ekonomski, sociološki fenomen, ali i porodični, pedagoški, i opšte društveni problem.

Kada je riječ o maloljetničkoj delinkvijaciji i određivanju značenja ovog pojma u kriminološkoj, sociološkoj, krivično-pravnoj, pedagoškoj nauci evidentna su različita shvatanja u čijim osnovama su različiti konceptualni prilazi. Možemo konstatovati da definicija pojma maloljetničke delinkvijacije ima jednako onoliko koliko i samih autora koji su je izučavali. Složenost ovog fenomena i pravna uređenost ove pojave doprinose tome da se pojam različito određuje.

OSNOVNI TEORIJSKI PRISTUPI U DEFINISANJU MALOLJETNIČKE DELIKVENCije

U literaturi koja tretira problem maloljetničke delinkvijacije može se pronaći više različitih pristupa u pojmovnom određenju ovog fenomena. Tako na primjer, Žunić-Pavlović, Popović-Čitić, Pavlović (2010) ističu da možemo definisati četiri osnovna pristupa pojmovno određenja poremećaja ponašanja maloljetnika i to su: pravni, medicinski, specijalno-pedagoški i empirijski.

1. Pravni pristup

Pojmovnog određenja fenomena maloljetničke delinkvijacije polazište nalazi u zakonskim normama kojima se u cilju zaštite čovjeka i društvenih vrijednosti određuju krivična djela i prekršaji. Značajan broj oblika poremećaja ponašanja kod maloljetnika se svrstava u kaznena djela ili prekršaje: nasilničko ponašanje, tuče i povređivanje drugih, samopovređivanje, seksualni delikti, imovinski delikti, remećenje javnog reda i mira. U okviru pravnog pristupa problemu maloljetničke delinkvijacije može se izdvojiti nekoliko temeljnih pitanja oko kojih se vode polemike u okviru naučne i stručne javnosti iz oblasti pravne nauke. Neka od najčešćih pitanja odnose se na: određivanje starosne granice kaznene odgovornosti maloljetnika, određivanje starosne granice kaznene odgovornosti maloljetnika, pitanje namjere činjenja kaznenog djela, poseban pristup u procesuiranju maloljetnih delinkvijenata u smislu donošenja posebnih zakona i propisa koji tretiraju maloljetnike u sukobu sa zakonom, pitanje utvrđivanja prava i odgovornosti porodice i pitanje uloge države u pogledu postupanja prema maloljetnim delinkvijentima.

Sa razvojem kaznenog zakonodavstva uvedene su brojne promjene sa načinom postupanja i procesuiranja maloljetnih predstupnika. U našem, crnogorskom zakonodavstvu je uveden institut vaspitnih naloga kao osnovne mjere kaznene sankcije, dok se kazna maloljetničkog zatvora izriče izuzetno i samo pod posebnim uslovima.

2. Medicinski pristup

Termin poremećaj ponašanja se susreće u medicinskoj literaturi i kao takav postoji i u Međunarodnoj klasifikaciji bolesti, povreda i uzroka smrti (ICD 10) i u Dijagnostičko – statističkom priručniku (DSM) Američkog udruženja psihijatarata. Poremećaj ponašanja prema ovim klasifikacijama odlikuje trajno prisustvo obrasca antisocijalnog, agresivnog i izazivačkog ponašanja. U aktuelnoj četvrtoj verziji Dijagnostičko statističkog priručnika (DSM IV) poremećaji ponašanja su svrstani u dijagnostičku kategoriju koja se definiše kao deficit pažnje i poremećaj ponašanja. Glavna obilježja poremećaja ponašanja su ponavljani i uporni obrasci ponašanja kojim se krše prava

drugih i opšte uzrastu prikladne socijalne norme i pravila. Dijagnoza poremećaja u ponašanju se postavlja na osnovu prisustva tri od ponuđenih 15 karakteristika u trajanju od najmanje 12 mjeseci i jedne karakteristike u poslednjih 6 mjeseci. Navedene karakteristike su klasifikovane u četiri grupe: agresivnost prema ljudima i životinjama, namjerna destrukcija imovine, prevare ili krađe i ozbiljno kršenje pravila ponašanja.

3. Specijalno-pedagoški pristup

U skladu sa ovim pristupom teoretičari navode da su djeca sa problemima u učenju i ponašanju nedvosmisleno djeca sa posebnim obrazovnim potrebama što u radu sa njima zahtjeva poseban teorijski i praktičan pristup. Savremeni trendovi u obrazovanju izraženi su kroz princip jednakih mogućnosti vaspitanja i obrazovanja djece sa problemima u ponašanju kroz poštovanje vrijednosti inkluzije i individualizovane nastave. Glavno obilježje djece sa problemima u učenju jeste da uprkos relativno dobrih intelektualnih sposobnosti, napora i stimulacije postižu nizak ili loš rezultat. Rano otkrivanje, identifikacija prisutnih poremećaja i prilagođeni programi u izvođenju nastave djeluju preventivno u sprečavanju pojave delinkvencije, a mogu pomoći ovoj djeci da prevaziđu teškoće što bi kasnije uticalo na školski uspjeh i njihov mentalni razvoj.

4. Empirijski pristup

Koji je zasnovan na rezultatima empirijskih istraživanja. U okviru ovog pristupa postoji čitav niz autora koji markiraju skup problema koji mogu biti prisutni u većoj ili manjoj mjeri u kontekstu definisanja maloljetničke delinkvencije. Na primjer, Loeber i Schmaling (1985) predlažu jednodimenzionalnu tipologiju poremećaja ponašanja i govore o: otkrivenim (vidljivim, direktno konfrontiranje, remećenje okruženja) i prikrivenim (tajnim i nevidljivim za okolinu) ponašanjima. Zatim, Achenbach (1991) ističe podjelu na: eksternalizovane (nepoštovanje pravila, agresivnost, destruktivnost, problem pažnje, impulsivnost, hiperaktivnost, delinkventno ponašanje) i internalizovane (anksiozno-depresivni, šizoidni, somatski poremećaji i povlačenje) poremećaje.

Prema Bujanović (2007) maloljetničku delinkvenciju kao složen fenomen je veoma teško objasniti. Kako intezivna proučavanja ovog fenomena počinju u 19. vijeku, od tada do danas su se razvili brojni teorijski pristupi. Takođe se mjenjao i primat nauka koje su u fokusu imale proučavanje delinkvencije, krajem 19. vijeka u proučavanju delinkvencije je dominirala psihijatrija, dok se danas ovaj fenomen proučava u okvirima: psihologije, sociologije, kriminologije i njihovih posebnih disciplina. Kada se govori o uzrocima maloljetničke delinkvencije postoje razne teorije, tumačenja, objašnjenja, a veoma često i predrasude. Vrlo često se govori o višestrukim uzrocima koji su prije svega uslovljeni psihološkim faktorima

razvoja mlade ličnosti, ali i socijalnim faktorima u smislu neadekvatnog vaspitanja odnosno vaspitne zapuštenosti. Ono što maloljetnu delinkvenciju između ostalog razlikuje od odraslih delinkvenata jeste stepen njihove psiho-fizičke zrelosti, iz čega proizilazi da njihova kriminalna aktivnost nije posljedica zrelog razmišljanja. Prema njoj najčešća podjela uzroka poremećaja u ponašanju mladih jeste podjela na: *endogene* (unutrašnje ili subjektivno-psihološke) i *egzogene* (spoljne ili socio-kulturne) uzroke. **Endogeni uzroci** su vezani za ličnost maloljetnika, teškoće i probleme u adolescenciji u procesu sazrijevanja koji se odnose na neadekvatne životne vještine, nedostatak samokontrole, nedostatak samopoštovanja i samouvjerenosti, prisustvo emocionalnih problema i antisocijalnih oblika ponašanja kao što su laganje i agresivno ponašanje. Savremena nauka je u okviru medicinskih i biohemijskih naučnih disciplina došla do dokaza da pojedini oblici ponašanja, kao što su: agresivnost, implusivnost, hiperaktivnost, ravnodušnost, apatija zavisi od endokrinih i biohemijskih faktora. **U egzogene uzroke** maloljetničke delinkvencije ubrajamo po nekim teoretičarima i faktore kao što su geografsko-klimatske, prirodne katastrofe i ratovi koji se takođe navode kao jedan od egzogenih faktora. Ipak, kao dominantni egzogeni uzroci maloljetničke delinkvencije izdvajaju se: siromaštvo, nezaposlenost, migracije, dinamika porodice, kao i mjesto porodice u društvenoj strukturi odnosno njen socijalni položaj, zatim način korišćenja slobodnog vremena i uticaj savremenih sredstava komunikacije.

S druge strane, većina egzogenih i endogenih uzroka delinkventnog ponašanja maloljetnika se u naučnoj literaturi obrazlaže u okviru različitih teorijskih učenja koja se mogu klasifikovati u tri osnovna teorijska pravca: biološki, psihološki i sociološki.

U okviru bioloških teorija o uzrocima maloljetničke delinkvencije postoji čitav niz teorijskih pravaca koji se razlikuju po faktoru biološkog karaktera koji se izdvajaju kao primarni u objašnjenju ovog oblika devijantnog ponašanja. Biološke teorije polaze od stava da je antisocijalno ponašanje urođeno (trajno), da je proizvod određenih bioloških karakteristika koje se sa roditelje prenose na potomstvo i da se već na ranoj fazi razvoja prepoznaju određene forme delinkvencije.

Psihološke teorije u objašnjenju poremećaja u ponašanju polaze od psiholoških karakteristika koje određuju ponašanje ličnosti dovodeći u vezu psihičke osobine ličnosti i sklonost devijantnom ponašanju. U okviru ovih teorija su se izvojila dva bazična pristupa:

- prvi je onaj koji uz psihološke faktore ističe i značaj socijalnih odnosno društvenih okolnosti u kojima pojedinac živi na pojavu delinkventnog ponašanja,
- drugi pristup polazi isključivo od psiholoških faktora kao što su inteligencija, emocije, motivacija. Ovim pristupom se maloljetnička delinkvencija svodi na individualnu pojavu.

U okviru psiholoških teorija o delinkvenciji prepoznajemo i podjelu na:

- **Psihoanalitičku teoriju.** Psihoanalitička teorija delinkventno ponašanje objašnjava ističući značaj porodičnih odnosa, kao i procesa vaspitanja u ranom djetinjstvu. Počevši od S. Frojda, Junga, kao i drugih psihoanalitičara antisocijalno ponašanje se smatra rezultatom pogrešnog razvoja ličnosti kao posljedice nedovoljne socijalizacije ili ambivalentnog ponašanja roditelja.
- **Teorija socijalnog učenja.** Ova teorija u objašnjenje delinkventnog ponašanja polazi od teze da je kriminalno ponašanje, kao i svako drugo ponašanje naučeno.

Sociološke teorije o uzrocima fenomena maloljetničke delinkvencije su nastale kao kritika bioloških i psiholoških teorija. One se zasnivaju na prihvatanju bioloških i psiholoških elemenata u objašnjenju maloljetničke delinkvencije, ali naročito uvažavaju značaj sredinskih faktora na razvoj ovog fenomena. Među sociološkim teorijama postoje određene razlike koja se sastoji u tome da li maloljetničku delinkvenciju posmatraju u odnosu na društvenu strukturu i društvene institucije ili problem delinkvencije posmatraju kao problem ličnosti.

Postoji značajan broj socioloških teorija delinkvencije:

- **Teorija anomije.** Najistaknutiji predstavnik ove teorije jeste R. Merton. On svoje shvatanje delinkvencije povezuje sa Dirkegovom kategorijom anomije. Merton polazi od činjenice da svi članovi društva imaju zajedničke vrijednosti. Međutim svi članovi društva nijesu raspoređeni na istim pozicijama unutar društvene strukture i nemaju jednake šanse da koriste određene društvene resurse. Delinkvencija je tako rezultat diskrepancije između želje da se dostignu određeni ciljevi i raspoloživih sredstava. Tako se mladi iz nižih društvenih slojeva osjećaju frustrirano jer ne mogu da koriste sve benefite ekonomskog blagostanja. Oni se na frustraciju mogu ili adaptirati (konformizam), mogu reagovati inovacijom (kreativnošću) ili se mogu okrenuti ilegalnim sredstvima ili pobuni.
- **Teorija kulturne devijacije.** Ova sociološka teorija o delinkvenciji ima dvije varijacije. Jedna je teorija *subkulturne devijantnosti*, a druga je *teorija diferencijalne asocijacije*. Teorija subkulturne devijantnosti polazi od pretpostavke da je devijantno ponašanje karakteristično za niže, radničke slojeve i da je delinkvencija normalno ponašanje za određene subkulture kao oblik naučenog ponašanja. Teorija diferencijalne asocijacije polazi od stava da je kriminalno ponašanje naučeno ponašanje, zatim da se ovaj tip ponašanja uči u interakciji sa drugim osobama, da se to učenje odvija u primarnim grupama, pa ova teorija u prvi plan ističe sam kontakt sa kriminalnim obrascem ponašanja.
- **Teorija etiketiranja ili sekundarne devijacije.** Najznačajniji predstavnik ove teorije jeste Beker. On ističe da je devijaciju stvorilo društvo. Naime, društvene

grupe donose pravila koja se krše kroz devijantna ponašanja. Onaj koji krši pravila se etiketira od strane društvene zajednice - postaje delinkvent. U tom procesu on počinje i samog sebe da percipira kroz prizmu zajednice što za posljedicu ima povećanje vjerovatnoće da će se obilježena osoba uključiti u dalje delinkventne aktivnosti. Biti delinkvent po Bekeru postaje glavni status pojedinca, on zasjenjuje sve njegove dotadašnje stature.

Jedna od najznačajnijih teorija o delinkvenciji jeste **teorija sistemskog porodičnog pristupa** koja uvodi holističku perspektivu u posmatranje delinkvencije. Ovim teorijskim pristupom se porodica kao najznačajniji element za razvoj ličnosti više ne posmatra kao prosti zbir jedinki, već kao jedinstvena cjelina. Sistemski porodični pristup polazi od stave da su članovi porodice međusobno uslovljeni i u stalnoj dinamičkoj interakciji. Ovim pristupom odnosi u porodici se više ne posmatraju kao jednodimenzionalni i jednosmjerni. Interakcije između članova porodice mogu biti simetrične (jednakost) i komplementarne (nejednakost). Porodica se u okviru ove teorije posmatra kao kompleksan, živi i otvoreni sistem. Kao otvoren i živ sistem porodica je u stalnoj interakciji sa svojom okolinom.

Problematika kriminaliteta i maloljetničke delinkvencije je oduvijek pobuđivala interesovanje naročito zbog njenih po društvo izuzetno negativnih posljedica. Samo bavljenje kriminalnom ličnošću i njenim dominantnim osobinama kao uzrocima pojave maloljetničke delinkvencije može se predstaviti kroz tri faze (B. Dimitrijević, 2006):

- prvu fazu karakteriše insistiranje na apsolutnoj specifičnosti kriminalne ličnosti koju je zastupao Lambroso. Krajem 19. vijeka jedna od najuticajnijih teorija kriminala bila je Lombrosova teorija koja polazi od pretpostavke da su moralna degeneracija i kriminalno ponašanje tijesno povezani i uslovljeni sa fizičkim oblikom degeneracija. Lombroso je tvrdio da je prepoznao čitav niz fizičkih karakteristika koje su tipične za kriminalce: velika vilica, visoke jagodične kosti, velike uši, intenzivnu dlakavost tijela. Pored tog tipa *rođenog kriminalca* Lombroso je razlikovao još četiri tipa delinkvenata: delinkvente epileptičare, delinkvente iz plahovitosti i strasti, duševno bolesne delinkvente i slučajne delinkvente. Lombrosova shvatanja o urođenom kriminalcu su izazvala značajne kritike, tako je engleski ljekar Goring 1913. godine u svom djelu *Britanski zatvorenik* na osnovu uporednih istraživanja kriminalaca i nekriminalaca dokazao netačnost hipoteze o urođenom kriminalcu.
- tokom druge faze osjećao se uticaj psihoanalize kroz tezu da je i kod nelinkvenata latentno prisutna antisocijalna težnja,
- dok se u trećoj fazi utvrdilo da je razlika između delinkventa i nedelinkventa samo u stepenu ispoljavanja.

U skladu sa tim se i teorijska razmatranja na temu ličnosti delinkventa mogu grupisati u okviru sljedećih teorija:

- **Teorije inteligencije.** Ova teorija se pojavila početkom 20. vijeka i počiva na konceptu tzv. *slaboumnog prestupnika*. Zasnovana je na ideji o nasljeđivanju mentalne inferiornosti i pojavila se u period ekspanzije mjerenja inteligencije. Godar (1915) koji je predstavnik ove teorije je smatrao da je svaki slaboumni pojedinac i prestupnik dokazujući svoj stav rezultatima istraživanja koji su navodno pokazali da je inteligencija većine prestupnika na razvojnom nivou jedanestogodišnjeg djeteta. Danas su nedostaci ovih teorija neosporni, iako se uticaj inteligencije na pojavu kriminalnog ponašanja ne može niti osporiti, niti zanemariti.
- **Teorije frustracije.** Po ovoj teoriji kriminalno ponašanje nastaje kao reakcija na frustraciju. Dugo, još iz djetinjstva akumulirane frustracije se pretvaraju u različite oblike devijantnog ponašanja. Negativna posljedica frustracije po ovoj teoriji ne mora uvijek da bude agresivnost, već to može da bude i dezorganizovano ponašanje kada se gubi osjećaj za složenije i suptilnije oblike reagovanja na frustracije.
- **Teorije o delinkventu** kao posebnom psihološkom tipu. Ova teorija pokušava da maloljetničku delinkvenciju objasni pojačanim radom žljezda sa unutrašnjim lučenjem naročito u period adolescencije kada dolazi do narušavanja rada endokrinih žljezda i emocionalne neuravnoteženosti. Pored nastojanja da se delinkventi prikažu kao posebna grupa ljudi koje karakteriše smanjen rad endokrinih žljezda i nizak nivo inteligencije stvoren je i koncept o delinkventu koji se razlikuje od nedelinkventa po svojim psihološkim karakteristikama. Opšte karakteristike delinkventa su: izražena tendencija prema morbidnoj depresiji, napadi bijesa, bolesna agresivnost, zadovoljstvo u nanošenju bola drugom, asocijativnost i introverzija.
- **Ajzakovoj teoriji ličnosti.** Po Ajzaku delinkventno ponašanje je opravdano proučavati samo u okviru psihologije ponašanja, jer je ono posljedica zajedničkog uticaja genetskih predispozicija, uslova sredine i procesa socijalizacije. Kod proučavanja delinkventnog ponašanja najprije po ovoj teoriji treba obratiti pažnju na interakciju između već postojeće genetskog materijala i nepovoljnih sredinskih faktora.
- **Psihoanalitičke teorije.** To su teorije koje u prvi plan ističu osjećaj manje vrijednosti koja je povezana sa odnosom prema nadmoći. Izvršenje krivičnog djela po Adleru može biti jedan vid kompezacije za inferiornost i način privlačenja pažnje.

U etiološkom objašnjenju nastanka maloljetničke delinkvencije potrebno je pomenuti i dvije savremene teorije iz oblasti razvojne patologije, a to su:

Petersonova teorija prisile i Mofitineova teorija kontinuirane i adolescentne delinkvencije.

- **Teorija prisile** (Peterson, 1980). Ova teorija se svrstava u socijalno-interakcijske teorije koje ističu da se rano antisocijalno ponašanje uči u porodici kroz interakciju članova porodice. U okviru ove teorije razlikuju se uslovno rečeno dva tipa delinkvencije: rana i kasna delinkvencija. U okviru ove teorije glavni mehanizam za nastanak rane delinkvencije jeste prisila kojom je obojen svaki roditeljski zahtjev. Iako u svakoj porodici egzistira mehanizam prisile, on je u nekim porodicama dominantniji i učestaliji. Roditelji koji učestalije, oštrije sprovode ovaj mehanizam u odnosu sa djecom su po predstavniku ove teorije nižeg obrazovnog statusa, lošijeg materijalnog i socijalnog položaja, kao i skloni kriminalnim oblicima ponašanja. Pored roditeljskog ponašanja u razvoju kasne delinkvencije kojoj je uvod već dat određenim obrascem ponašanja roditelja, po predstavnicima ove teorije značajnu ulogu daje druženje sa devijantnim vršnjacima. Nedostatak adekvatnog i kontinuiranog roditeljskog nadzora daje plodno tlo za dominantan uticaj delinkventnih vršnjačkih grupa u period razvoja kasne delinkvencije.
- **Teorija kontinuirane i adolescentne delinkvencije.** Predstavnik (Moffitt, 1993) ove teorije ističe da je ključna, početna tačka kontinuiranog delinkventnog ponašanja interakcija neuropsiholoških deficita koji su kod osobe prisutni od rođenja ili neposredno nakon rođenja i nepovoljne porodične klime. Kada je riječ o neuropsihološkim deficitima povezanim sa delinkventnim ponašanjem onda je po autoru ove teorije riječ o: verbalnom deficit (koji je usko povezan sa ADHD, deficitom verbalnih vještina i verbalnog pamćenja) i deficit izvršnih funkcija (nemogućnost usmjeravanja pažnje i impulsivnost). Ono što je važno istaći jeste a sama prisutnost neuropsiholoških deficita sama po sebi ne utiče na javljanje kontinuirane delinkvencije, već samo u interakciji sa nepovoljnom porodičnom situacijom (loši ekonomski uslovi, nizak nivo obrazovanja, kriminalno ponašanje od strane roditelja, neadekvatno ponašanje roditelja prema djetetu u smislu oštrog i nedosljednog disciplinovanja). Međutim, kada je riječ o adolescentnoj delinkvenciji ne prepoznaju se neuropsihološki deficit niti uticaj nepovoljnih porodičnih prilika za razvoj ovog oblika delinkventnog ponašanja. Prema Mofitovoj teoriji adolescentna delinkvencija je rezultat interakcije između jaza zrelosti i vršnjačkog socijalnog konteksta. On pod jazom zrelosti podrazumjeva „neugodan“ osjećaj adolescenta koji prepoznaje svoju biološku (seksualnu) zrelost, kao i nezrelost u okviru socijalne komponente razvoja svoje ličnosti. Zbog razlike u postizanju nivoa biološke i socijalne zrelosti od adolescent se traži da odloži upražnjavanje nekih aspekata života koji se vezuju za odrasle.

Pored prethodno navedenih teorija i njihovih dominantnih konceptualnih prilaza evidentne su sociološke teorije o delinkvenciji koje u prvi plan kao uzroke te pojave stavljaju opšte društvene i kulturne faktore, kao što su: ekonomska kriza,

nezaposlenost, migracije, urbanizaciju, kao i posebne društvene institucije: porodicu i školu.

Savremena istraživanja iz oblasti socioloških, psiholoških i kriminoloških nauka su uočila visoku korelaciju između urbanizacije, industrijalizacije i delinkventnog ponašanja. Istraživanja su pokazala (Jašović, 1983) da je stopa delinkventnog ponašanja niža u sredinama u kojima je stanovništvo homogenije, manje pokretljivo i sa manjom socijalnom diferencijacijom, dok sredine sa heterogenijim stanovništvom, različitim normama ponašanja i sistemima vrijednosti i većom prostornom i socijalnom pokretljivošću imaju veću stopu delinkventnog ponašanja. Značajan broj teoretičara tako smatra da je siromaštvo jedan od osnovnih generatora delinkventnog ponašanja. Holandski kriminolog V. Bogner ističe da su ekonomski uslovi i nesigurnost glavni uzročnik delinkvencije u početnim periodima i takvo prestupništvo on karakteriše kao situaciono, ali po njemu situaciono prestupništvo u uslovima krize i suprotnih društvenih vrijednosti i normi može da postane stalan model ponašanja.

ZAKLJUČAK

Fokus rada bio je usmjeren na samo definisanje pojma maloljetničke delinkvencije i uspostavljanje razlike između ovog pojma i često upotrebljavanih, čak i kao sinonima i drugih pojmova kojima se želi objasniti društveno neprilagođeno i asocijalno ponašanje mladih. Radom su se nastojali objasniti neki opšti i specifični pristupi u proučavanju ovog društvenog problema. U stvari markirani su oni faktori, uzroci koji dovode do pojave maloljetničke delinkvencije ističući u prvi plan značaj porodice, vršnjačke grupe, škole, ali i savremenih sredstava masovne komunikacije koji igraju dominantnu ulogu u životu adolescenata. Takođe, u radu je dat i čitav spektar teorijskih promišljanja na ovu temu iz oblasti različitih naučnih disciplina. Ni jedna teorija koja je do sada konstruisana ne može u potpunosti objasniti ovako kompleksnu pojavu kao što je delinkventno ponašanje i maloljetničku delinkvenciju. Ipak, kao što se i vidi iz pregleda teorija datih u radu, svaka od njih pridonosi kako razumjevanju ovog fenomena tako i adekvatnom pristupu takvom ponašanju u smislu konstruisanja mjera prevencije i intervencije.

LITERATURA

- Ajduković, M. (1988); Samoiskaz i izučavanje delinkventnog i društveno neprihvatljivog ponašanja mladih kod nas, *Penološke teme*, 1-2, 15-32.
- Bujanović, T. (2007); *Uzroci, uslovi i fenomen devijantnog ponašanja maloljetnika*, Panevropski univerzitet, Fakultet pravnih nauka, Banja Luka.
- Đorđević, D. (1982); *Pedagoška psihologija*, Dečije novine, Gornji Milanovac.
- Frojd, S. (2006); *Kompletan uvod u psihoanalizu*, Nova knjiga, Podgorica.
- Golubović, Z. (1981); *Porodica kao ljudska zajednica*, Naprijed, Zagreb.
- Ignjatović, Đ. (2007); u *Sociološki leksikon*, priredili A. Mimica i M. Bogdanović, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- Jašović, Ž. (1983); *Kriminologija maloljetničke delinkvencije*, Naučna knjiga, Beograd.
- Konstatinović-Vilić, S. i Nikolić-Ristanović, V. (2003); *Kriminologija*, Centar za publikaciju Pravnog fakulteta u Nišu, Niš.
- Ljubičić, M. (2011); *Porodica i delinkvencija*. Čigoja i Institut za sociološko istraživanje FF u Beogradu.
- Milić, A. (2001); *Sociologija porodice*, Beograd.
- Milić, A. (1988); *Rađanje moderne porodice*, Beograd.
- Milutinović, M. (1990); *Kriminologija*, Savremena administracija, Beograd.
- Milivojević, Zoran. Da li je batina iz raja izašla, <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Da-li-je-batinaiz-rama-izashla.lt.html>
- Opačić, V. (1995); *Ličnost u socijalnom ogledalu*, Institut za pedagoška istraživanja, Beograd.
- Radoman, V. (2013); *Porodica, pojam, istorijat, psihološki značaj*, dostupno na http://www.fasper.bg.ac.rs/nastavnici/Radoman_Vesna/predavanja/podrska_porodici/pojam%20porodice.pp.pristup 7.09.2016.
- Ricijaš, N. (2009); *Pripisivanje uzročnosti vlastitog delinkventnog ponašanja mladih*, Sveučilište Zagreb, Pravni fakultet, str.49.

- Rot, N. (1989); *Osnovi socijalne psihologije*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- Singer, M. Miškaj-Todorović. Lj. (1989); *Delinkvencija mladih*, Globus, Zagreb.
- Vrselja, I. (2010); Etiologija delinkventnog ponašanja: Prikaz Pattersonove i Moffittine teorije razvojne psihopatologije, *Psihologijske teme*, Zagreb, 145-168.
- Žunić-Pavlović, V., Popović-Ćitić, B. Pavlović, M. (2010); *Programi prevencije poremećaja ponašanja u školi*, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd.
- Konvencija o pravima djeteta, (2009); Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Podgorica.
- Prava djece u sukobu sa zakonom, (2007); UNICEF, Ministarstvo pravde Crne Gore, Podgorica

prof. dr Dragan Jovašević, redovni profesor
Pravni fakultet Univerziteta u Nišu

UDK 343.971:343.242

ODGOVORNOST ZA PRIPREMNE RADNJE U SAVREMENOM KRIVIČNOM PRAVU

Apstrakt: U procesu izvršenja krivičnog dela moguće je više stadijuma ili faza. Prvi je stadijum psihološkog karaktera u kome lice razmatra mogućnost uspešnog izvršenja krivičnog dela. Na osnovu donete odluke, odmah ili u nekom kasnijem vremenskom periodu, to lice pristupa ostvarenju svoje odluke i preuzima radnju izvršenja planiranog krivičnog dela čime prouzrokuje posledicu (pa postoji svršeno krivično delo) ili pak posledica izostane (pa postoji pokušaj krivičnog dela). Ponekad su mu za preuzimanje radnje potrebne pripremne radnje. To su radnje kojima se stvaraju uslovi i pretpostavke da uopšte izvrši planirano krivično delo ili pak da ga izvrši brže, lakše i jednostavnije. U pogledu određivanja pojma, vrste i uloge pripremnih radnji u savremenom krivičnom pravu, te osnovu njihove kažnjivosti, nema jedinstvenog mišljenja, pa se tako razlikuju zakonodavstva koja pripremne radnje predviđaju kao kažnjivi stadijum u izvršenju krivičnog dela, dok druga zakonodavstva ne poznaju pripremne radnje kao kažnjivi stadijum u izvršenju krivičnog dela, već kao samostalno krivično delo. Upravo o pojmu, vrstama i značaju pripremnih radnji u teoriji, praksi i zakonodavstvu govori ovaj rad.

Ključne reči: pripremne radnje, krivično delo, učinilac, sud, odgovornost, krivična sankcija

Abstract: There are several stages or phases in the process of commission of a criminal offense. The first one is the stage of psychological character, in which a person considers the possibility of successful commission of a criminal offense. On the grounds of previously made decision, either at that very moment or after a certain period of time, that person starts acting in accordance with his decision and commits the activity that represents premeditated criminal offence and either causes the consequence (completed criminal offense) or the consequence is left out (attempted criminal offense). Sometimes, preparatory activities are necessary for commission of a criminal offense. They include the activities that create conditions and preconditions that allow the commission of previously planned criminal offense or make its commission faster, easier or simpler. A universal standpoint on determining the definition, the types and the roles of preparatory activities in contemporary criminal law, as well as the grounds for the liability to punishment in such cases, has not yet been accepted. There are legislations that incriminate preparatory activities as punishable stadiums in the commission of criminal offence, whereas others treat preparatory activities as independent criminal offenses. This paper discusses the definition, types and significance of preparatory activities in theory, practice and legislation.

Key words: preparatory activities, criminal offense, perpetrator, court, responsibility, criminal sanctions

UVOD

Od trenutka kada se kod učinioca pojavi misao ili ideja o ostvarenju posledice u spoljnom svetu preduzimanjem radnje izvršenja konkretnog krivičnog dela, pa do preduzimanja zakonom propisane delatnosti (radnje izvršenja) zaista, u životu, ali i u zakonodavstvu, pravnoj teoriji i sudskoj praksi može da postoji nekoliko stadijuma ili faza koji imaju različit krivičnopravni značaj.

Prvi stadijum, koji je obavezan, bez koga uopšte nema ni krivičnog dela, jeste donošenje odluke da se pristupi izvršenju krivičnog dela (iter criminis)¹. Pošto je doneta odluka, učinilac obično odmah pristupa i samom izvršenju krivičnog dela, tj. preduzimanju zakonom propisane delatnosti činjenja ili nečinjenja, jedne ili više njih, koje su određene kao element bića krivičnog dela i prouzrokovanju posledice. Tako preduzetom delatnošću, posledica u smislu promene ili stanja na objektu napada u spoljnom svetu nastupa, pa tada postoji svršeno krivično delo².

No, moguće je da je učinilac preduzeo sve zakonom propisane delatnosti, ali da posledica na objektu napada (u smislu povrede ili ugrožavanja) ipak izostane usled različitih okolnosti. Ako do posledice nije došlo nezavisno od radnje i odluke učinioca, već usled dejstva objektivno postojećih spoljnih, ali nesigurnih okolnosti, tada postoji pokušaj krivičnog dela ili nedovršeno delo³. No, moguće je da posledica krivičnog dela izostane usled naknadno donete odluke učinioca da spreči nastupanje posledice koju je prethodno želeo da ostvari preduzetom radnjom izvršenja. Ako uspe u svom nastojanju da u ovom slučaju otkloni nastupanje posledice krivičnog dela na objektu napada iako je preduzeo radnju izvršenja, tada postoji dobrovoljni odustanak od krivičnog dela. Pojedina shvatanja u pravnoj teoriji⁴ zaključuju da svršeno i pokušano krivično delo, zapravo, predstavljaju samo oblike ili forme izvršenja krivičnog dela u spoljašnjem svetu.

Međutim, nije uvek moguće pristupiti izvršenju radnje krivičnog dela neposredno posle donošenja odluke od strane učinioca, već je za to potrebno preduzeti određene pripreme radnje. To su različite delatnosti koje se nalaze van bića krivičnog dela, ali su one takvog karaktera, značaja i uloge kojima se omogućava ili olakšava izvršenje nameravanog krivičnog dela. Naime, ovim se radnjama stvaraju neophodni uslovi ili pretpostavke da bi se planirano krivično delo uopšte moglo ostvariti. To znači da su u procesu izvršenja krivičnog dela moguća četiri stadijuma (faze)⁵: 1) odluka za izvršenje krivičnog dela, 2) pripreme radnje, 3) pokušaj krivičnog dela i 4) svršeno krivično delo.

1 Istina, u teoriji ima shvatanja da postoje i takva krivična dela koja ne zahtevaju postojanje posebne odluke za njegovo izvršenje. To su krivična dela izvršena sa umišljajem na mah (ubistvo i teška telesna povreda). Više: D.Jovašević, Leksikon krivičnog prava, Beograd, 2011. godine, str. 675.

2 Lj.Selinšek, Kazensko pravo, Splošni del in osnove posebnega dela, Ljubljana, 2007. godine, str.178-179.

3 D. Jovašević, Krivično pravo, Opšti deo, Beograd, 2016. godine, str. 178.

4 F. Liszt, Lehrbuch des deutschen Strafrechts, 8. Auflage, Leipzig, 1922. godine, str.98.

5 D. Jovašević, Komentar Krivičnog zakona SR Jugoslavije, Beograd, 2002. godine, str. 68-76.

STADIJUMI PRE IZVRŠENJA KRIVIČNOG DELA

U savremenom krivičnom zakonodavstvu su prisutna različita rešenja u pogledu propisivanja u zakonu, pravne prirode i značaja pripremnih radnji, kao i kod utvrđivanja krivične odgovornosti i kažnjivosti njihovih učinilaca⁶. S jedne strane, postoje zakonodavstva koja izričito propisuju pripreme radnje kao posebnu fazu (stadijum) u izvršenju krivičnog dela za što učinilac krivičnog dela odgovara i kome sledi primena kazne ili druge krivične sankcije. S druge strane, postoje i takva krivična zakonodavstva koja ne propisuju odgovornost za pripreme radnje kao za poseban stadijum (fazu) u izvršenju krivičnog dela. No, to ne znači da i takva zakonodavstva u posebnom delu pri određivanju pojedinih krivičnih dela ne propisuju određene pripreme radnje kao samostalna krivična dela. Dakle, ovde su pripreme radnje samostalne radnje izvršenja konkretnog krivičnog dela, što znači da samim započinjanjem pripreme radnje, postoji pokušaj ovog posebnog krivičnog dela.

Dakle, dva su stadijuma koja prethode preduzimanju radnje izvršenja krivičnog dela za koja još uvek u teoriji, praksi i zakonodavstvu zavisno od potreba kriminalne politike nema saglasnosti u pogledu njihove kažnjivosti. Jedan od tih stadijuma je obavezan i nužan. To je donošenje odluke za izvršenje krivičnog dela. No, u pravnoj teoriji ima shvatanja koja ukazuju da postoje i takva krivična dela koja su izvršena bez unapred donete odluke učinioca – kada je radnja izvršenja preduzeta na mah (ubistvo na mah i teška telesna povreda na mah).

Drugi stadijum u procesu izvršenja krivičnog dela je moguć, ali nije obavezan. To su pripreme radnje. Krivični zakonik Republike Srbije⁷ više ne predviđa pripreme radnje kao fazu u izvršenju krivičnog dela za koju se kažnjava, ali u posebnom delu je na više mesta predviđeno kažnjavanje za pripreme radnje kao za samostalno krivično delo⁸.

Donošenje odluke za izvršenje krivičnog dela predstavlja psihološki, misaoni, svesni i voljni proces koji se sastoji u uočavanju, analiziranju, prosuđivanju različitih mogućnosti i odabiranju jedne od njih, te koncentraciji i usmerenosti volje u cilju njenog ostvarenja⁹. U ovom slučaju bira se delatnost i usmerava volja ka njenom ostvarenju. Pošto donošenje odluke predstavlja nevidljiv, unutrašnji, psihološki proces, sve dok odluka ne bude saopštena ili na drugi način izražena u spoljnom svetu, ona ne može biti saznata, pa prema tome, ne može biti ni predmet krivičnopravne represije. Jer, ma kakva bila zločinačka, kriminalna misao i ma kakva bila volja za njeno ostvarenje, ona ne može da prouzrokuje nikakvu posledicu, sve dok se ne izrazi, materijalizuje telesnim pokretom ili propuštanjem telesnog pokreta u spoljnom svetu. To je osnovni razlog što se u savremenom krivičnom pravu ne kažnjava za misli i želje, odnosno za donošenje odluke za izvršenje krivičnog dela što odgovara duhu stare maksime "cogitationis poenam nemo patitur".

6 B.Petrović, D.Jovašević, A.Ferhatović, Krivično pravo 1, Sarajevo, 2015. godine, str. 175.

7 Službeni glasnik Republike Srbije broj 85/2005.

8 D.Jovašević, Krivični zakonik Republike Srbije sa uvodnim komentarom, Beograd, 2007. godine, str. 14-16.

9 U pravnoj teoriji se javlja veći broj autora prema kojima je prvi stadijum u izvršenju krivičnog dela promišljanje, razmišljanje, odlučivanje o krivičnom delu (Lj. Bavcon, A.Šelih, Kazensko pravo, Splošni del, Ljubljana, 1998. godine, str.213).

PRIPREMNE RADNJE U KRIVIČNOM PRAVU SRBIJE

1. Pojam, karakteristike i vrste pripremnih radnji

Pripreme radnje su ranije u smislu člana 18. Krivičnog zakona SFRJ¹⁰ iz 1976. godine (kasnije Osnovnog krivičnog zakona) predstavljale delatnosti kojima se umišljajno priprema izvršenje krivičnog dela. One se preduzimaju sa ciljem da se stvore pogodni uslovi i pretpostavke za efikasno i uspešno izvršenje krivičnog dela. Po svom karakteru pripreme radnje predstavljaju čitav niz različitih delatnosti koje se nalaze van bića krivičnog dela, prethode radnji krivičnog dela i ne ulaze u njen sastav, pa još uvek i ne predstavljaju napad na zaštićeno dobro. Te radnje same za sebe su vrednosno neutralne, pa svoj kriminalni sadržaj dobijaju samo ako se one dovedu u vezu sa zločinačkom namerom (kriminalnom odlukom)¹¹. Kažnjavanje za pripreme radnje predstavlja izraz tendencije u modernom krivičnom pravu za proširenjem zone kažnjivosti. Ovde se radi o stavu društva o tome u kom momentu je opravdano reagovati krivičnopравnom represijom na određeno ponašanje¹².

To su po sadržini radnje koje treba da omoguće da se planirano krivično delo: 1) uopšte izvrši, 2) da se izvrši lakše, brže, efikasnije i jednostavnije i 3) da se onemogući ili oteža njegovo otkrivanje ili dokazivanje krivice njegovog učinioca (ante portas delicti). Time pripreme radnje predstavljaju svojevrsan doprinos procesu ostvarenja posledice krivičnog dela koja bez njihovog preduzimanja ne bi uopšte nastupila ili ne bi nastupila u planirano vreme, na planiranom mestu ili u planiranom obimu i intenzitetu. Posle donete odluke o izvršenju krivičnog dela, pripreme radnje znače prvo i ozbiljnije angažovanje učinioca oko ostvarenja krivičnog dela i zato su i društveno opasnije u odnosu na prethodnu fazu (donošenje odluke). Razlog za njihovu inkriminaciju leži, kako u njihovoj opasnoj prirodi, tako i u značaju objekta kome se pruža zaštita¹³.

Iako su pripreme radnje preduzete sa ciljem da se omogući ili olakša izvršenje krivičnog dela¹⁴, one još uvek ne predstavljaju ispunjenje bića krivičnog dela čijem pripremanju služe, sadržajno se razlikuju od radnje izvršenja i predstavljaju njen prethodni stadijum. One su prostorno i vremenski udaljene od radnje izvršenja krivičnog dela, pa još uvek ne predstavljaju opasnost za zaštićeno ljudsko ili društveno dobro¹⁵. Pripreme radnje (u slučaju kada su kažnjive) se sastoje iz različitih delatnosti. Neke od tih delatnosti su usko vezane za radnju izvršenja tako da predstavljaju značajan ili bitan uslov njenog izvođenja, dok su druge pripreme radnje manje ili više udaljene od radnje izvršenja tako da ne predstavljaju neposredan napad na zaštićeno dobro, niti ga ugrožavaju. Kao pripreme radnje javljaju se sledeće delatnosti :

- 10 Službeni list SFRJ broj 44/76.
- 11 Z.Zomić, Krivično pravo I, Krivično djelo, Sarajevo, 2007. godine, str.125-126.
- 12 A. Laingui, La responsabilite penale dans l'ancien droit, Paris, 1977. godine, str.137.
- 13 M.Radovanović, Krivično pravo, Opšti deo, Beograd, 1975. godine, str.127-129.
- 14 V.Grozdanić, M.Škorić, I.Martinović, Kazneno pravo, Opći dio, Zagreb, 2013. godine, str.140-141.
- 15 P.Novoselec, Opći dio kaznenog prava, Zagreb, 2004. godine, str.271.

1. nabavljanje i osposobljavanje sredstava za izvršenje krivičnog dela (koje predstavljaju najčešće pripreme radnje u sudskoj praksi),
2. otklanjanje prepreka za izvršenje krivičnog dela,
3. dogovaranje, planiranje ili organizovanje sa drugima izvršenja krivičnog dela i
4. druge radnje kojima se stvaraju uslovi za neposredno izvršenje krivičnog dela.

2. Kažnjivost pripremnih radnji

Pripreme radnje predstavljaju drugi mogući stadijum, fazu u procesu izvršenja krivičnog dela, ali koji nije neophodan u svakom konkretnom slučaju. Ovaj stadijum je moguć zato što pripreme radnje nisu uvek i u svakom slučaju nužne za proces izvršenja krivičnog dela. S obzirom da pripreme radnje predstavljaju ispoljenu odluku za izvršenje krivičnog dela u spoljnom svetu, i to najčešće fizičkim, telesnim aktivnostima, to one predstavljaju veću opasnost, pa se stoga u krivičnom pravu i postavlja pitanje njihovog kažnjavanja. Pri tome treba istaći da kod nehatnih krivičnih dela, nema ni odluke za njihovo izvršenje, ni pripremnih radnji, pa čak ni pokušaja¹⁶.

Tako su u savremenom krivičnom pravu zastupljena dva shvatanja u pogledu kažnjavanja za pripreme radnje. Prema prvom shvatanju (koje je prihvaćeno u većem broju savremenih krivičnih zakona) za pripreme radnje se u načelu ne kažnjava, sem u izuzetnim slučajevima koji moraju biti kao takvi izričito predviđeni u posebnom delu krivičnog zakona. Po drugom shvatanju za pripreme radnje treba predvideti kažnjavanje kao za opšti institut i tako omogućiti, ali i ograničiti njihovo kažnjavanje u konkretnim slučajevima u posebnom delu krivičnog zakona. Retka su savremena krivična zakonodavstva koja izričito predviđaju kažnjavanje za pripreme radnje kao za stadijum u izvršenju krivičnog dela¹⁷.

U davanju odgovora na pitanje da li pripreme radnje treba kažnjavati ili ne i kako, razvile su se dve teorije. To su¹⁸: 1) objektivna teorija koja polazi od toga da treba kazniti samo one učinioce koji su svojom radnjom povredili ili ugrozili tuđe pravno dobro. Pošto pripreme radnje još uvek nisu prouzrokovale nikakvu posledicu, za njih i ne treba kažnjavati i 2) subjektivna teorija koja polazi od činjenice da lice koje sa umišljajem (namerom) preduzima pripreme radnje iskazuje dovoljno visok stepen zločinačke volje, kao i kod preduzimanja radnje izvršenja krivičnog dela bez obzira da li je to njegovog izvršenja uopšte i došlo u konkretnom slučaju. Upravo zato takvo lice treba kazniti nezavisno od toga da li je izvršilac dovršio pripremano krivično delo ili ne¹⁹.

- 16 P.Novoselec, Opći dio kaznenog prava, ibid., str. 270.
- 17 Takvi su : Krivični zakonik Holandije u članu 46., Krivični zakonik Ruske federacije u članu 29., Krivični zakonik Belorusije u članu 15., Krivični zakonik Bugarske u članu 17., Krivični zakonik NR Kine u članu 22.
- 18 D.Jovašević, V. Ikanović, Krivično pravo Republike Srpske, Opšti deo, Banja Luka, 2012.godine, str. 141.
- 19 N.Mrvić Petrović, Krivično pravo, Beograd, 2005. godine, str.109-110.

Za pripremne radnje se, po pravilu, ne kažnjava jer su one toliko udaljene od izvršenja krivičnog dela čijem pripremanju služe tako da ne mogu ozbiljno uzdrmati pravni osećaj javnosti, niti se njima ugrožavaju pravna dobra. No, nekažnjivost za pripremne radnje može još i podsticajno da deluje na učinioca da odustane od izvršenja krivičnog dela koje je pripremao. Iz pripremnih radnji, dalje, ne može se sa sigurnošću zaključiti da će lice stvarno i da pristupi realizaciji donete odluke o izvršenju krivičnog dela, pa je načelno gledište zakonodavca o njihovom nekažnjavanju rezultat, između ostalog, i težnji za pravnom sigurnošću građana²⁰.

Pripremanje krivičnog dela samo kao izuzetak pod tačno određenim uslovima može da dovede do odgovornosti lica koje ih preduzima. Pripremanje krivičnog dela, zapravo, zasniva odgovornost njihovog učinioca samo kada se to zbog težine krivičnog dela, značaja pripremnih radnji ili iz drugih kriminalnopolitičkih razloga smatra nužnim. Radnje pripremanja krivičnog dela ne ulaze u njegovo izvršenje. One su "spoljne" sadržajno različite od radnje izvršenja sadržane u zakonskom biću krivičnog dela. To je pravilo, osim kada zakonsko biće određenog krivičnog dela obuhvata i pripreme radnje²¹.

Osim toga, pripremne radnje su same po sebi vrednosno neutralne, pa kriminalni sadržaj dobijaju samo ako ih je moguće povezati sa kriminalnom namerom. No, čak i ako u tom stadijumu postoji učiniočeva namera da izvrši krivično delo, to još uvek ne znači da će ga on zaista i izvršiti preduzimanjem radnje izvršenja u spoljnom svetu, jer još uvek postoji mogućnost da se u međuvremenu predomisli i odustane od planiranog dela. S druge strane, vrlo lako može doći do zloupotrebe u obliku olakog pripisivanja postojanja kriminalne namere za određene pripremne radnje kod nekog lica, pa i razlozi pravne sigurnosti nameću oprez u kažnjavanju za pripremne radnje. Tu pravnu sigurnost su posebno dovodile u pitanje pripremne radnje koje su bile obuhvaćene širokom i neodređenom formulom: "ko učini delo upravljeno na..." kod tzv. političkih krivičnih dela²².

U određenim slučajevima kriminalno-politički razlozi²³ nalažu zakonodavcu da odstupi od načelne nekažnjivosti pripremnih radnji. U takvom slučaju zakonodavac može da postupi na dva načina²⁴:

1. Zakon može biće nekog krivičnog dela da proširi na sve moguće pripremne radnje. To su "nesamostalna krivična dela" ili delictum preparatum. Ovde pripremanje nema samostalan značaj. Na ovaj način zakonodavac inkriminiše pripremanje tako da biće krivičnog dela proširuje i na sve moguće pripremne radnje koje omogućuju ili olakšavaju izvršenje krivičnog dela. Dakle, ovde se radi o proširenju zone zaštite određenih pravnih dobara kojima je zakonodavac zbog njihovog osobitog značaja pružio zaštitu u toj ranoj fazi, fazi pripremanja krivičnog dela²⁵. Takvo pripremanje je

20 V.Grozdanić, M.Škorić, I.Martinović, Kazneno pravo, op.cit. str. 141.

21 B.Pavišić, V.Grozdanić, P.Veić, Komentar Kaznenog zakona, Zagreb, 2007. godine, str. 143.

22 P.Novoselec, Opći dio kaznenog pava, op.cit. str.271.

23 D.Jovašević, M.Kostić, Politika suzbijanja kriminaliteta, Niš, 2012. godine, str. 201-204.

24 B.Pavišić, V.Grozdanić, P.Veić, Komentar Kaznenog zakona, op.cit.str. 142-143.

25 V.Grozdanić, M.Škorić, Uvod u kazneno pravo, Opći dio, op.cit. str. 142.

supsidijarno u odnosu na pokušano ili svršeno krivično delo, pa tu postoji prividni sticaj.

Ovde se, zapravo, radi o inkriminisanju pripremnih radnji samo kao prethodnog stadijuma u ostvarenju drugog krivičnog dela – onog dela na čije izvršenje su upravo pripreme radnje i preduzimate. One nemaju svoju krivičnopravnu autonomiju i zbog toga ne predstavljaju samostalno krivično delo²⁶. Budući da u ovom slučaju pripreme radnje ne predstavljaju samostalno krivično delo, njihova kažnjivost dolazi u obzir samo ako nije došlo i do izvršenja pripremanog krivičnog dela koje je u odnosu na pripreme radnje primarnog karaktera. To ukazuje da je priroda ovih dela kao pripremnih radnji takva da se ono pojavljuje samo kao niži stadijum u ostvarenju primarnog krivičnog dela što znači da one postoje samo ako je kriminalna aktivnost u tom stadijumu i završena²⁷. To je najčešće slučaj kod političkih krivičnih dela koja po svojoj prirodi i karakteru zahtevaju raniju krivičnopravnu intervenciju jer bi svako odugovlačenje takve reakcije moglo dovesti do političkih promena koje bi onemogućile kažnjavanje²⁸ i

2. Zakon može zbog posebne opasnosti određenih (dakle ne svih) pripremnih radnji da ih proglasi kao samostalno krivično delo. To su "samostalna krivična dela" ili krivična dela sui generis. Kod ovih krivičnih dela učinilac ne mora pripremati tačno određeno krivično delo, nego je dovoljno da ono bude generički određeno²⁹. Ovde se radi o krivičnim delima koja su po svom sadržaju pripreme radnje, ali koje nisu vezane za neko bliže određeno krivično delo. Zbog njihove izražene opasnosti, ove radnje su u zakonu propisane kao posebna, samostalna krivična dela.

Razlika između ove dve vrste kažnjivih pripremnih radnji kao krivičnih dela se ogleda u mogućnosti postojanja njihovog pokušaja. Tako kod delicta preparata pokušaj nije moguć jer je on već obuhvaćen pojmom pripremnih radnji. Nasuprot tome, kod delicta sui generis pokušaj krivičnog dela je moguć (iako najčešće nije kažnjiv). No, bez obzira o kom se od ovih krivičnih dela pripremanja radi, nije moguć sticaj pripremnih radnji kao krivičnog dela i pokušaja, odnosno svršenog krivičnog dela jer je u tom slučaju pripremanje kao "prolazni delikt" nekažnjivo prethodno krivično delo³⁰.

3. Pripremne radnje kao samostalno krivično delo

Iz prednjih izlaganja smo videli da u savremenom krivičnom pravu preovladava princip "načelne nekažnjivosti pripremnih radnji". No, u pojedinim slučajevima kriminalno-politički razlozi nalažu da se odstupi od ovog principa. To znači da se zbog

26 Lj.Lazarević, B.Vučković, V.Vučković, Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore, Cetinje, 2004. godine, str.80-81.

27 Z.Tomić, Krivično pravo I, Krivično djelo, op.cit. str. 126.

28 M.Babić, I.Marković, Krivično pravo, Opšti dio, Banja Luka, 2008. godine, str.221-222.

29 F.Bačić, Moj alternativni nacrt Općeg dijela KZ Hrvatske (Pripreme radnje i pokušaj), Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, broj 1/1996. godine, str.133-134.

30 P.Novoselec, Opći dio kaznenog zakona, op.cit. str. 272.

svoje posebne opasnosti (shodno značaju objekta napada i osobenostima ličnosti učinioca) u posebnom delu krivičnog zakon(ik)a izričito predviđa kažnjavanje za umišljajno pripremanje izvršenja krivičnog dela, ali kao posebno, samostalno krivično delo (*delictum sui generis*). Kod ovih krivičnih dela učinilac ne mora da priprema tačno određeno krivično delo, već je dovoljno da na ovaj način pripremano delo bude generički određeno³¹.

Pripremne radnje se javljaju kao samostalno krivično delo u više oblika (formi). To su

1. Određene pripremne radnje se kažnjavaju zakonom predviđenom kaznom za konkretno krivično delo kada su propisane alternativno zajedno sa drugim radnjama kao radnje izvršenja konkretnog krivičnog dela. To je najčešće slučaj kada se radi o pripremljenoj radnji "nabavljanja... u određenoj nameri". Na ovaj način propisana kažnjivost određene pripremne radnje je zastupljena kod više krivičnih dela kao što su : falsifikovanje novca (član 223. KZ RS), falsifikovanje hartija od vrednosti (član 224. KZ RS), falsifikovanje znakova za vrednost (član 226. KZ RS), pravljenje, nabavljanje i davanje drugom sredstava za falsifikovanje (član 227. KZ RS), nedozvoljena trgovina (član 243. KZ RS), neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga (član 246. KZ RS), neovlašćeno pribavljanje i ugrožavanje bezbednosti nuklearnim materijama (član 287. KZ RS), izrađivanje i nabavljanje oružja i sredstava namenjenih za izvršenje krivičnih dela (član 347. KZ RS), nedozvoljena proizvodnja, držanje, nošenje i promet oružja i eksplozivnih materija (član 348. KZ RS), falsifikovanje isprave (član 355. KZ RS) i nedozvoljena proizvodnja, promet i držanje oružja čija je upotreba zabranjena (član 377. KZ RS);
2. Pripremna radnja koja je određena kao "nabavljanje ili osposobljavanje sredstava za izvršenje krivičnih dela" je predviđena kao samostalno krivično delo bez obzira da li su ova sredstva uopšte i upotrebljena za izvršenje ili pokušaj nameravanog krivičnog dela. To znači da samim momentom preduzimanja ovakve radnje, postoji svršeno krivično delo za koje je zakonom propisana određena vrsta i mera kazne. No, u slučaju da je kasnije i izvršeno krivično delo koje su ove pripremne radnje omogućile, tada nema kažnjivosti za prethodno delo – pripremanje sredstava za izvršenje krivičnog dela shodno prividnom idealnom sticaju po osnovu supsidijariteta. Takav je slučaj kod sledećih krivičnih dela : pravljenje, nabavljanje i davanje drugom sredstava za izvršenje krivičnih dela protiv bezbednosti računarskih podataka (član 304a. KZ RS) i izrađivanje i nabavljanje oružja i sredstava namenjenih za izvršenje krivičnog dela (član 347. KZ RS);
3. Pripremne radnje koje se sastoje u dogovaranju, planiranju ili organizovanju sa drugima izvršenja krivičnog dela se javljaju kao samostalne radnje izvršenja kod više krivičnih dela. To znači da samim momentom postizanja dogovora ili usvajanje plana kriminalne delatnosti (saglasnosti volja) od strane dva ili više lica o izvršenju nekog krivičnog dela, odnosno momentom organizovanja (stvaranja grupe ili organizovane kriminalne grupe) sa drugim licem (ili licima) radi izvršenja jednog ili više krivičnih dela postoji svršeno

31 Z.Tomić, Krivično pravo I, Krivično djelo, op.cit.str.127-128.

krivično delo bez obzira da li je krivično delo čijem izvršenju su ove pripremne radnje trebale da doprinesu uopšte bude izvršeno ili pokušano. Kažnjivost pripremljenih radnji na ovaj način je propisana kod više krivičnih dela kao što su : udruživanje radi protivustavne delatnosti (član 319. KZ RS), dogovor za izvršenje krivičnog dela (član 345. KZ RS), udruživanje radi vršenja krivičnih dela (član 346. KZ RS), organizovanje i podsticanje na izvršenje genocida i ratnih zločina (član 375. KZ RS) i

4. Pripremne radnje zakon inkriminiše kao samostalno krivično delo zbog izuzetnog značaja, karaktera i prirode objekta zaštite (političkog dobra) i posebne opasnosti učinioca, te okolnosti kojima se stvaraju uslovi i pretpostavke da se izvrši ovo krivično delo. U članu 320. KZ RS predviđeno je krivično delo pod nazivom : "pripremanje dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Srbije". Ovom zakonskom odredbom je zakonodavac propisao u čemu se sastoje pripremne radnje. To su : a) nabavljanje ili osposobljavanje sredstava za izvršenje krivičnog dela, b) otklanjanje prepreka za izvršenje krivičnog dela, c) dogovaranje, planiranje ili organizovanje sa drugim izvršenja krivičnog dela ili d) druge radnje kojima se stvaraju uslovi za neposredno izvršenje krivičnog dela. No, pored ovako nabrojanih pripremljenih radnji, zakonodavac je propisao kažnjivost i za upućivanje ili prebacivanje na teritoriju Srbije lica ili oružja, eksploziva, otrova, opreme, municije ili drugog materijala radi izvršenja jednog ili više taksativno navedenih krivičnih dela.

Dakle, ovde su pripremne radnje kao prethodni stadijum za izvršenje određenih političkih krivičnih dela dobile karakter samostalne radnje izvršenja čijim započinjanjem se stvaraju uslovi za krivičnopravnu reakciju državnih organa prema učiniocima tog pripremanja bez obzira da li je krivično delo čijem su ostvarenju ove radnje bile namenjene izvršeno ili pokušano. Kažnjivost pripremljenih radnji u ovom slučaju je vezana za sledeća krivična dela : ugrožavanje nezavisnosti (član 305. KZ RS), priznavanje kapitulacije ili okupacije (član 306. KZ RS), ugrožavanje teritorijalne celine (član 307. KZ RS), napad na ustavno uređenje (član 308. KZ RS), pozivanje na nasilnu promenu ustavnog uređenja (član 309. KZ RS), ubistvo predstavnika najviših državnih organa (član 310. KZ RS), oružana pobuna (član 311. KZ RS), diverzija (član 313. KZ RS), sabotaža (član 314. KZ RS) i špijunaža (član 315. KZ RS).

PRIPREMNE RADNJE U UPOREDNOM KRIVIČNOM PRAVU

U cilju potpunijeg i svestranijeg sagledavanja prolematike odgovornosti i kažnjivosti za pripremne radnje u teoriji, praksi i savremenom krivičnom zakonodavstvu nije dovoljno samo da se posvetimo teorijskoj i praktičnoj analizi pojma, elemenata, karakteristika, vrste, pravne prirode i dejstva pripremljenih radnji shodno odredbama domaćeg pozitivnog krivičnog zakonodavstva, već je potrebno da određenu pažnju posvetimo i uporednopravnoj analizi ovog instituta u savremenim krivičnopravnim sistemima.

Stoga ćemo analizirati pojam, karakteristike, elemente, vrste, pravnu prirodu i dejstvo pripremljenih radnji shodno zakonskim rešenjima iz pojedinih nama dostupnih krivičnopravnih sistema. Interesantno je da mnoga savremena krivična zakonodavstva retko poznaju ovaj

institut opšteg dela krivičnog prava (npr. sva krivična zakonodavstva zemalja koje su nastale raspadom SFR Jugoslavije) i ne kažnjavaju za pripremne radnje kao stadijum u izvršenju krivičnog dela, već u određenim slučajevima kao samostalno krivično delo

1. Belorusija

Krivični zakonik Republike Belorusije³² iz 1999. godine u drugom odeljku pod nazivom: "Uslovi i osnovi krivične odgovornosti", u drugoj glavi: "Kriminalna delatnost", u članu 13. određuje pripremne radnje kao: 1) nabavljanje sredstava ili oružja ili 2) drugo umišljajno stvaranje uslova za izvršenje krivičnog dela.

No, ako se radi o delatnostima koje ne predstavljaju veliku društvenu opasnost, one ne povlače krivičnu odgovornost njihovog učinioca. Kada postoji "velika" ili "nevelika" društvena opasnost, predstavlja faktičko pitanje koje sudsko veće mora da reši u svakom konkretnom slučaju. Za ovu ocenu su od značaja sledeće okolnosti: a) vrsta i značaj napadnutog dobra, b) vrsta preduzete delatnosti, c) okolnosti pod kojima se ove pripremne delatnosti preduzimaju i d) opasnost ličnosti učinioca ovakvih delatnosti. Za pripremanje krivično delo, učinilac se kažnjava samo u slučaju kada to zakon izričito propiše kod konkretnog pripremanog krivičnog dela u posebnom delu Zakonika.

2. Estonija

Krivični zakonik Republike Estonije³³ iz 2001. godine u drugoj glavi pod nazivom: "Krivično delo", u članu 15. stav 1. definiše pripremne radnje kao kažnjivi stadijum u izvršenju krivičnog dela. To su delatnosti koje se sastoje u: 1) nabavljanju ili podešavanju oruđa ili oružja za izvršenje krivičnog dela i 2) svakom drugom umišljajnom stvaranju uslova za izvršenje krivičnog dela.

U stavu 3. istog člana Zakonik određuje da kao uslove za kažnjavanje učinioca pripremnih radnji sud uzima u obzir sledeće okolnosti: a) ličnost učinioca, b) težinu i prirodu krivičnog dela, c) stepen ostvarenja zločinačke namere i d) uzroke usled kojih pripremanje krivično delo nije dovedeno do kraja. Pripremne radnje su kažnjive prema izričitom slovu zakona samo kada je to propisano kod konkretnog krivičnog dela u posebnom delu Zakonika. To znači, da i ovaj Zakonik propisuje supsidijarnu odgovornost i kažnjivost za pripremanje krivičnog dela.

3. Holandija

Krivični zakonik Kraljevine Holandije³⁴ iz 1886. godine sa više izmena i dopuna u razdelu četvrtom pod nazivom: "Pokušaj i pripremanje" gde se govori o stadijumima

32 Ugolovnij kodeks Respubliki Belarus, Službenij glasnik N 2(50).

33 V.V.Zapevalov, N.I.Mancev, Ugolovnij kodeks Estonskoj Respubliki, Juridičeskij center pres, Saint Petersburg, 2004. godine, str. 48.

34 B.V.Volženkin, Ugolovnij kodeks Gollandii, Juridičeskij center pres, Saint Petersburg, 2001. godine, str.175-176.

izvršenja krivičnog dela, u članu 46. propisuje pripremne radnje kao kažnjivi stadijum za koji se učiniocu može izreći umanjena kazna koja je inače propisana za pripremanje krivično delo i to do polovine, ali ne više od deset godina (za krivična dela za koja je propisana kazna doživotnog zatvora) ako su ispunjena dva uslova: 1) formalni uslov - da se radi o pripremanju krivičnog dela za koje je propisana kazna zatvora od najmanje osam godina i 2) subjektivni uslov - umišljaj učinioca. To znači da nema nehatnih pripremnih radnji koje su teorijski u praksi moguće.

U ovom slučaju su kažnjive sledeće delatnosti kao pripremne radnje: 1) nabavljanje, proizvodnja, izvoz, raspolaganje predmetima, supstancama, novcem ili drugim platežnim sredstvima i 2) posedovanje informacija, skrovišta, saobraćajnih sredstava koja su očigledno namenjena za izvršenje krivičnog dela. Kada takva "očiglednost" postoji faktičko je pitanje koje sudsko veće mora da reši u svakom konkretnom slučaju. No, kažnjivo pripremanje krivičnog dela u smislu člana 46a. Krivičnog zakonika ne postoji ako delo nije dovršeno nastupanjem posledice na objektu napada usled okolnosti koje ne zavise od volje učinioca dela.

4. Kazahstan

Krivični zakonik Republike Kazahstan³⁵ iz 1997. godine u drugoj glavi pod nazivom: "Krivično delo" u članu 24. stav 1. određuje pojam i vrste pripremnih radnji koje se kažnjavaju samo u slučaju ako se takve delatnosti odnose na pripremanje teškog i osobito teškog krivičnog dela.

Pripremne radnje, prema ovom zakonskom rešenju, postoje kada se sa direktnim umišljajem preduzmu sledeće delatnosti: 1) nabavljanje, izrada ili podešavanje sredstava ili oružja, 2) pronalaženje saučesnika, 3) zločinački dogovor i 4) svako drugo umišljajno stvaranje uslova za izvršenje krivičnog dela. No, za kažnjivost pripremnih radnji je potrebno i ispunjenje još jednog negativnog uslova, a to je ako pri tome krivično delo nije dovedeno do kraja usled okolnosti koje ne zavise od volje učinioca.

5. Kina

Krivični zakonik Narodne Republike Kine³⁶ iz 1998. godine u drugoj glavi pod nazivom: "O krivičnom delu", u drugom odeljku: "Pripremne radnje, pokušaj krivičnog dela i dobrovoljni odustanak" u članu 22. propisuje pripremne radnje. Kao pripremne radnje se podrazumevaju: 1) nabavljanje oružja ili 2) stvaranje uslova za izvršenje krivičnog dela (bez obzira na vrstu i visinu propisane kazne).

35 Criminal code of the Republic Kazakhstan, Official text, Astana, 1997. godine.

36 Ugolovnij kodeks Respubliki Belarus, Službenij glasnik N 2(50).

V.V.Zapevalov, N.I.Mancev, Ugolovnij kodeks Estonskoj Respubliki, Juridičeskij center pres, Saint Petersburg, 2004. godine, str. 48.

B.V.Volženkin, Ugolovnij kodeks Gollandii, Juridičeskij center pres, Saint Petersburg, 2001. godine, str.175-176.

Criminal code of the Republic Kazakhstan, Official text, Astana, 1997. godine.

C.D.Paglee, Criminal code of the Peoples Republic of China, Beijing, 1998. godine, str.18.

Pripreme radnje predstavljaju fakultativni osnov za blaže kažnjavanje, odnosno potpuno oslobođenje od kazne učinioca ovih radnji.

6. Kirgizija

I Krivični zakonik Republike Kirgizije³⁷ iz 1997. godine u članu 27. definiše pripreme radnje. One postoje kada lice sa direktnim umišljajem preduzme sledeće alternativno predviđene delatnosti: 1) nabavljanje ili podešavanje sredstava ili oružja za izvršenje krivičnog dela, 2) zločinački dogovor i 3) drugo umišljajno stvaranje uslova za izvršenje krivičnog dela.

Posebno je važno istaći da usled ovako preduzetih delatnosti krivično delo nije dovedeno do kraja usled okolnosti koje ne zavise od učinioca. Ovako definisane pripreme radnje su kažnjive samo u slučaju ako se odnose na pripremanje teškog ili osobito teškog krivičnog dela.

7. Letonija

Krivični zakonik Republike Letonije³⁸ iz 1998. godine u glavi drugoj pod nazivom: "Kriminalna delatnost", u članu 15. stav 3. određuje pojam i osnov krivične odgovornosti za pripreme radnje kao stadijum u izvršenju "nedovršenog" krivičnog dela. Naime, prema ovom zakonskom rešenju odgovornost za pripreme radnje postoji samo ako se radi o pripremanju teških i osobito teških krivičnih dela. Iz odredbe člana 7. KZ proizilazi da je teško krivično delo umišljajno delo za koje je propisana kazna zatvora u rasponu od pet do deset godina, a osobito teško krivično delo je ono delo za koje je propisana kazna zatvora preko deset godina, kazna doživotnog zatvora ili smrtna kazna.

Prilikom određivanja kazne za pripreme radnje u smislu člana 53. Krivičnog zakonika sud je u obavezi da uzme u obzir sledeće okolnosti: a) karakter radnji koje je učinilac preduzeo, b) prouzrokovanu posledicu (štetu), c) vrstu umišljaja i d) uzroke usled kojih krivično delo nije dovedeno do kraja (dakle, razlog za nenastupanje posledice krivičnog dela).

Kao pripreme radnje, ovaj Zakonik nabroja: 1) nabavljanje ili podešavanje sredstava ili oružja ili 2) drugo umišljajno stvaranje povoljnih uslova za dovršenje krivičnog dela. Za postojanje kažnjivih pripremnih radnji je potrebno da pripremano krivično delo nije dovedeno do kraja usled okolnosti koje ne zavise od volje učinioca.

8. Litvanija

Novi Krivični zakonik Republike Litvanije³⁹ iz 2003. godine u članu 21. propisuje odgovornost za pripreme radnje. To su sledeće delatnosti kada se sastoje u: 1) nabavljanju ili podešavanju sredstava ili instrumenata, 2) sastavljanju plana delovanja,

37 Criminal code of the Republic of Kyrgyzstan, Official text, Bishkek, 1997.

38 A.I.Lukašov, E.A., Sarkisova, Ugolovnij kodeks Latvijaskoj Republikai, Juridiceskij center pres, Saint Petersburg, 2001. godine, str.57.

39 O.V.Bogdanič, Ugolovnoe pravo Litvojskoj Respubliki, Juridiceskij center pres, Saint Petersburg, 2004. godine, str. 33-34.

3) izboru saučesnika ili 4) drugo umišljajno stvaranje uslova koji olakšavaju izvršenje krivičnog dela.

Odgovornost za pripremanje postoji samo ako se odnosi na teško i osobito teško krivično delo. Prema članu 11. Zakonika kao teško krivično delo smatra se umišljajno krivično delo za koje je propisana kazna zatvora od šest do deset godina. Osobito teško krivično delo je pak ono umišljajno delo za koje je zakonom propisana kazna zatvora preko deset godina.

9. Moldavija

Krivični zakonik Republike Moldavije⁴⁰ iz 2002. godine u drugoj glavi pod nazivom: "Krivično delo", u članu 26. propisuje pripreme radnje koje su kažnjive samo kada su upravljene na izvršenje "manje teškog" (delo za koje je propisana kazna zatvora preko pet godina), "teškog" (krivično delo za koje je propisana kazna zatvora do petnaest godina) ili "osobito teškog krivičnog dela" (dela za koje je propisana kazna zatvora preko petnaest godina).

Kao pripreme radnje smatraju se sledeće delatnosti: 1) dogovaranje sa drugim izvršenja krivičnog dela, 2) nabavljanje, izrada ili prerada sredstava ili oruđa ili 3) na drugi način stvaranje uslova za izvršenje krivičnog dela. Za kažnjivost pripremnih radnji je bitno da ovako preduzete delatnosti nisu prouzrokovale posledicu krivičnog dela na objektu napada.

10. Poljska

I Krivični zakonik Republike Poljske⁴¹ iz 1997. godine u drugoj glavi pod naslovom: "Forme izvršenja krivičnog dela", u članu 16. propisuje pripreme radnje. One postoje kada lice u cilju izvršenju krivičnog dela preduzima delatnost kojom se stvaraju uslovi za izvršenje tog krivičnog dela neposredno usmerenog na njegovo ostvarenje.

Pri tome Zakonik određuje da se kao pripreme radnje naročito smatraju sledeće delatnosti kao što su: 1) stupanje u zločinački dogovor sa drugim licem, 2) nabavljanje ili priprema sredstava, 3) prikupljanje informacija ili 4) sastavljanje plana delovanja u cilju ostvarenja određenog krivičnog dela.

Za pripreme radnje se odgovara samo onda kada je to izričito propisano Zakonikom. No, član 17. propisuje da za ovako preduzete pripreme radnje Zakonik isključuje kažnjavanje ako učinilac dobrovoljno odustane od pripremnih radnji, a naročito ako uništi pripremljena sredstva ili spreči njihovo dalje korišćenje, odnosno ako je stupio u zločinački dogovor sa drugim licem u cilju izvršenja zabranjene delatnosti, pa naknadno preduzme napore koji su usmereni na sprečavanje izvršenja krivičnog dela.

40 Criminal code of the Republic of Moldova, Official text, Chisinau, 2002. godine.

41 A.I.Lukašova, N.F.Kuznjecovoj, D.A.Barilovič, Ugolovnij kodeks Respubliki Poljša, Juridiceskij center pres, Saint Petersburg, 2001. godine, str. 52.

11. Ruska federacija

Krivični zakonik Ruske federacije⁴² iz 1996. godine u šestoj glavi pod nazivom: "Nedovršeno krivično delo" u članu 30. propisuje odgovornost i kažnjivost za pripreme radnje. Uz pokušaj, ove radnje se zajednički nazivaju "nedovršeno krivično delo"⁴³.

Za pripremanje se učinilac kažnjava samo onda kada su preduzete radnje upravljene na izvršenje teških i naročito teških krivičnih dela. Teško krivično delo je ono delo za koje je u zakonu propisana kazna zatvora do deset godina (član 15. KZ), dok je naročito teško krivično delo ono za koje je propisana kazna zatvora preko deset godina ili stroža kazna⁴⁴.

Pripremanjem krivičnog dela se smatraju sledeće delatnosti: 1) pribavljanje, izrada ili osposobljavanje sredstava ili oruđa za izvršenje krivičnog dela, 2) traženje saučesnika, 3) nagovaranje drugog (ili drugih) lica na izvršenje krivičnog dela ili 4) na drugi način umišljajno stvaranje uslova za izvršenje krivičnog dela. Za postojanje ovih radnji je od značaja da pripremano krivično delo nije izvršeno (dovedeno) do kraja zbog okolnosti koje ne zavise od tog lica.

12. Švedska

I Krivični zakonik Kraljevine Švedske⁴⁵ iz 1962. godine u glavi 23. pod naslovom: "O pokušaju, pripremnim radnjama, zločinačkom dogovoru i saučesništvu" u članu 2. definiše odgovornost za pripreme radnje. Prema ovom zakonskom rešenju pripreme radnje postoje kada lice u nameri izvršenja krivičnog dela ili kao saučesnik preduzima sledeće delatnosti: 1) daje ili prima novac za krivično delo i 2) obezbeđuje, stvara, daje, dobija, čuva, predaje ili učestvuje u bilo kojoj pogodnoj delatnosti upotrebe otrova, eksplozivne materije, oružja, kalauza, opreme za falsifikovanje ili drugih sredstava.

Za pripreme radnje učinilac odgovara supsidijarno, odnosno pod uslovom da nije odgovorno za pokušaj ili dovršenje pripremanje krivičnog dela (prividni idealni sticaj po osnovu supsidijariteta).

13. Tadžikistan

Krivični zakonik Republike Tadžikistana⁴⁶ iz 1998. godine u glavi šestoj pod nazivom: "Nedovršeno i dovršeno krivično delo", u članu 32. stav 1. određuje kažnjivost za pripremanje

42 I.Fedosova, T.Skuratova, Ugolovnij kodeks Rossijskoj federaciji, Garant, Moskva, 2005. godine, str.30.

43 .I.Raroga, Ugolovnoe pravo Rossii, Obšaja čast, Eksmo, Moskva, 2008. godine, str. 179-185.

44 A.I.Raroga, G.A.Esakov, A.I.Čučaev, V.P.Stepalin, Ugolovnoe pravo Rossii, Časti obšaja i osobenaja, Prospekt, Moskva, 2007. godine, 88-93.

45 N.F.Kuznjecova, C.S. Beljajev, Ugolovnij kodeks Švecii, Juridičeskij center pres, Saint Petersburg, 2001. godine, str. 191-193.

46 Criminal code of the Republic of Tajikistan, Official text, Dushambe, 1998. godine.

krivičnih dela srednje težine, teških i osobito teških krivičnih dela. Kao pripreme radnje smatraju se zakonom taksativno navedene sledeće delatnosti: 1) nabavljanje, izrada i podešavanje sredstava i oružja, 2) pronalaženje saučesnika u izvršenje krivičnog dela, 3) zločinački dogovor ili 4) drugo umišljajno stvaranje uslova za izvršenje krivičnog dela.

Da bi ove delatnosti bile kvalifikovane kao pripreme radnje, potrebno je da usled njihovog preduzimanja krivično delo nije dovedeno do kraja usled okolnosti koje ne zavise od volje učinioca.

14. Ukrajina

Krivični zakonik Republike Ukrajine⁴⁷ iz 2001. godine u trećem delu pod nazivom: "Krivično delo, njegove vrste i stadijumi" članu 14. pod pripremnim radnjama koje naziva "nedovršeno krivično delo zajedno sa pokušajem" smatra preduzimanje sledećih delatnosti kao što su: 1) nabavljanje i podešavanje sredstava ili oružja, 2) pronalaženje saučesnika, 3) zločinački dogovor, 4) uklanjanje prepreka kao i 5) svako drugo umišljajno stvaranje uslova za izvršenje krivičnog dela.

Za pripreme radnje se učinilac kažnjava samo ako je to kod konkretnog krivičnog dela u posebnom delu Zakonika izričito predviđeno.

15. Uzbekistan

Krivični zakonik Republike Uzbekistan⁴⁸ iz 1994. godine u šestoj glavi pod nazivom: "Nedovršeno krivično delo" u članu 25. propisuje pripreme radnje. Kao pripremanje krivičnog dela smatraju se sledeće delatnosti : 1) stvaranje uslova za izvršenje krivičnog dela ili 2) stvaranje uslova za skrivanje umišljajnog krivičnog dela.

Da bi pripreme radnje bile kažnjive potrebno je da su one prekinute od strane njihovog učinioca pre započinjanja izvršenja pripremanog krivičnog dela usled okolnosti koje ne zavise od tog lica.

47 Kriminalnij kodeks Ukraini, Oficijne vidannija, Kiev, 2001. godine.

48 Criminal code of the Republic of Uzbekistan, Official text, Tashkent, 1994. godine, Official gazeta No. 2012-12.

ZAKLJUČAK

Od trenutka kada se kod učinioca pojavi misao ili ideja o ostvarenju posledice u spoljnom svetu preduzimanjem radnje izvršenja konkretnog krivičnog dela, pa do preduzimanja zakonom propisane delatnosti (radnje izvršenja) zaista, u životu, ali i u zakonodavstvu, pravnoj teoriji i sudskoj praksi može da postoji nekoliko stadijuma ili faza koji imaju različit krivičnopravni značaj. Prvi stadijum, koji je obavezan, bez koga uopšte nema ni krivičnog dela, jeste donošenje odluke da se pristupi izvršenju krivičnog dela (iter criminis). Pošto je doneta odluka, učinilac obično odmah pristupa i samom izvršenju krivičnog dela, tj. preduzimanju zakonom propisane delatnosti činjenja ili nečinjenja, jedne ili više njih, koje su određene kao elemenat bića krivičnog dela i prouzrokovanju posledice. Tako preduzetom delatnošću, posledica u smislu promene ili stanja na objektu napada u spoljnom svetu nastupa, pa tada postoji svršeno krivično delo, odnosno da planirana posledica izostane (pokušaj krivičnog dela).

Međutim, nije uvek moguće pristupiti izvršenju radnje krivičnog dela neposredno posle donošenja odluke od strane učinioca, već je za to potrebno preduzeti određene pripreme radnje. To su različite delatnosti koje se nalaze van bića krivičnog dela, ali su one takvog karaktera, značaja i uloge kojima se omogućava ili olakšava izvršenje nameravanog krivičnog dela. Naime, ovim se radnjama stvaraju neophodni uslovi ili pretpostavke da bi se planirano krivično delo uopšte moglo ostvariti. Pripreme radnje predstavljaju različite delatnosti kojima se umišljajno priprema izvršenje krivičnog dela. One se preduzimaju sa ciljem da se stvore pogodni uslovi i pretpostavke za efikasno i uspešno izvršenje krivičnog dela. Po svom karakteru pripreme radnje predstavljaju čitav niz različitih delatnosti koje se nalaze van bića krivičnog dela, prethode radnji krivičnog dela i ne ulaze u njen sastav, pa još uvek i ne predstavljaju napad na zaštićeno dobro. Te radnje same za sebe su vrednosno neutralne, pa svoj kriminalni sadržaj dobijaju samo ako se one dovedu u vezu sa zločinačkom namerom (kriminalnom odlukom).

Pripreme radnje predstavljaju svojevrsan doprinos procesu ostvarenja posledice krivičnog dela koja bez njihovog preduzimanja ne bi uopšte nastupila ili ne bi nastupila u planirano vreme, na planiranom mestu ili u planiranom obimu i intenzitetu. Posle donete odluke o izvršenju krivičnog dela, pripreme radnje znače prvo i ozbiljnije angažovanje učinioca oko ostvarenja krivičnog dela i zato su i društveno opasnije u odnosu na prethodnu fazu (donošenje odluke). Razlog za njihovu inkriminaciju leži, kako u njihovoj opasnoj prirodi, tako i u značaju objekta kome se pruža zaštita. Iako su pripreme radnje preduzete sa ciljem da se omogući ili olakša izvršenje krivičnog dela, one još uvek ne predstavljaju ispunjenje bića krivičnog dela čijem pripremanju služe, sadržajno se razlikuju od radnje izvršenja i predstavljaju njen prethodni stadijum. One su prostorno i vremenski udaljene od radnje izvršenja krivičnog dela, pa još uvek ne predstavljaju opasnost za zaštićeno ljudsko ili društveno dobro.

S obzirom da pripreme radnje predstavljaju ispoljenu odluku za izvršenje krivičnog dela u spoljnom svetu, i to najčešće fizičkim, telesnim aktivnostima, to one predstavljaju veću opasnost, pa se stoga u krivičnom pravu i postavlja pitanje njihovog kažnjavanja. Pri tome treba istaći da kod nehatnih krivičnih dela, nema ni odluke za njihovo izvršenje, ni pripremljenih radnji,

pa čak ni pokušaja. Tako su u savremenom krivičnom pravu zastupljena dva shvatanja u pogledu kažnjavanja za pripreme radnje. Prema prvom shvatanju (koje je prihvaćeno u većem broju savremenih krivičnih zakona) za pripreme radnje se u načelu ne kažnjava, sem u izuzetnim slučajevima koji moraju biti kao takvi izričito predviđeni u posebnom delu krivičnog zakona. Po drugom shvatanju za pripreme radnje treba predvideti kažnjavanje kao za opšti institut i tako omogućiti, ali i ograničiti njihovo kažnjavanje u konkretnim slučajevima u posebnom delu krivičnog zakona. Retka su savremena krivična zakonodavstva koja izričito predviđaju kažnjavanje za pripreme radnje kao za stadijum u izvršenju krivičnog dela.

LITERATURA

- Babić, M., Marković, I., Krivično pravo, Opšti dio, Banja Luka, 2008.
- Bavcon, L.J., Šelih, A., Kazensko pravo, Splošni del, Ljubljana, 1998.
- Bogdanič, O.V., Uголовnoe pravo Litvojskoj Respubliki, Juridičeskij center pres, Saint Petersburg, 2004.
- Fedosova, I., Skuratova, T., Uголовnij kodeks Rossijskoj federaciji, Garant, Moskva, 2005.
- Grozdanić, V., Škorić, M., Martinović, Kzzeno parvo, Opći dio, Zagreb, 2013.
- Jovašević, D., Komentar Krivičnog zakona SR Jugoslavije, Beograd, 2002.
- Jovašević, D., Krivični zakonik Republike Srbije sa uvodnim komentarom, Beograd, 2007.
- Jovašević, D., Leksikon krivičnog prava, Beograd, 2011.
- Jovašević, D., Kostić, M., Politika suzbijanja kriminaliteta, Niš, 2012.
- Jovašević, D., Ikanović, V., Krivično pravo Republike Srpske, Opšti deo, Banja Luka, 2012.
- Jovašević, D., Krivično pravo, Opšti deo, Beograd, 2016.
- Kuznjecova, N.F., Beljajev, C.S., Uголовnij kodeks Švecii, Juridičeskij center pres, Saint Petersburg, 2001.
- Laingui, A., La responsabilite penale dans l' ancien droit, Paris, 1977.
- Lazarević, Lj., Vučković, B., Vučković, V., Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore, Cetinje, 2004.
- Liszt, F., Lehrbuch des deutschen Strafrechts, 8. Auflage, Leipzig, 1922.
- Lukašova, A.I., Kuznjecovoj, N.F., Barilovič, D.A., Uголовnij kodeks Respubliki Poljša, Juridičeskij center pres, Saint Petersburg, 2001.
- Lukašova, A.I., Sarkisova, E.A., Uголовnij kodeks Latvijskoj Respubliki, Juridičeskij center pres, Saint Petersburg, 2001.
- Mrvić Petrović, N., Krivično pravo, Beograd, 2005.
- Novoselec, P., Opći dio kaznenog prava, Zagreb, 2004.
- Paglee, C.D., Criminal code of the Peoples Republic of China, Beijing, 1998.
- Pavišić, B., Grozdanić, V., Veić, P., Komentar Kaznenog zakona, Zagreb, 2007.
- Petrović, B., Jovašević, D., Ferhatović, A., Krivično parvo 1, Sarajevo, 2015.
- Radovanović, M., Krivično pravo, Opšti deo, Beograd, 1975.
- Raroga, A.I., Uголовnoe pravo Rossii, Obšaja čast, Eksmo, Moskva, 2008.
- Raroga, A.I., Esakov, G.A., Čučaev, A.I., Stepalin, V.P., Uголовnoe pravo Rossii, Časti obšaja i osobennaja, Prospekt, Moskva, 2007.
- Selinšek, Lj., Kazensko pravo, Splošni del in osnove posebnega dela, Ljubljana, 2007.
- Tomić, Z., Krivično pravo I, Krivično djelo, Sarajevo, 2007.
- Volženkin, B.V., Uголовnij kodeks Gollandii, Juridičeskij center pres, Saint Petersburg, 2001.
- Zapevalov, V.V., Mancev, N.I., Uголовnij kodeks Estonskoj Respubliki, Juridičeskij center pres, Saint Petersburg, 2004.

Doc. dr Milivoje BaletićDocent Prava Evropske unije i docent Poslovnog Prava Evropske unije
Fakultet za državne i evropske studije – Podgorica**UDK 342.7:061.1EU**

LJUDSKA PRAVA, GRAĐANSTVO EU I PROSTOR SLOBODE, SIGURNOSTI I PRAVDE U EVROPSKOJ UNIJI

Apstrakt: U temelje integracionog procesa država članica ugrađena su organizovana nastojanja globalnog međunarodnog i evropskog karaktera na zaštiti ljudskih prava. U tim relacijama, na pravcu potrebe jačanja zajedništva država članica, dolazi i do uvođenja građanstva EU po osnovu kojega se utvrđuju jednaka prava za sve građane koji posjeduju državljanstvo država članica EU.

Nastojanja na zaštiti ljudskih prava su otpočela kao izraz potrebe za prevaziđenjem tragičnih uzroka i posljedica iz Drugog svjetskog rata koja su opredijelila utemeljenje i način zaštite osnovnih ljudskih prava i sloboda. U tim nastojanjima dolazi, u okviru Ujedinjenih nacija 1948. godine, do usvajanja Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima. Savjet Evrope, radi stvaranja organizovanog načina na zaštiti ljudskih prava koja su opredijeljena Univerzalnom deklaracijom, usvaja Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda koja je potpisana 1950. godine u Rimu a stupila na snagu 1953. godine. U toku integracionog procesa kroz funkcionisanje zajednica i EU u

Abstract: Organised efforts of the global nature of international and European protection of human rights are built in the foundation of integration process of the member states. In these relations, in the direction of enhancing member states community cohesion, comes introducing EU citizenship on the grounds of which equal rights are established, for every citizen who owns citizenship of EU member states.

Efforts to protect human rights began as an expression for overcoming tragically causes and effects from WWII which are grounds for protection basic human rights and freedoms. In these efforts, through United Nations; in 1948 Universal Declaration of Human Rights have been adopted. For creating organised way to protect human rights, which are committed from Universal Declaration, European Council adopts European Convention for protection human rights and basic freedoms, signed in Rome in 1950, which are put into effect in 1953. During integration process, through communities and EU functioning, within their legal system, protection of hu-

okviru pravnih sistema država članica i pravnog sistema EU, ugrađivana je zaštita ljudskih prava po osnovu ove Konvencije, da bi 2000. godine došlo i do usvajanja Povelje o osnovnim pravima EU.

Usvajanje navedenih dokumenata od stratejskog značaja, kojima su utemeljena osnovna ljudska prava i slobode, podrazumijevalo je stvaranje pravnih i organizacionih uslova za njihovu primjenu i zaštitu.

Tretiranje relevantnih karakteristika procesa utvrđivanja i primjene osnovnih ljudskih prava i sloboda opredjeljuje uvid u: sadržinu Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i Povelje o osnovnim pravima EU, građanstvo EU i osnovna prava, uz uvid u prostor slobode, sigurnosti i pravde u EU.¹

Ključne riječi: ljudska prava, građanstvo, prostor slobode, sigurnost i pravda EU.

¹ Milutin Janjević, *Konsolidovani ugovor o Evropskoj uniji*, UFEU (str. 59-138); Miroslav Prokopijević, *Evropska unija*, Službeni glasnik, Beograd, 2009. (str. 185-549); Dezmon Dinan, *Sve bliža Unija*, Službeni glasnik, Beograd, 2009. (str. 339-564); Sejmon Hiks, *Politički sistem Evropske unije*, Službeni glasnik, Beograd, 2007. (str. 227-376); Koautorski tekst, *Evropska unija*, Biblioteka „Gospodarska misao“, Zagreb, navođen u prethodnim f. n. (str. 191 – 618); Predrag Dimitrijević, Djordjije Blazic, *Upravno pravo Crne Gore*, FDES, Podgorica, 2008.(str.625-644); Gordana Đurović, *Evropska unija i Crna Gora*, Univerzitet Crne Gore-Ekonomski fakultet, Podgorica, 2012 Dražen Maravić, *Lisabonski ugovor i promjene u Prostoru slobode, sigurnosti i pravde*, Zbornik radova, JP Službeni glasnik, Beograd, 2010. (str. 113-127); Zlatko Stefanović, *Pravo Evropske unije*, Pravni fakultet, Univerzitet Union, Službeni glasnik, Beograd, 2011. (str. 179-193).

man rights was integrated under this Convention, and in 2000 led to the adoption of Charter of Fundamental Rights of the Europe.

Adoption of these important strategic documents which were justified basic human rights and freedoms, meant creating legal and organised condition for their application and protection.

Some relevant characteristics of determining process of basic human rights and freedoms gives us insight in contents of European Convention on Human rights and basic freedoms and of Charter of Fundamental rights of the Europe, Citizenship of EU and basic rights, also in liberty space, safety and justice in EU.

Key words: civil rights, citizenship, liberty space, safety and justice, EU

EVROPSKA KONVENCIJA O ZAŠTITI LJUDSKIH PRAVA I OSNOVNIH SLOBODA

Savjet Evrope je prva međuvladina evropska organizacija osnovana poslije Drugog svjetskog rata, koja okuplja praktično sve države članice EU. Crna Gora je postala njen član 2007. godine. Iz članstva u ovu međuvladinu organizaciju proizilazi obaveza ratifikacije i primjene Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda. Takva obaveza podrazumijeva primjenu na dosljedan način visokih standarda zaštite ljudskih prava i sloboda.

Primjena ove Konvencije podrazumijeva garanciju dosljedne primjene od strane država članica na svojoj teritoriji, sljedećih ljudskih prava i sloboda:

- pravo na život – čl. 2;
- zabrana mučenja i nečovječnog i ponižavajućeg ponašanja – čl. 3;
- zabrana ropstva i prisilnog rada – čl. 4;
- pravo na slobodu i sigurnost – čl. 5;
- pravo na pošteno suđenje – čl. 6;
- izricanje kazne samo na osnovu zakona – čl. 7;
- pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života – čl. 8;
- sloboda mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti – čl. 9;
- sloboda izražavanja – čl. 10;
- sloboda okupljanja i udruživanja – čl. 11;
- pravo na brak – čl. 12;
- pravo na djelotvorni pravni lijek – čl. 13;
- zabrana diskriminacije – čl. 14;
- zabrana zloupotrebe prava – čl. 17.

Na pravcu utvrđivanja dodatnih ljudskih prava, Savjet Evrope je vremenom donio uz Konvenciju protokole i to: Protokol o zaštiti prava vlasništva, prava na obrazovanje i prava na slobodne izbore, iz 1952.; Protokol o zabrani dužničkog zatvora, slobode kretanja, protjerivanja vlastitih državljana, iz 1963.; Protokol o ukidanju smrtne kazne iz 1983.; Protokol o pravu na žalbu u krivičnim predmetima, pravo na naknadu štete zbog pogrešne presude, pravo da ne bude dva puta suđeno i kažnjeno isto lice po istom predmetu, pravo jednakosti između supružnika, iz 1984.; Protokol o opštoj zabrani diskriminacije iz 2000. i Protokol o potpunoj zabrani smrtne kazne iz 2002. godine.

Savjet Evrope je, na pravcu utemeljenja i zaštite ljudskih prava usvojio: Evropsku socijalnu povelju 1961. kojom su opredijeljena socijalna i ekonomska prava ljudi

na koju se, zbog svog značaja, radi realizacije ciljeva socijalne politike EU, poziva Lisabonski ugovor (čl. 151), Evropsku konvenciju o spriječavanju mučenja iz 1987., kojom se štite zatočene osobe od mučenja i ponižavanja i Konvenciju o manjinama iz 1995., kojom se garantuje potpuna jednakost i zaštita u svim domenima ljudskih prava. Radi zaštite ljudskih prava Evropska konvencija utvrđuje formiranje i nadležnost Evropskog suda za ljudska prava sa sjedištem u Strasburu čija nadležnost i način rada je tretiran u posebnom dijelu teksta koji se odnosi na Savjet Evrope.

1. Povelja o osnovnim pravima EU

Pošto osnivačkim ugovorima nijesu bila definisana prava i slobode građana, Sud pravde EU je kroz praksu rada postepeno uvodio zaštitu osnovnih prava polazeći od međunarodnih dokumenata i ustavnih opredjeljenja država članica o zaštiti ljudskih prava, posebno Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, koju su praktično prihvatile sve države članice ranijih zajednica i EU. I pored potreba pravnog utemeljenja, koja je proizilazila iz sudske prakse na planu zaštite ljudskih prava, tek je Ugovorom o EU (1992) prvi put navedena potreba za zaštitom ljudskih prava i sloboda. Pošto se ne navodi na konkretan način lista osnovnih ljudskih prava uvid u njihovu zaštitu mogao se praktično zasnivati samo na sadržajnoj sudskoj praksi Suda pravde EU.

Cijeneći navedene okolnosti i potrebu utvrđivanja osnovnih ljudskih prava, Evropski savjet je na zasjedanju u Kelnu 1999. opredijelio svojim stavom izradu Povelje o osnovnim pravima EU koja je urađena od strane radnog tijela sastavljenog od predstavnika institucija EU i država članica zaključno sa oktobrom 2000. godine. Međutim u toku razmatranja Povelje u Nici decembra 2000. radi njenog prihvatanja od strane Evropskog savjeta, nije se postigla saglasnost učesnika zbog različitih stavova o njenoj sadržini i načinu primjene. Do njenog potpisivanja je došlo prilikom zaključenja Ugovora iz Nice 2001., međutim, Povelja nije bila sastavni dio ovog Ugovora, što znači da nije dobila pravnu obaveznost. Izradom teksta Ugovora o Ustavu od kojega se odustalo, Povelja je bila njegov sastavni dio. Međutim, protekom dugog vremena od inicijative za njeno definisanje tek je Lisabonskim ugovorom definisana odredba (čl. 6 izmijenjenog Ugovora o EU) da „Unija priznaje prava, slobode i principe navedene u Povelji o osnovnim pravima Evropske unije“ navodeći da Povelja „ima istu pravnu vrijednost kao ugovori“. Takođe se istim članom navodi da „Unija pristupa Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda“. To pristupanje, koje proizilazi iz sticanja subjektiviteta EU Lisabonskim ugovorom, ne mijenja nadležnosti Unije utvrđene ugovorima, što proizilazi iz uvažavanja već stvorenih ugovornih obaveza.

Povelja o osnovnim pravima EU, obuhvata prava koja su definisana u šest poglavlja:

1. **Dostojanstvo**, koje se odnosi, na: pravo na ljudsko dostojanstvo, pravo na život, pravo na lični integritet, pravo na zabranu mučenja, nehumanog ponašanja i kažnjavanja, pravo na zabranu ropstva i prinudnog rada.

2. **Slobode**, koja se odnosi, na: pravo na slobodu i sigurnost, pravo na porodični privatni život, pravo na zaštitu ličnih podataka, pravo na brak i porodicu, pravo na slobodu mišljenja, uvjerenja i vjeroispovijesti, pravo na slobodu izražavanja i informacija, pravo na slobodu okupljanja i udruživanja, pravo na slobodu umjetničkog i naučnog stvaranja, pravo na obrazovanje, pravo na slobodu izbora zanimanja i zapošljavanja, pravo na slobodu preduzetništva, pravo na svojinu, pravo na azil, pravo na zaštitu od otkaza boravka, protjerivanja i ekstradicije.

3. **Jednakost**, koja se odnosi, na: pravo na jednakost pred zakonom, pravo zabrane diskriminacije, pravo na kulturnu, jezičku i vjersku različitost, pravo na jednakost između muškaraca i žena, prava djeteta, prava starijih lica, pravo na udruživanje lica sa invaliditetom.

4. **Solidarnost**, koja se odnosi, na: pravo radnika na informaciju i konsultovanje u sredini gdje su radno angažovani, pravo kolektivnog pregovaranja i akciju, pravo pristupa uslugama berze rada, pravo na zaštitu u slučaju nelegalnog otkaza, pravo na ispravne radne uslove, pravo na zabranu rada dece i zaštitu mladih lica na radu, pravo na profesionalni život, pravo na socijalnu sigurnost i socijalnu pomoć, pravo na zdravstvenu zaštitu, pravo na pristup uslugama od opšteg ekonomskog interesa. pravo na zaštitu životne sredine, pravo na zaštitu potrošača.

5. **Prava građana**, koja se odnose, na : pravo na aktivno i pasivno biračko pravo na izborima za Evropski parlament, pravo na aktivno i pasivno biračko pravo na izborima za lokalne organe vlasti, pravo na dobru administraciju, pravo na pristup dokumentaciji, pravo na Evropskog ombusmana, pravo na peticiju, pravo na slobodu preseljenja i nastanjanja, pravo na diplomatsku i konzularnu zaštitu.

6. **Pravda**, koja se odnosi, na: pravo na efikasnu zaštitu i pravično suđenje, pravo na pretpostavku nevinosti i pravo na odbranu, pravo na primjenu načela zakonitosti i pravo na proporcionalnost između krivičnog dijela i kazne, pravo zabrane vođenja dvostrukog postupka i kažnjavanja dva puta za isto krivično dijelo.

Iz pregleda navedenih osnovnih prava prepoznaje se kompleksnost sadržine Povelje o osnovnim pravima EU. Ona, kao dokument od strategijskog i operativnog značaja u definisanju, primjeni i zaštiti osnovnih sloboda, predstava ishodište u dostignućima saznanja o potrebi njihove primjene u konstelaciji globalnih međunarodnih i evropskih nastojanja, kao izraz potrebe koja je proizišla iz nivoa integracionog procesa država članica u okviru organizovanja i funkcionisanja EU, uz uvažavanje specifičnih karakteristika osnovnih prava koja su definisana od strane država članica ali pod uslovom da nijesu u koliziji sa opredjeljenjima iz Povelje kojom se utvrđuje njen opseg na nivou i u okviru EU. Praktično da i nema oblasti od značaja za društveno-ekonomski razvoj u kojoj nije uključen značaj i potreba primjene osnovnih prava. Ta kompleksnost osnovnih prava se odnosi na širok spektar građanskih prava i sloboda uključujući i politička prava, prava iz domena socijalnih i ekonomskih prava i prava koja se odnose na pristup administraciji i načinu njenog funkcionisanja u raznim oblastima od značaja za poštovanje osnovnih prava.

Poveljom se, sa sticanjem pravne obaveznosti po osnovu izmijenjenog Ugovora o EU, posebnim poglavljem reguliše nadležnost njene primjene od strane institucija EU, kao i njene primjene od strane država članica i njihovih državnih institucija uključujući i organe lokalne uprave. Primjena Povelje na nivou EU i od strana država članica podrazumijeva sinhronizovani odnos u primjeni kako u skladu sa osnivačkim ugovorima EU tako i sa posebnim dokumentima kao što su Evropska konvencija o ljudskim pravima (1950), Evropska socijalna povelja (1961), Lisabonska strategija (2000. i 2010.) o socijalnoj zaštiti i nizu drugih dokumenata o primjeni osnovnih prava.

Sinhronizovani odnos u primjeni podrazumijeva realizaciju koordinativnih aktivnosti radi definisanja zajedničkih nastojanja država članica u okviru EU, s tim da se u realizaciji primjene osnovnih prava donošenjem konkretnih mjera u formi pravnih akata, mora poštovati sustinska sadržina i namjena osnovnih prava, što znači da sve mjere suprotne Povelji ne mogu biti pravno obavezujuće, u čemu se, radi ocjene osnovanosti i važenja preduzetih mjera, kada je to potrebno, po propisanom postupku, uključuju u okviru svoje nadležnosti sudski organi država članica i Sud pravde EU.

Na pravcu potrebe za zaštitom ljudskih prava ustanovljen je Evropski ombusman koji se bavi povredama ljudskih prava u okviru funkcionisanja institucija EU, a za povrede koje nastaju od strane institucija država članica ustanovljeni su nacionalni ombusmani. Radi zaštite ljudskih prava i sloboda Crna Gora je ustanovila ombusmana donošenjem Zakona o zaštiti ljudskih prava i sloboda 2003. godine, od kada je ova institucija i otpočela sa radom.

2. Građanstvo EU i osnovna prava

Dugotrajan i sadržinski kompleksan integracioni proces država članica do nivoa odnosa koji je opredijeljen Lisabonskim ugovorom sa utemeljenjem pravnog sistema EU kao nadnacionalne međunarodne organizacije, opredijelio je potrebu regulisanja i realizacije zajedničkih interesa na neposredan ili posredan način u svim oblastima od značaja za njihov ukupan razvoj. Razvoj ekonomske saradnje opredijelio je zajedničke interese i u ostalim oblastima međusobnih odnosa koji su obrađeni u posebnim djelovima teksta. Opredjeljujući motiv za razvoj integracionog procesa je proizilazio iz stvaranja najprije zajedničkog i postojećeg unutrašnjeg tržišta EU, koji podrazumijeva slobodan protok roba, usluga, lica i kapitala. Prekretnica u jačanju integracionog procesa je opredijeljena Jedinstvenim evropskim aktom (1986.) nakon čega je uslijedilo donošenje Ugovora o EU (1992) kojim je i uvedeno građanstvo EU od neposrednog značaja za cjelovitije utemeljenje pravnog i političkog sistema EU. Sloboda kretanja lica na prostoru EU, radi obavljanja poslovnih aktivnosti, uslovlila je potrebu ostvarivanja i drugih prava državljana država članica koja se odnose na kretanje, nastanjanje, biračko pravo i druga prava građana.

Potreba i uzajamna povezanost definisanja osnovnih prava koja obuhvataju i prava građana otpočela je organizovanim nastojanjima u izradi, usvajanju i stvaranju uslova

za pravnu obaveznost Povelje o osnovnim pravima EU kojom su dopunjena prava građana opredijeljena Ugovorom o EU, a odnose se na: pravo na dobru administraciju i pravo na pristup dokumentaciji.

Ugovorom o EU (čl. 9. izmijenjenog ugovora) je utvrđeno postojanje građanstva EU prema kojem je „Građanin Unije svako lice koje ima državljanstvo jedne države članice“ stim što se građanstvo EU dodaje državljanstvu država članica i ne zamjenjuje ga iz čega proizilazi opredjeljenje da je građanstvo EU pravno jednako za sve državljanke država članica.

Pravno utemeljenje građanstva EU sa svojim inkorporativnim značajem za funkcionisanje pravnog i političkog sistema EU, upućuje na potrebu uvida u osnovne karakteristike prava građana redosljedom kojim su navedena u sadržini Povelje o osnovnim pravima EU.

1. Pravo na aktivno i pasivno biračko pravo na izborima za Evropski parlament se garantuje svakom građaninu EU koji imaju prebivalište u državi članici čije državljanstvo nemaju. Pravo da bude biran ili da bira se ostvaruje pod istim uslovima koji vaza za državljanke države članice gdje ima prebivalište.
2. Pravo na aktivno i pasivno biračko pravo građana na izborima za lokalne organe vlasti proizilazi iz mjesta prebivališta u osnovi pod istim uslovima koji se primjenjuju za biračko pravo radi izbora Evropskog parlamenta.
3. Pravo na dobru administraciju kao osnovno pravo građana EU u primjeni se garantuje i utvrđuje kao obaveza institucija EU. Ovo pravo pripada ne samo građanima EU nego i pravnim licima bez obzira dali pripadaju državi članici što podrazumijeva u skladu sa propisima, nepristrasnosti i fer postupak.
4. Pravo na pristup dokumentaciji ima svaki građanin EU bez obzira u kojoj državi članici ima prebivalište, kao i pravna lica koja imaju sjedište i obavljaju određenu djelatnost na teritoriji država članica. Ovo pravo podrazumijeva pristup dokumentaciji institucija EU pod ravnopravnim uslovima uz propisani postupak.
5. Pravo na Evropskog ombusmana, kao osnovno građansko pravo EU, proizilazi iz potrebe obraćanja koje nastaje zbog povrede prava po osnovu nepravilnog postupanja od strane institucija EU, a mogu ga koristiti građani EU i pravna lica ako imaju sjedište na teritoriji jedne od država članica.
6. Pravo na peticiju omogućava neposredno obraćanje, odnosno, postavljanje pitanja Evropskom parlamentu uz obavezu ove institucije da da odgovor. Ovo pravo imaju građani EU i pravna lica sa sjedištem za obavljanje djelatnosti na teritoriji jedne od država članica, zbog nepoštovanja propisa od strane institucija EU.
7. Pravo na slobodu preseljenja podrazumijeva pravo na promjenu prebivališta sa teritorije jedne na teritoriji druge države članice. Pravo na slobodno kretanje treba razlikovati od ovog građanskog prava, jer pravo građana EU na slobodu kretanja na prostoru EU je oslobođeno obaveze posjedovanja vize.

8. Pravo na diplomatsku i konzularnu zaštitu podrazumijeva zaštitu prava građana EU od strane diplomatskih i konzularnih predstavništava država članica u trećim državama u okolnostima kada država članica nema svoje diplomatsko predstavništvo u trećoj državi gdje njenom državljaninu treba zaštita.

Uvid u osnovne slobode koje proizilaze iz građanstva EU daje osnovne karakteristike tih prava, međutim način njihove realizacije podrazumijeva kompleksnost u saradnji i realizaciji između institucija EU i institucija država članica koje u njihovom tretiranju i primjeni imaju i specifičnosti (način regulisanja boravka, registracije firme, njenog sjedišta i dr.) koje u relacijama saradnje treba prevazilaziti, kako bi se prava građana EU na dosljedan način ostvarila.

3. Prostor slobode, sigurnosti i pravde u EU

Razvoj tržišnih tokova, kao što je to više puta istaknuto povodom obrade pojedinih pitanja, doveo je do povećane saradnje između država članica u domenu prometa roba, usluga, lica i kapitala. Relacije tržišnih tokova uslovile su razvoj poslovnih odnosa što se odrazilo na povećano kretanje i zapošljavanje lica država članica na prostoru zajedničkog, odnosno u postojećim relacijama funkcionisanja, unutrašnjeg tržišta EU. Slobodni tržišni tokovi podrazumijevali su ukidanje ograničenja radi nesmetanog kretanja lica na tržišnom prostoru. Ukidanje ograničenja u kretanju lica uslovilo je pravno uređenje odnosa između država članica kako bi se ukinule granične prepreke i stvorili preventivni uslovi zbog nesmetanog kretanja lica, roba, kapitala i usluga u borbi protiv organizovanog kriminala, upotrebe droge, terorizma, saradnjom između policijskih i pravosudnih institucija država članica. I ako se radilo o logičnoj potrebi u stvaranju pravnih i organizacionih uslova za nesmetano kretanje lica, dogovor između država članica je imao usporen i složen karakter, jer su se države članice, zbog suverenih prava, teško opredijelile za ukidanje državnih granica i stvaranje zajedničkog mehanizma na planu policijske i pravosudne zaštite, koji je počeo sa osnivanjem zajedničkih radnih tijela do bi tek, poslije niza nastojanja, došlo do osnivanja EUROPOL-a, Evropskog policijskog biroa (1991) i EUROJUST-a, Evropske pravosudne službe (2001).

U nastojanju da se ukaze na relevantne karakteristike područja slobode, sigurnosti i pravde u EU, obrada u tekstu se odnosi na proces nastanka postojećeg pravnog osnova i način policijske i pravosudne saradnje.

PROCES NASTANKA POSOJEĆEG PRAVNOG OSNOVA SLOBODE, SIGURNOSTI I PRAVDE U EU

Kao što je već navedeno, saradnja između država članica u oblasti pravosuđa i unutrašnjih poslova je, zbog nepostojanja pravnog osnova u osnivačkim ugovorima, otpočela i usaglašavala se kroz organizovanje neformalnih radnih tijela koje su činili

predstavnicima država članica iz ovih oblasti u domenu krijumčarenja i prodaje droge, antiterorističkih aktivnosti, međunarodnog kriminala i sl., da bi se zbog kompleksnosti saradnje između država članica od 1984. godine polugodišnje održavali o posebno važnim pitanjima i sastanci između ministara policije i pravosuđa na kojima se tretirala i potreba ublažavanja granica između država članica radi efikasnije saradnje u borbi protiv ugrožavanja slobode, sigurnosti i pravde.

Usvajanjem Jedinstvenog evropskog akta (1986), kojim je projektovana potreba za intenzivnijim tržišnim tokovima, uslovilo je i potrebu organizovanije saradnje između država članica u oblasti pravosuđa i unutrašnjih poslova, što je dovelo do osnivanja, od strane Evropskog savjeta, koordinativnih tijela radi sinhronizovanja saradnje i aktivnosti u ovoj oblasti.

U nastojanjima da se stvore uslovi za slobodnije prekogranične tokove, značajan uticaj je imala Bijela knjiga o uspostavljanju unutrašnjeg tržišta objavljena 1985. godine, kojom je Komisija predložila ukidanje kontrole prelaska granica između država članica. Takođe i donošenje Šengenskog sporazuma iz 1985. godine, o ublažavanju kontrole prelaska granica, koji je sklopljen između Njemačke i Francuske a kojem su odmah pristupile zemlje Beneluksa, imao je poseban odraz na dalja nastojanja u stvaranju pravnog osnova za ukidanje graničnih kontrola. Na pravcu stvaranja zajedničkih uslova za ukidanje graničnih kontrola dolazi do zaključenja Šengenske konvencije 1985. godine koja je dopunjena 1990. godine i svojom sadržinom obuhvata pitanja od značaja za harmonizaciju saradnje između država članica oko načina ukidanja kontrole na unutrašnjim granicama, kontrole na spoljnim granicama, kao i harmonizaciji propisa o vizama, azilu, sudskoj i policijskoj saradnji.

I ako, u skladu sa navedenim dokumentima, dolazi do sinhronizovanije saradnje između država članica, njima nije uspostavljen pravni osnov na nivou Evropske zajednice o saradnji u oblasti pravosuđa i unutrašnjih poslova. Pravni osnov je opredijeljen Ugovorom o EU potpisan u Matrihtu 1992. godine kojim je, u okviru proširene nadležnosti EU u odnosu na nadležnost tri zajednice, uveden poseban stub – Saradnja u oblasti pravosuđa i unutrašnjih poslova kojim je opredijeljena saradnja između država članica u domenu: carinskih službi, azila, prelaska državnih granica, emigracije, borbe protiv droge, kriminalnih radnji, sudske saradnje i kaznenih mjera. U praksi organizovanja saradnje dolazi do osnivanja i rada koordinativnih tijela po pojedinim pitanjima koja su, u saradnji sa Komitetom stalnih predstavnika – COREPER, dogovarali sadržinu mjera radi donošenja propisa od strane Savjeta EU u sastavu ministara unutrašnjih poslova i pravosuđa.

Amsterdamskim ugovorom (1997) uvedene su značajne promjene u nadležnosti EU po pitanju slobode kretanja lica iz trećih država u domenu politike azila, rezima viza, useljavanja i boravka stranaca. Ovim promjenama je proširena nadležnost institucija EU s tim što je projektovan rok od pet godina da bi ova proširena prava mogla da se na izvršan način primjenjuju.

Donošenjem Lisabonskog ugovora je zaokružen i opredijeljen pravni osnov za područje slobode, sigurnosti i pravde. Tim promjenama ukinut je treći stub čime su

stvorenih uslovi da po svim pitanjima od značaja za ovu oblast mjere i propise donose institucije EU u okviru svoje nadležnosti i po propisanom postupku uz moguće izuzetke koje daju mogućnost da i države članice mogu donositi mjere i propise ako se radi o potrebi očuvanja javnog reda i mira. Lisabonskim ugovorom je takođe uvedena novina, da za donošenje odluka od strane institucija EU u ovoj oblasti nije potrebno jednoglasno odlučivanje, kako je to bilo propisano prije njegovog stupanja na snagu, uz mogućnost primjene jednoglasnosti ako to država članica zahtijeva zbog specifičnih razloga i potreba i ako se donose dokumenti na nivou EU od stratejskog značaja za uređenje odnosa na području slobode, sigurnosti i pravde.

Pravni osnov za područje slobode, sigurnosti i pravde propisan je posebnim poglavljem Lisabonskog ugovora (čl. 67-90), u okviru kojega, čl. 67 tač. 2 Evropska unija „garantuje odsustvo kontrole lica na unutrašnjim granicama i utvrđuje zajedničku politiku u oblasti azila, imigracije i kontrole spoljnih granica koja se zasniva na solidarnosti između država članica i pravična je prema državljanima trećih zemalja“.

Na pravcu potreba bezbjednosti, kako je određeno čl. 74, „Savjet usvaja mjere da bi se obezbijedila administrativna saradnja između nadležnih službi država članica u oblastima“ slobode, sigurnosti i pravde. Ova i druge odredbe Lisabonskog ugovora upućuju na prepoznavanje saradnje u domenu funkcionisanja službi policije i pravosuđa.

POSLOVI NA PODRUČJU SLOBODE, SIGURNOSTI I PRAVDE

Radi koordinacije aktivnosti i unapređenja saradnje između policijskih i pravosudnih organa država članica dolazi do osnivanja Evropskog policijskog biroa – EUROPOL-a i Evropske službe za pravosuđe – EUROJUST-a.

Europol

EUROPOL je osnovan ugovorom o osnivanju koji je zaključen 26. jula 1995. godine da bi stupio na snagu 1. oktobra 1998. godine. Osnivanje i rad ove zajedničke policijske službe je opredijeljen Ugovorom o EU (čl. 29) kojim je projektovana sadržina saradnje policijskih službi država članica u domenu sprečavanja terorizma, prometa droge, sprečavanja raznih oblika međunarodnog kriminala, saradnje sa carinskim službama uz organizovan i razrađen sistem razmjene informacija od značaja za ukupnu saradnju policijskih službi.

Dužina proteklog vremena od zaključenja ugovora o osnivanju EUROPOL-a do stupanja na snagu u trajanju od preko tri godine, je uzrokovana neslaganjima između država članica o njegovom radu, posebno u domenu zaštite podataka koji je proizilazio iz primjene sistema razmjene informacija kao i načina realizacije pravne zaštite.

Postojeći obim nadležnosti ovog biroa, koji je proizišao kao rezultat postignutog dogovora između država članica, obuhvata saradnju u domenu različitih oblika kriminala, kao što

su: terorizam, trgovina drogom, imigracija, trgovina ljudima, trgovina radioaktivnim i nuklearnim materijalom, pranja novca i drugim oblicima zloupotrebe plaćanja.

Angažovanje EUROPOL-a, i ako posjeduje status pravnog subjekta, zbog svoje opredjeljujuće uloge na intenziviranju saradnje između policijskih službi država članica, je usmjereno na: davanje pomoći u vođenju istražnih postupaka razmjeno informacija, dostavljanje analiza za podršku operativnim aktivnostima, izradi strateskih izvještaja o procjenama opasnosti i analizama zločina, pružanju stručne i tehničke podrške u istražnim postupcima koji se vode na prostoru EU uz odgovarajući nadzor država članica. Radi aktuelnog praćenja stanja, na pravcu opredjeljujuće uloge ovog biroa koja je usmjerena na pružanje podrške i pomoći organima država članica, ustanovljen je kompjuterizovani sistem obrade podataka koji na neposredan način koriste države članice.

EUROPOL sa svojstvom pravnog subjekta je organizovan i funkcioniše kao nezavisna institucija koja je u okviru opredijeljene nadležnosti samostalna i na nje rad se ne može uticati. Za praćenje i kontrolu rada ovog biroa je jedino nadležan Savjet pravde i unutrašnjih poslova, čiji sastav čine ministri pravde i unutrašnjih poslova država članica. Postoji, u skladu sa Konvencijom o EUROPOL-u, koju je usvojio Evropski savjet 1995. godine, mogućnost u slučaju spora, zajedničkog tumačenja potpisnica, da li su po određenom pitanju povrijeđene odredbe ugovora o osnivanju, iz čega proizilazi da u rješavanju spornog pitanja nije predviđena potreba uključivanja Suda pravde EU u okviru njegove redovne nadležnosti, s tim što postoji fakultativna mogućnost tumačenja od strane SPEU, koja je evidentirana u praksi, ako to države potpisnice traže na eksplicitan način.

EUROPOL-om, sa sjedištem u Hagu i sa oko 500 zaposlenih, rukovodi direktorijum sastavljen od direktora i tri pomoćnika direktora, koje bira Savjet pravde i unutrašnjih poslova. Na pravcu potrebe za oraganizovanom i efikasnom saradnjom potpisan je Sporazum o operativnoj i stratejskoj saradnji između Crne Gore i EUROPOL-a (29.09.2014. godine) koji je potvrđen od strane Skupštine Crne Gore („Sl. list CG“ br. 2/2015). U cilju operativne realizacije saradnje Vlada Crne Gore je donijela Odluku (23.04.2015. godine) o upućivanju na rad Policijskog oficira za vezu u sjedište EUROPOL-a.

Eurojust

Kao što je EUROPOL formiran radi saradnje između policijskih službi država članica na području slobode, sigurnosti i pravde, tako je i EUROJUST formiran radi saradnje između pravosudnih organa država članica koji se bave gonjenjem počinioca krivičnih djela. Ova institucija je osnovana odlukom Savjeta EU 2002. godine sa sjedištem u Hagu.

EUROJUST je osnovan sa ciljem da se postiče i unaprijedi saradnja u domenu: istražnih postupaka i postupaka krivičnog gonjenja, intenziviranja saradnje organa država članica u postupcima pravne pomoći, ekstradicije na planu međunarodne saradnje i posebno pomoći pravosudnim organima država članica kako bi se ostvarila potreba za uspješnije angažovanje na sprovođenju istražnih radnji radi prepoznavanja radnji počinioca krivičnih djela.

Sastav ove institucije čine po jedan predstavnik država članica iz reda osoba koje su kroz profesionalnu aktivnost verifikovale svoju stručnost i iskustvo od ugleda na poslovima sudija, tužilaca i policijskih službenika baveći se odgovarajućim aktivnostima. Postoji i mogućnost da države članice imenuju i zamjenika svog predstavnika. EUROJUST, koji vode predsjednik i dva podpredsjednika, ima svoju administrativno-tehničku službu čiji rad organizuje i vodi direktor.

EUROJUST, radi poboljšanja i intenziviranja saradnje, organizuje povremeno i po potrebi savjetovanja i odgovarajuće oblike razmjene mišljenja između predstavnika pravosudnih struktura država članica, kako bi, na što sadržajnije i aktuelan način, prezentirao nadležnim institucijama EU svoje inicijative i konkretne prijedloge na preduzimanju odgovarajućih mjera uključujući i davanje prijedloga za donošenje propisa radi unapređenja saradnje na otkrivanju počinioca krivičnih djela.

Crna Gora je potpisala Sporazum o saradnji sa EUROJUST-om (02.05.2016. godine) čime je postala sastavni dio sistema pravosuđa EU.

U skladu sa SSP (čl. 80-87) Crna Gora u domenima obezbjeđenja pravde, sigurnosti i bezbjednosti preduzima organizovane aktivnosti na harmonizaciji propisa, razmjeni informacija, povećanju efikasnosti pravosudnih i policijskih organa, obuci kadrova, stvaranju organizacionih uslova za saradnju policijskih i sudskih organa na nivou EU posebno u domenu borbe protiv organizovanog kriminala i počinioca krivičnih djela.

ZAKLJUČAK

Iz pregleda dugog i kompleksnog procesa razvoja saradnje država članica i utvrđivanja pravnog osnova u domenu ljudskih prava, uspostavljanja građanstva EU, do osiguranja slobode, sigurnosti i pravde saradnjom pravosudnih i policijskih organa na suzbijanju kriminala, prepoznaju se karakteristike tog procesa koje su otpočele sa radom koordinativnih tijela država članica do utvrđivanja nadležnosti institucija EU osnivačkim ugovorima u donošenju konkretnih mjera i propisa na realizaciji ove kompleksne oblasti u okviru postojećeg načina organizovanja i funkcionisanja EU.

Organizovane i sinhronizovane aktivnosti na kompleksnom tretiranju i ostvarivanju procesa pridruživanja Crne Gore EU uslijedile su nakon potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (2007. godine) kojim se opredjeljuju sadržajne, organizacione i funkcionalne aktivnosti i u posebno značajnoj oblasti saradnje iz domena slobode, sigurnosti i pravde građana pod ravnopravnim uslovima na prostoru EU. Od ukupno 35 poglavlja za pregovaranje Crne Gore sa EU do sada su otvorena 24 poglavlja uključujući i poglavlja 23-pravosuđe i temeljna prava i 24-pravda, sloboda i bezbjednost u čijoj se primjeni prepoznaju, kroz Izvještaje Evropske komisije, pozitivni rezultati koji u daljem procesu pridruživanja Crne Gore EU podrazumijevaju kontinuirani napredak.

LITERATURA

- Milutin Janjević, *Konsolidovani ugovor o Evropskoj uniji*, UFEU;
- Miroslav Prokopijević, *Evropska unija*, Službeni glasnik, Beograd, 2009.;
- Dezmon Dinan, *Sve bliža Unija*, Službeni glasnik, Beograd, 2009.;
- Sejmon Hiks, *Politički sistem Evropske unije*, Službeni glasnik, Beograd, 2007.;
- Koautorski tekst, *Evropska unija*, Biblioteka „Gospodarska misao“, Zagreb.;
- Predrag Dimitrijevic, Djordjije Blazic, *Upravno pravo Crne Gore*, FDES, Podgorica, 2008.;
- Gordana Đurović, *Evropska unija i Crna Gora*, Univerzitet Crne Gore-Ekonomski fakultet, Podgorica, 2012.;
- Dražen Maravić, *Lisabonski ugovor i promjene u Prostoru slobode, sigurnosti i pravde*, Zbornik radova, JP Službeni glasnik, Beograd, 2010.;
- Zlatko Stefanović, *Pravo Evropske unije*, Pravni fakultet, Univerzitet Union, Službeni glasnik, Beograd, 2011.

Dr Ivana StevanovićViši naučni saradnik, Institut za kriminološka
i sociološka istraživanja, Beograd**UDK 342.7-053.2: 343.2 (497.11)**

MALOLETNIČKO PRAVOSUĐE I KRIVIČNO PRAVO U SVETLU BUDUĆIH REFORMI U REPUBLICI SRBIJI

Apstrakt: Okvir za odnose Evropske unije prema zaštiti i promociji prava deteta u zemljama koje nisu članice posebno je definisan EU Smernicama za promociju i zaštitu prava deteta i od velikog je značaja u procesu pridruživanja zemalja kandidata. Usvajanjem EU Agende za prava deteta 2011 godine usvaja se na nivou Evropske unije i novi koncept „pravosuđa po meri deteta“. Imajući u vidu da se u Republici Srbiji poslednjih godina intenziviraju naponi na usaglašavanju sistema maloletničkog pravosuđa sa novoustanovljenim evropskim standardima, autorka u radu posebno ukazuje na buduće pravce reforme, posmatrano kroz prizmu Akcionog plana za Poglavlje 23 u delu koji se odnosi na ostvarivanje prava deteta u sistemu maloletničkog pravosuđa u Republici Srbiji, odnosno novih zakonskih rešenja koja se očekuju u ovoj oblasti.

Ključne reči: budući pravci reforme, maloletničko krivično pravo, prava deteta

Abstract: The framework for the European Union's relations towards the protection and promotion of child rights in countries which are not members is specifically defined by the EU Guidelines for the Promotion and Protection of the Rights of the Child and they are of great importance in the accession process of candidate countries. The adoption of the EU Agenda for the Rights of the Child in 2011 also represents acceptance of the new concept of "child-friendly justice" at the level of the European Union. Bearing in mind that in recent years in the Republic of Serbia there have been intensified efforts to harmonise the juvenile justice system with the newly-established European standards, author in this paper especially points to the future directions of the reform, seen through the prism of the Action Plan for Chapter 23 in the part relating to the realisation of child rights i juvenile justice sistem in Serbia and new legal solutions which are expected in this area.

Key words: the future directions of the reform, juvenile criminal law, child rights

UVOD

U Republici Srbiji poslednjih godina intezivirani su napori na reformi sistema maloletničkog pravosuđa i njegovo dalje usklađivanju sa novo-ustanovljenim evropskim standardima, odnosno razumevanju maloletničkog kriminaliteta, njegovih uzroka i posledica, a uvažavajući i rezultate istraživanja „otpornosti“ koja su ukazala na činjenicu da se pojedinci uspešno razvijaju uprkos rizicima i nedaćama, prevashodno preko protektivnih faktora koji jačaju otpornost i koji se mogu naći u individualnim karakteristikama pojedinaca, porodici, školi i širem okruženju (Stevanović, Pavičević: 2015, str. 294-300). Razvoj navedenog sociološkog koncepta od velikog je značaja i za bolje prepoznavanje deteta kao subjekta pravne zaštite i nosioca prava na zaštitu. Navedeno je zahtevalo i ustanovljavanje novog pravosudnog modela u zaštiti njihovih prava poznatog kao: „pravosuđe po meri deteta.“

U ovom trenutku Republika Srbija se nalazi i u središtu procesa realizacije sveobuhvatnih reformi unutar sistema maloletničkog pravosuđa, te je razumljivo što je i akcenat prevashodno stavljen na Poglavlje 23 i proces pridruživanja Srbije Evropskoj uniji. Inače, maja 2014. godine Evropska komisija objavila je i: Izveštaj o skriningu za Poglavlje 23 – Pravosuđe i osnovna prava¹ i Poglavlje 24 – Pravda, sloboda i bezbednost,² a nakon održanih eksplanatornih i bilateralnih sastanaka tokom 2013. godine sa predstavnicima ovlašćenih organa Republike Srbije. Ova dva poglavlja razmatrana su u ranoj fazi pregovora kako bi se omogućio maksimalni period koji je potreban za izmenu postojećeg zakonodavnog okvira i usvajanje novih zakonskih rešenja, uspostavljanje institucija i praćenje implementacije. Navedeni *Izveštaji* sadrže značajne preporuke koje se odnose i na oblast unapređivanja primene prava deteta u sistemu maloletničkog pravosuđa. Prevashodno je istaknuta važnost unapređenja pritvorskih jedinica u skladu sa međunarodnim standardima, kao i važnost unapređenja i uspostavljanja posebnih programa koji su prilagođeni deci i mladima. Kao jedan od prepoznatih problema u ostvarivanju prava deteta ističe se i veoma nizak nivo svesti dece i mladih o njihovim pravima kao i o donetim zakonima koji su relevantni u oblasti prava deteta.

Nakon objavljivanja Izveštaja o skriningu Evropske komisije, Pregovaračka grupa Republike Srbije za Poglavlje 23 pripremila je Nacrt Akcionog plana, koji u tački 3.6.2. sadrži poseban deo koji se odnosi na unapređenje prava deteta u sistemu maloletničkog pravosuđa. Vlada Republike Srbije 27. aprila 2016. godine usvaja Akcioni plan za Poglavlje 23. Za potrebe praćenja sprovođenja aktivnosti iz Akcionog plana za Poglavlje 23 Vlada Republike Srbije je 11. decembra 2015. godine obrazovala i Savet

1 Evropska komisija: Izveštaj o skriningu za Poglavlje 23 - Pravosuđe i osnovna prava, EU-MD45/14, u http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/Skrining/Screening%20Report%2023_SR.pdf

2 Evropska komisija: Izveštaj o skriningu za Poglavlje 24 - Pravosuđe i osnovna prava, EU MD 46/14, u http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/Skrining/Screening-report-chapter-24-serbia.pdf

za sprovođenje Akcionog plana za Poglavlje 23.³ 1. jula 2016. godine prezentovan je i Prvi izveštaj o sprovođenju Akcionog plana za Poglavlje 23.⁴ Konačno, 18. jula 2016. godine u Briselu Republika Srbija otvorila je i pregovaračka Poglavlja 23 i 24.

PRIORITETNI PRAVCI REFORME SISTEMA MALOLETNIČKOG PRAVOSUĐA U REPUBLICI SRBIJI

Akcionim planom za Poglavlje 23 definiše se niz aktivnosti sa ciljem unapređenja zaštite i ostvarivanja prava deteta kroz jačanje relevantnih institucija, unapređenje saradnje između pravosuđa i socijalnog sektora kao i obezbeđenje pune primene legislative relevantne za sistem maloletničkog pravosuđa u skladu sa standardima Evropske unije. U odnosu na obezbeđenje pune primene legislative o maloletničkom pravosuđu u skladu sa standardima Evropske unije u 2016. godini predviđene su i aktivnosti koje se odnose na unapređenje zakonodavstva i to u smislu usvajanja novog *Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica u krivičnom postupku*, podrška radu Saveta za praćenje i unapređenje rada organa krivičnog postupka i izvršenja krivičnih sankcija prema maloletnicima, unapređenje primene vaspitnih naloga, jačanje kapaciteta profesionalaca, definisanje smernica za saslušanje dece u krivičnim postupcima radi sprečavanja sekundarne viktimizacije, unapređenje tretmana za maloletnike, unapređenje zaštite dece u građanskim sudskim postupcima i unapređenje evidencije o poštovanju najboljeg interesa deteta u sudovima. Akcionim planom je predviđeno i osnivanje odeljenja i izgradnja smeštajnih kapaciteta za izvršenje mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi koja se izriče maloletnim učiniocima krivičnih dela.

Prepoznavanje navedenih prioriteta je od velikog značaja jer iako je *Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica* („Službeni glasnik RS“, br. 85/2005) počeo da se primenjuje još 2006. godine, jedan broj mera koje ovaj zakon predviđa se još uvek ne realizuje ili se realizuje u nedovoljnoj meri, pa se logično postavlja pitanje da li one i dalje treba da postoje u okviru krivičnopravnog sistema prema maloletnicima, odnosno da li je potrebno njihovo unapređenje, odnosno stvaranje objektivnih uslova za njihovu primenu (*Drugi i treći alternativni periodični izveštaj o primeni Konvencije o pravima deteta u Republici Srbiji*: 2015: 52-54). Ovo se posebno odnosi na: vaspitnu meru pojačanog nadzora u drugoj porodici (Grujić, D., i dr.:2015, 43-47), meru pojačanog nadzora uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitavanje i obrazovanje maloletnika, kao i na meru upućivanja u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje jer u praksi nisu stvoreni objektivni uslovi za punu primenu ovih zakonskih instituta. Zakonom je propisana i mogućnost

3 Savet za sprovođenje Akcionog plana za Poglavlje 23 prati sprovođenje aktivnosti na dnevnom nivou, pokreće mehanizme ranog uzbunjivanja u slučaju zastoja i drugih problema u realizaciji Akcionog plana za Poglavlje 23 i koordiniše proces izveštavanja.

4 Izveštaj je dostupan na sledećem linku: <http://www.mpravde.gov.rs/tekst/13178/izvestaj-br-1-22016-o-sprovođenju-akcionog-plana-za-poglavlje-23.php>

izricanja vaspitnih naloga čija je svrha da se ne pokreće krivični postupak prema maloletniku ili da se obustavi postupak i utiče na pravilan razvoj maloletnika i jačanje njegove lične odgovornosti kako ubuduće ne bi činio krivična dela, i čija primena u praksi nije ostvarila očekivani opseg. Tačnije rečeno, njihova primena nije sistematski i regionalno razvijana u punoj meri, pa se vaspitni nalozi uglavnom izriču u onim delovima Srbije gde se realizuju projekti međunarodnih i nevladinih organizacija. Tako su se npr. vaspitni nalozi u 2014. godini u najvećoj meri u Srbiji primenjivali u Novom Sadu, Nišu, Beogradu i Kragujevcu uz podršku IMG projekta. U navedena četiri centra trenutno se realizuje i projekat koji finansira Evropska unija, a sprovodi ga UNICEF u partnerstvu sa Ministarstvom pravde i Ministarstvom za rad, boračka i socijalna pitanja, pod nazivom: "Unapređenje prava deteta kroz jačanje sistema pravosuđa u Republici Srbiji" (Stevanović: 2016, str. 593-597).

MALOLETNIČKO KRIVIČNO PRAVO U SVETLU REFORMI SISTEMA MALOLETNIČKOG PRAVOSUĐA

Ideja da se nadzorom, pružanjem zaštite i pomoći može uticati na razvoj i jačanje lične odgovornosti maloletnih učinioča krivičnih dela, kako bi se obezbedilo ponovno uključivanje maloletnika u društvo predstavlja važeći ali i budući koncept o aktivnom učešću maloletnika, a sve to radi izgradnje novih standarda ponašanja i (re)integracije u društvo. U osnovi zahtevi i zabrane propisani posebnom obavezom kao posebnom krivičnom sankcijom u sistemu maloletničkog pravosuđa u Republici Srbiji, odnosno vaspitnim nalogima kao vrstom para-sankcije, predstavljaju u suštini prepoznate potrebe maloletnika i načine da ih kroz izvršenje krivične sankcije, odnosno primene vaspitnog naloga, sam maloletnik na najcelishodniji način zadovolji i time unapredi svoje funkcionisanje, smanjujući istovremeno rizik od ponovnog vršenja krivičnih dela. Izvršenje posebne obaveze, samostalno ili u kumulaciji uz neku od vaspitnih meru pojačanog nazora, odnosno primena vaspitnog naloga, zahteva saradnju suda, organa starateljstva, tužilaštva ali i samog maloletnika i njegovih roditelja. Što se tiče samog prepoznavanja potreba maloletnika, pored njega samog i njegovih roditelja, najznačajniju ulogu ima organa starateljstva. Procena organa starateljstva nije usmerena samo na maloletnika već na povezani sistem maloletnik – porodica - socijalna sredina (u užem i širem smislu). Organ starateljstva ovakvu procenu vrši za svako maloletno lice, koje po bilo kom osnovu ulazi u evidenciju centra za socijalni rad i u osnovi, nema sankcione mehanizme da maloletnika privoli da prihvati predloženo. Sud naravno takve mehanizme ima, ali u osnovi uspešnost primene bilo kog oblika posebne obaveze prvenstveno zavisi od spremnosti maloletnika da prihvati odgovornost jer u suprotnom sudu stoji na raspolaganju jedino mogućnost da jednu ili više posebnih obaveza zameni nekom drugom posebnom obavezom, odnosno drugom vaspitnom merom. (Stevanović, 2012: str. 52-53).

Sa druge strane kada govorimo o primeni vaspitnih naloga oni predstavljaju procesnu mogućnost koja stoji na raspolaganju tužiocu za maloletnike u predistražnom postupku, odnosno na predlog tužioca za maloletnike sudiji za maloletnike u pripremnom postupku, uz pristanak maloletnika i saglasnost njegovih zakonskih

zastupnika i uz poštovanje objektivnog uslova da je maloletnik učinio krivično delo za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina (Škulić: 2011, str. 181-183). Imajući u vidu navedeno možemo zaključiti da su vaspitni nalozi „instrument na osnovu koga je *Zakon o maloletnim učiniočima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica* uneo u naše maloletničko krivično pravo diverzioni model reagovanja na kriminalitet maloletnika“, model kojim se omogućava skretanje sa klasičnog krivičnog postupka.

Mišljenja smo da će navedeni koncept u budućim reformama maloletničkog krivičnog prava biti i dalje proširivan, kako širenjem lepeze vaspitnih naloga koje je moguće izreći, tako i davanjem svih procesnih mogućnosti za proširenje ovlašćenih lica za njihovu primenu, prevashodno u predistražnoj fazi krivičnog postupka prema maloletnim učiniočima krivičnih dela od strane tužioca za maloletnike (Stevanović (1): 2015, str. 658-660). Navedeno potvrđuju i nova rešenja sadržana u Nacrtu *Zakona o maloletnim učiniočima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica u krivičnom postupku*. Pored širenja lepeze vaspitnih naloga (novim rešenjem je predviđeno njih sedam: 1) poravnanje sa oštećenim kako bi se izmirenjem maloletnika sa oštećenim, naknadom štete, radom maloletnika ili na drugi način u celini ili delimično otklonile posledice krivičnog dela; 2) redovno pohađanje škole ili redovno odlazanje na posao; 3) obavljanje, bez naknade poslova socialnog, humanitarnog, komunalnog ili ekološkog sadržaja, 4) pohađanje kurseva, ili priprema i polaganje ispita kojima se proverava određeno znanje; 5) uključivanje u određene sportske aktivnosti; 6) podvrgavanje odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zloupotrebe alkoholnih pića ili upotrebe zabranjenih psioaktivnih kontrolisanih supstanci; 7) uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi, savetovalištu ili drugoj ovlašćenoj organizaciji) širi se mogućnost za primenu oportuniteta krivičnog gonjenja (Škulić: 2015, str. 58). Primena načela oportuniteta krivičnog gonjenja prema novopredloženim rešenjima bila bi moguća uvek kada je predmet krivičnog postupka krivično delo za koje je propisana kao glavna novčana kazna ili kazna zatvora do osam godina, uz obavezu javnog tužioca za maloletnike da uvek kada se krivična prijava odnosi na takvo krivično delo obavezno ispita mogućnost da postupi po načelu oportuniteta krivičnog gonjenja. Regulise se po prvi put i evidencija i statistika vaspitnih naloga koja treba da omogući bolje praćenje i kreiranje politike državnih mera za unapređenje ravnomerne primene vaspitnih naloga na celoj teritoriji Republike Srbije jer trenutno u Srbiji imamo neravnomernu regionalnu primenu vaspitnih naloga.⁵ Takođe, novim rešenjima predlaže se i preciznije regulisanje evidencije i statistike svih izrečenih krivičnih sankci prema maloletnicima.

Ohrabruje i činjenica Nacrt *Zakona o maloletnim učiniočima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica u krivičnom postupku*, po prvi put, izričito kao osnovni cilj primene novih zakonskih rešenja uvodi i načelne odredbe, norme deklarativnog karaktera, ciljeve koji

⁵ Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku u 2014. godini primenjeno je 206 vaspitnih naloga. Tužilac za maloletnike je u 176 slučajeva primenio vaspitne naloge, a sudija za maloletnike u 30 slučajeva. Saopštenje – Maloletni učinioči krivičnih dela u Republici Srbiji, Republički zavod za statistiku, br. 191 god. LXV, od 15. jula 2015. godine. Prema podacima Prvog izveštaja o sprovođenju Akcionog plana za Poglavlje 23 taj broj je samo u četiri grada: Beogradu, Novom Sadu, Kragujevcu i Nišu u prvom kvartalu iznosio 276 što svedoči o povećanju primene ovog instituta.

se normama koje slede u dalje predloženom zakonskom tekstu konkretizuju s ciljem zaštite osnovnih prava maloletnika. U osnovi ove načelne odredbe se uvode po uzoru na *Evropska pravila* usvojena od strane Komiteta ministara Saveta Evrope pod nazivom *Evropska pravila za maloletne učinioce kojima su izrečene sankcije ili mere* (Preporuka CM/REC (2008)11) kojim su svim državama članicama Saveta Evrope date smernice za dalji razvoj nacionalnih sistema za postupanje sa decom u sukobu sa zakonom, a kojima su izrečene "sankcije ili mere".

Navedeno je od izuzetnog značaja imajući u vidu i definisani okvir za odnose Evropske unije prema zaštiti i promociji prava deteta u zemljama koje nisu članice, odnosno posebno je definisan EU Smernicama za promociju i zaštitu prava deteta, a koje su od velikog značaja u procesu pridruživanja zemalja kandidata. Inače, usvajanjem EU Agende za prava deteta 2011. godine usvaja se na nivou Evropske unije i novi koncept "pravosuđa po meri deteta" (Agenda Evropske unije o pravima deteta usvojena od strane Evropske Komisije 15. februara 2011. godine). U osnovi koncept "pravosuđe po meri deteta" ustanovljen *Smernice Komiteta ministara Saveta Evrope o pravosuđu po meri deteta* (Smernice Komiteta ministara Saveta Evrope o pravosuđu po meri deteta, usvojene 17. novembra 2010. na 1.098. zasedanju zamenika ministara Saveta Evrope - Redigovana verzija od 31. maja 2011) označava pravosudni sistem koji jemči poštovanje i delotvorno sprovođenje svih prava deteta na najvišem mogućem nivou, ... To je pre svega pravosuđe koje je dostupno, primereno uzrastu, efikasno, prilagođeno potrebama i pravima deteta i usredsređeno na te potrebe i prava, uz poštovanje prava deteta, uključujući pravo na postupak u skladu sa zakonom, pravo da učestvuje u postupku i da razume postupak, na poštovanje privatnog i porodičnog života i na integritet i dostojanstvo. "Pravosuđe po meri deteta" predstavlja neophodan korak u ostvarivanju, unapređenju i zaštiti prava deteta. Ostvarivanje "pravosuđa (pravde) po meri deteta podrazumeva pravosuđe prilagođeno na način da bude primerenije detetu i efikasne postupke dostupne deci uz obezbeđenje neophodne nezavisne pravne reprezentacije. Na ovaj način se omogućava deci da, kada dođu u kontakt sa pravosudnim i upravnim sistemom, bilo kao svedoci, žrtve (oštećeni) ili kao učinioci krivičnih dela, tužioci i podnosioci pritužbi u građanskim, upravnim postupcima i postupcima pred nezavisnim organima, budu u mogućnosti da na adekvatan način zaštite svoja prava i interese.

Poštovanje navedenih principa je u skladu sa *Konvencijom o pravima deteta* ("Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 15/90), *Fakultativnim protokolom uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji* ("Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori", br. 22/02), *Fakultativnim protokolom uz Konvenciju o pravima deteta o učešću dece u oružanim sukobima* ("Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 22/02) kao i sa brojnim međunarodnim dokumentima, a posebno *Standardnim minimalnim pravilima Ujedinjenih nacija za maloletničko pravosuđe* (*Pekinška pravila* usvojena rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 40/33 od 29. novembra 1985. godine: A/Rezol/40/33, 29. novembar 1985), *Pravilima Ujedinjenih nacija o zaštiti maloletnika lišenih slobode* (Usvojena rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 45/113 od 14. decembra 1990. godine: A/Rezol/45/113, 14. decembar 1990), *Smernicama Ujedinjenih nacija za prevenciju maloletničke delinkvencije* (*Rijadske*

smernice, usvojene rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 45/112 od 14. decembra 1990. godine: A/Rezol/45/112, 14. decembar 1990), *Standardnim minimalnim pravilima Ujedinjenih nacija za mere alternativne institucionalnom tretmanu* (*Tokijska pravila*, usvojena rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 45/100 od 14. decembra 1990. godine: A/Rezol/45/110, 14. decembar 1990), *Preporukom CM/Rec(2008)11 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o evropskim pravilima za maloletne učinioce kojima su izrečene sankcije ili mere* (Usvojena od strane Komiteta ministara Saveta Evrope 5. novembra 2008. godine na 1040-toj sednici zamenika ministara), kao i *Smernicama Komiteta Ministara Saveta Evrope o pravosuđu po meri deteta*.

Komitet za prava deteta, želeći posebno da ohrabri države ugovornice da usvoje i sprovede sveobuhvatnu politiku maloletničkog pravosuđa za sprečavanje i tretiranje maloletničke delinkvencije na bazi i u skladu sa *Konvencijom o pravima deteta* doneo je i Opšti Komentar broj 10: "Prava dece u maloletničkom pravosuđu" (u daljem tekstu: Opšti komentar br. 10). Ciljevi donošenja Opšteg Komentara br. 10 (*Opšti Komentar* br. 10, usvojen od Komiteta za prava deteta 25. aprila 2007. godine na 44 sednici; CRC/C/GC/10) ogledaju se u: davanju smernica i preporuka državama članicama u pogledu sadržaja sveobuhvatne politike u oblasti maloletničkog pravosuđa, sa posebnim naglaskom na prevenciju maloletničke delinkvencije, uvođenju alternativnih mera koje obezbeđuju da se pitanje maloletničke delinkvencije rešava bez primene sudskog postupka, kao i prilikom tumačenja i primene svih ostalih odredbi sadržanih u članovima 37 i 40 Konvencije o pravima deteta, kao i u podsticanju država da u svoje nacionalne sisteme maloletničkog pravosuđa uključe novousvojene međunarodne standarde (Vučković Šahović, Doek, Zermatten, 2012: 303-309). Imajući navedeno u vidu Komitet za prava deteta u Opštem Komentaru br. 10 utvrđuje set osnovnih principa za postupanje koje treba prilagoditi deci u sukobu sa zakonom: "Postupanje na način koji uvažava osećanje dostojanstva i vrednosti deteta; Postupanje koje kod deteta jača poštovanje prava čoveka i sloboda drugih (U okviru sistema maloletničkog pravosuđa, postupanje sa decom i njihovo vaspitanje treba da bude usmereno na razvoj poštovanja ljudskih prava i sloboda, kao i Poštovanje i primenu garancija za pošteno suđenje o čemu govori član 40 (2) *Konvencije o pravima deteta* (Paragraf 40-67. Opšteg Komentara broj 10).

Sagledavanjem trenutnog stanja novim predlozima ustanovljava se i mogućnost izricanja jedino dve vrste zavodskih sankcija: vaspitne mere – upućivanje u vaspitno popravni dom i kazne maloletničkog zatvora. Najviše promena tiču se sada jedine zavodske vaspitne mere upućivanja u vaspitno-popravni dom. U tom smislu predloženo je da se uvede posebni raspon prilikom izricanja ove krivične sankcije iz razloga jer je dosadašnji sistem relativne određenosti trajanja ove mere pokazao brojne nedostatke. Nacrtom Zakona predviđa se da se trajanje vaspitne mere upućivanje u vaspitno-popravni dom, utvrđuje u rasponu od jedne do pet godina, umesto kao do sada od šest meseci do četiri godine. Navedeno rešenje iz razloga pravičnosti smatramo mnogo adekvatnijim pogotovo imajući u vidu da u odluci kojom izriče meru sud određuje i njeno trajanje, s tim da se najduže trajanje ove mere određuje na pune godine. Takođe ustanovljava se obaveza suda da svakih šest meseci razmatra da

li postoje osnovi za obustavu izvršenja mere ili za njenu zamenu drugom vaspitnom merom. Navedeno rešenje uz zakonske odredbe o uslovnom otpustu, i nadamo se njegovoj mnogo češćoj primeni u praksi (trenutno možemo govoriti o sporadičnoj) zahtevaće u budućnosti i mnogo aktivniju ulogu svih ovlašćenih subjekata u planiranju i razvoju programa reintegracije lica kojima je izrečena vaspitna mera upućivanja u vaspitno-popravni dom. Imajući u vidu da se u najčešćem broju slučajeva po izlasku iz ove ustanove radi o punoletnim licima mišljenja smo da u budućnosti treba doći do sistemskog povezivanja sistema maloletničkog pravosuđa u delu reintegracije lica kojima je bila izrečena neka od zavodskih krivičnih sankcija prema maloletnicima sa sistemom koji se razvija za punoletna osuđena lica, prevashodno u delu uključivanja civilnog sektora u postupak reintegracije lica kojima su izrečene zavodske krivične sankcije (Stevanović, I., Batrićević, A., Milojević, S.: 2016, str. 316-317). Što se tiče kazne maloletničkog zatvora novo rešenje u neku ruku predviđa «povratak» na staro. U Nacrtu zakona predviđeno je tako da maloletnički zatvor ne može biti kraći od godinu dana ni duži od deset godina i da se izriče na pune godine i mesece.

U osnovi sve predložene izmene na nivo materijalnog, procesnog i izvršnog maloletničkog krivičnog prava ne narušavaju u konceptualnom smislu trenutno važeći zakon. Razlog zašto nije bilo moguće samo „novelirati“ postojeći zakon je prevashodno u obimu planiranih promena koji prelazi 1/3 teksta ali i potreba da se unaprede određena rešenja čija je primena bila otežana u praksi (Škulić: 2012, str. 52). Inače, veliki deo izmena odnosi se i na novine u maloletničkom krivičnom procesnom pravu s ciljem prevashodno stvaranja uslova da se obezbedi brži i efikasniji krivični postupak (predlaže se ukidanje *prilaznog postupka* prema maloletniku i pretvaranje te nekadašnje prve faze postupka prema maloletniku u klasičan prvostepeni postupak: pred sudijom za maloletnik u najvećem broju slučajeva, odnosno pred većem za maloletnike), odnosno da se neke odredbe ovog zakona usklade sa terminologijom *Zakonika o krivičnom postupku*. Izmene koje se odnose na stvaranje uslova za bržim i efikasnijim postupkom, naravno nikada ne ugrožavajući načelo istine u postupku prema maloletnicima koje se jasno precizira, za razliku od rešenja u *Zakoniku o krivičnom postupku*, su po našem mišljenju od izuzetnog značaja jer će omogućiti i brže pristupanje primeni, odnosno izvršenju krivičnih sankcija i mera određenih prema maloletnicima koje zbog svoje specifičnosti najbolje rezultate u primeni, odnosno izvršenju daju ukoliko im se pristupi u odgovarajućem vremenskom rasponu.

ZAKLJUČAK

Maloletničko krivično pravo, kao deo jedinstvenog pravnog sistema, podložno je promenama s ciljem njegovog unapređenja, a radi pružanja adekvatnih odgovora na kriminalitet maloletnika za koje svaka država ima poseban interes. U Republici Srbiji poslednjih godina inteziviraju se naponi na reformi sistema s ciljem njegovog daljeg usklađivanja sa novo-ustanovljenim evropskim standardima, pre svega, sa *Preporukom Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o evropskim*

pravilima za maloletne učinioce kojima su izrečene sankcije ili mere i Smernicama Komiteta ministara Saveta Evrope o pravosuđu po meri deteta.

Od velikog uticaja za buduće pravce reforme u ovoj oblasti je i činjenica da je Akcioni plan za Poglavlje 23 koji je Vlada Republike Srbije usvojila veliku pažnju posvetio aktivnostima na unapređenju prava deteta u sistemu maloletničkog pravosuđa. Iz toga razloga i na ovom mestu još jednom ukazujem na jednu od centralnih tačaka predviđenu Akcionim planom za Poglavlje 23: “Unapređenje rada Saveta za prava deteta i osiguravanje njegove uloge u praćenju efekata reforme, daljem oblikovanju politika, kao i obezbeđivanje adekvatnih mehanizama za sprovođenje efektivnog nadzora i praćenje primene akcionih planova u oblasti prava deteta predstavlja jedan od prioritarnih ciljeva u ovoj oblasti”. Navedeno je od velikog značaja imajući u vidu da je za punu primenu normativnog okvira u praksi neophodno ostvariti određene preuslove, pratiti realizaciju, prevashodno novih zakonskih instituta i vršiti evaluaciju u cilju kreiranja novih politika.

LITERATURA

- Grujić, D., Pejović-Milovančević, M., Marković, Lj., Pejaković, Lj., Samardžija, M. (2015) *Vaspitna mera pojačanog nadzora u drugoj porodici - model primene u hraniteljskim porodicama*, Beograd: Centar za prava deteta, dostupno na sajtu www.cpd.org.rs
- SECOND AND THIRD ALTERNATIVE PERIODIC REPORT ON THE IMPLEMENTATION OF THE CONVENTION ON THE RIGHTS OF THE CHILD (2008-2014), Belgrade: Child Rights Centre (2008-2014), priredile: Petrović, M., Stevanović, I., Golić-Ružić, M., Anđelković, M. (2015), Beograd: Centar za prava deteta, dostupno na sajtu www.cpd.org.rs
- Stevanović, I. i dr. (2012) "Izvršenje vaspitne mere posebne obaveze (samostalno i uz vaspitnu meru pojačanog nadzora)", u: Stevanović, I. (ur.) *Korak ka preuzimanju odgovornosti*, Beograd: Centar za prava deteta.
- Stevanović, I., Pavićević, O. (2015) "Rizična ponašanja dece i mladih – rizik i otpornost", str. 293-307, u: Stevanović, I. (ur.) *Maloletnici kao učinioci i žrtve krivičnih dela i prekršaja*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Stevanović, I. (1) (2015) "Krivičnopravni instrumenti državne reakcije na maloletnički kriminalitet" str. 649-662, u: *Suđenje u razumnom roku i drugi krivičnopravni instrumenti adekvatnosti državne reakcije na kriminalitet*, Zbornik radova sa LV savetovanja Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu, Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu & "INTERMEX".
- Stevanović, I. (2) (2015) "Prava deteta i reforma maloletničkog pravosuđa u Republici Srbiji", str. 317-332, u: Hughson, M., Stevanović, Z. *Kriminal i društvo Srbije - izazovi društvene dezintegracije, društvene regulacije i očuvanja životne sredine*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Stevanović, I., Batričević, A., Milojević, S. (2016) "What to expect after juvenile correctional Institution? Recidivism or reintegration", u: Stevanović, I., Batričević, A. (ur.), *Krivične i prekršajne sankcije i mere: izricanje izvršenje i uslovni otpust* (Tematski zbornik radova međunarodnog značaja), Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 307-320.
- Stevanović, I. (2016) "Reforma maloletničkog pravosuđa u svetlu procesa pridruživanja Srbije Evropskoj uniji", u: *Evropske integracije i kazneno zakonodavstvo (Poglavlje 23 - norma, praksa i mere harmonizacije)*, Zbornik radova sa LVI redovnog godišnjeg savetovanja Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu,

septembar 2016, Zlatibor: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu i "INTERMEX" - Beograd, str. 589-598.

- Škulić, M. (2011) *Maloletničko krivično pravo*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu & "Službeni glasnik".
- Škulić, M. (2015) «Reforma maloletničkog krivičnog prava u Srbiji, str. 39-68, u: Stevanović, I. (ur.) *Maloletnici kao učinioci i žrtve krivičnih dela i prekršaja*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 39-68.
- Vučković Šahović, N., Doek, J., Zermatten, J. (2012) "The CRC Committee's General Comment No. 10", in: *The Rights of the Child in International Law*, Berne: Stampfli Publications Ltd.

ODABRANI DOMAĆI I MEĐUNARODNI INSTRUMENTI

- Agenda Evropske Unije o pravima deteta usvojena od strane Evropske Komisije Evropske unije 52011DC0060 od 15. februara 2011. godine 52011DC0060, (52011DC0060, 15. februar 2011. godine).
- Akcioni plan za Poglavlje 23 i Prvi izveštaj o sprovođenju Akcionog plana za Poglavlje 23, dostupno na linku: <http://www.mpravde.gov.rs/tekst/13178/izvestaj-br-1-22016-o-sprovođenju-akcionog-plana-za-poglavlje-23.php>
- *Opšti Komentar broj 10: "Prava dece u maloletničkom pravosuđu"*, usvojen od Komiteta za prava deteta 25. aprila 2007. godine na 44 sednici (CRC/C/GC/10).
- *Konvencija o pravima deteta* ("Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 15/90).
- *Fakultativni protokol o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji uz Konvenciju o pravima deteta* ("Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori", br. 22/02).
- *Fakultativni protokol o učešću dece u oružanim sukobima uz Konvenciju o pravima deteta* ("Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 22/02).
- *Pravila o zaštiti maloletnika lišenih slobode*, usvojena rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 45/113 od 14. decembra 1990. godine (A/Rezol/45/113, 14. decembar 1990).
- *Preporuka CM/Rec(2008)11 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o evropskim pravilima za maloletne učinioce kojima su izrečene sankcije ili mere*, usvojena od strane Komiteta ministara Saveta Evrope 5. novembra 2008. godine na 1040-toj sednici zamenika ministara.
- *Smernice Komiteta ministara Saveta Evrope o pravosuđu po meri deteta*, usvojene 17. novembra 2010. na 1.098. zasedanju zamenika ministara Saveta Evrope - Redigovana verzija od 31. maja 2011.

- *Smernice za prevenciju maloletničke delinkvencije (Rijadske smernice)* usvojene rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 45/112 od 14. decembra 1990. godine (A/Rezol/45/112, 14. decembar 1990).
- *Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za maloletničko pravosuđe (Pekinška pravila)* usvojena rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 40/33 od 29. novembra 1985. godine (A/Rezol/40/33, 29. novembar 1985).
- *Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za mere alternativne institucionalnom tretmanu* usvojena rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 45/100 od 14. decembra 1990. godine (A/Rezol/45/110, 14. decembar 1990).
- *Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, "Službeni glasnik Republike Srbije" br. 85/2005.

Ivana Stevanović, PhD - Senior Research Fellow,
Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade

Mr Igor Striković

Fakultet za državne i evropske studije,
Podgorica

UDK 35.08:174-057.15

ETIKA U UPRAVI I ETIČKI KODEKS DRŽAVNIH SLUŽBENIKA

Apstrakt: Predmet rada je etika u upravi sa osvrtom na etički kodeks službenika koji nalažu zakonito, profesionalno i pravično postupanje službenika. Takođe, u radu je prikazana i procedura dostavljanja i razmatranja pritužbi o povredi Etičkog kodeksa službenika. Iznijet i kritički osvrt na određene stvari koje bi trebalo dopuniti u Etičkom kodeksu službenika Crne Gore.

Minimalne etičke standarde ponašanja svih službenika (državnih, lokalnih, javnih) je potrebno utvrditi jedinstvenim službeničkim zakonodavstvom, koje bi bilo okvir i polazište za donošenje etičkih kodeksa odnosno kodeksa ponašanja, kao smjer profesionalnog i etičkog ponašanja u upravnoj struci, odnosno u javnoj upravi. Ideje o razvoju sposobnosti etičkog postupanja službenika nije nova niti moderna ideja, već koja je vjekovima unazad zastupljena u političkim raspravama, ali izgleda da je kod nas nova za domaće kreatore reforme javne uprave.

Ključne riječi: etika u upravi, etički kodeks, službenici i namještenici, javni interes.

Abstract: The course work is ethics in public management with regard to the code of ethics to officials who require legal, professional and fair conduct of officials. Also, the paper presents the procedure of submission and consideration of complaints about the violation of the officials Code of Ethics. We can also see critical review of certain things that should be complemented by the officials Code of Ethics of Montenegro.

The minimum ethical standards of conduct for all officials (state, local, public) is necessary to establish unique civil service legislation, which would be the starting point for the adoption of Codes of Ethics or Codes of Conduct, as the direction of professional and ethical conduct in the administrative field, or in the public administration. Ideas on the development of skills of ethical conduct officials is not a new idea, nor modern, but that is centuries back was represented in the political debate, but it seems that is new for the creators of the public administration reform.

Key words: ethics in administration, a code of ethics, officials and employees, the public interest.

UVOD

Uprava u mnogim zemljama ima jako veliku i važnu ulogu pri obavljanju određenih zadataka i poslova, a koji su prije svega u funkciji same države i njenih građana. Uprava je ta koja rješava sadašnje i buduće probleme i kreira budućnost društva, jer od njene efikasnosti zavisi kvalitet javne politike u svim sferama društvenog života i rada. Instrumente koje uprava ima na raspolaganju za obavljanje određenih zadataka i poslova i koje ona preduzima, su odraz slike i realnog stanja koje govore o kvalitetu, a koje građani ispoljavaju svojim (ne)zadovoljstvom.

U upravi se svakodnevno obavlja stalna komunikacija sa građanima, ali i međusobna komunikacija između javnih službenika, te se ostvaruje intezivni etički dijalog za rješavanje brojnih zadataka. Iz prethodno pomenutog možemo primijetiti da, uprava nije izolovan entitet u društvu.

Kako bismo pojam etike koji je vrlo važan segment u upravi, povezali naprije bi definisali njen pojam i definiciju. Etika kao pojam pripada skupu pojmova koji izmiču konkretnoj i jednoznačnoj definiciji. Pojam etika (grč. *ethos*) običaj, navika, značaj, ćud, filozofija morala, filozofska disciplina koja istražuje porijeklo, motive, normu i svrhu moralnog djelovanja i prosuđivanja. To je normativno filozofsko učenje o djelovanju ukoliko ono stoji pod moralnom definicijom dobra i zla i obligacije koji iz te razlike proizilaze. Razmišljanja brojnih filozofa i teoretičara jeste da je njen predmet „istraživanje morala, moralnog odnosa čovjeka i čovjeka, čovjeka i društva, kao i čovjeka prema samom sebi, čovjekova praksa procjenjivanja ljudi (uključujući i sebe) kao dobrih i zlih, kao vrijednih ili nevrijednih”.¹ Arisotel je prvi koji je etiku obrađivao kao samostalnu filozofsku disciplinu, gdje ističe da se bavi upravljanjem ljudskim djelovanjem.

U posljednje vrijeme kroz proces tranzicione reforme, mnogo se govori i piše o etici u upravi, a osobito kada se pominju negativne i neželjene posljedice upravnih reformi. Rasprostranjena korupcija i neetičko ponašanje u upravi se pojavljuju u većini zemalja, ali sa određenim stepenom negdje više ili manje (u zavisnosti od uređenja političkog sistema određene zemlje), ali sigurno je zahvatila gotovo sve sfere života. Stepenn korupcije kao jedan od negativnih efekata koji se „širi“ u radu uprave uz neetičko ponašanje javnih službenika i političara sve više zaokuplja pažnju cijelog društva.

Porast brige i interesa za područje etike manifestovao se na stepenu izgradnje institucija, legislative odnosno propisa. Institucionalni i zakonodavni interes za etiku postao je „globalni fenomen“, koji se manifestuje kroz usvajanje mnogobrojnih organizacionih i normativnih mjera za suzbijanje korupcije, zaštitu integriteta javne službe i promovisanje profesionalnog ponašanja službenika. Gotovo sve javne organizacije

1 Sociološki leksikon, Savremena administracija, Beograd, 1982. godine str. 171

počele su donositi etičke kodekse, a institucionalni aranžmani, kao što su kancelarije za prevenciju ili nadzor neetičkog ponašanja, počeli su se svugdje pojavljivati.²

Prihvatanje etičkih vrijednosti i koncepta dobre uprave (servis građanima), ključni su koraci ka razvoju efikasne i profesionalne uprave, koji su neophodni za integrisanje mehanizama unutar aktuelnih i budućih programa reformi. Neizbježna povezanost profesionalnog i etičkog ponašanja, odgovorna i pouzdana uprava, izgradnja povjerenja građana u njen rad, su put kvalitetne uprave.

ETIČKI KODEKS

Riječ etički kodeks dolazi od grčke riječi *ethos* (ćud, ponašanje, običaj) i latinske riječi *codex* (zakonik), te se pod etičkim kodeksom razumije skup pravila koji uređuju moralne (etičke) standarde ponašanja i koji služe kao kriterijumi za razlikovanje dopuštenih i nedopuštenih ponašanja.³

Javni službenici kao predstavnici uprave i ovlašćeni predstavnici države, svoje poslove obavljaju izvršavanjem brojnih zadataka i poslova, tako ostvarujući javni interes. Javni interes je tijesno povezan sa upravnim odlukama koje donose i na taj način građani ostvaruju svoja prava koja su na zakonu zasnovana. Ovakav odnos uključuje moralnu dužnost i obavezu, koja dovodi do veze sa etikom.

Profesionalna vokacija službenika uprave i uprava kao „visoko zahtjevna struka“ preko koje se ostvaruje najveći broj ljudskih sloboda i prava, kao moralna odgovorna institucija koja vremenom treba egzistirati sa što manjim stepenom upravne samovolje, prilikom čega u njoj treba da postoji ravnoteža između osnovnih principa birokratske organizacije i demokratskih vrijednosti, zahtijeva prisustvo odgovarajućeg (visoko) etičkog kodeksa u njoj.⁴ Uspostavljanjem etičkog kodeksa propisuju se standardi moralnog ponašanja javnih službenika. Ponekad kodeksi etike nisu dovoljno jasni i precizni pa kodeks etike obuhvata mnogo dvosmislenih izraza i tvrdnji, pa njihova primjena može biti nemoguća u praksi. U suštini potrebno je jasno i precizno propisati etički kodeks sa pravilima ponašanja službenika, kao i odbor, komisiju koja bi vršila kontrolu povrede istih.

Tako je Crna Gora 2012. godine je donijela Etički kodeks državnih službenika i namještenika⁵ od strane Ministarstva pravde, Republika Srbija je donijela 2008. godine Ko-

2 Gordana, M. (2012): Etički kodeksi i etika javnih službenika, Croatia and comparative public administration, pregledni naučni rad, Hrvatska, str. 500

3 Željko, V. (2007): Etički kodeks državnih službenika, Hrvatska javna uprava, pregledni naučni rad, Hrvatska, str. 1028

4 Etika u upravi, Kopaonička škola prirodnog prava, Pravni život, Beograd, br. 9, 1996. godine

5 Etički kodeks državnih službenika i namještenika (Sl. list CG, br. 20/2012)

deks ponašanja državnih službenika⁶ od strane Visokog vijeće za državnu službu, Republika Hrvatska je donijela 2011. godine Etički kodeks javnih službenika⁷ od strane Vlade Republike Hrvatske.

Ono što je primijećeno kao prepreka u neetičkom ponašanju službenika pored gore navedenih negativnih faktora, jeste i lojalnost službenika partijskoj pripadnosti, koje pritiska nezavisnost i slobodu u radu i gdje službenik pored zadovoljenja javnog interesa koji uvijek mora biti imperativ, dolazi do izražaja i privatni ili partijski interes, te nužno dolazi i do određenog stepena korupcije. Takođe, ono što je evidentno jeste da određen broj službenika nije shvatio transformaciju uprave iz prvog modela – „Model državne uprave“⁸ u model „Nova javna uprava (New public management)“⁹, gdje je izvršavanje poslova i zadataka u skladu sa javnim interesom i gdje su potrebe građana ispred potrebe uprave. Razvojem ovog modela, upravom se drugačije upravlja, kako bi glomazni državni aparat bio efikasan, ekonomičan i efektivan (3E principa). Ciljevi koje uprava treba postići su transparentnost, servis i kvalitet, stručnost i etičnost.

Kako bih napravio poređenje i time doveo do eventualnog nastanka „korijena korupcije“ u upravi, najprije problem je naročito evidentan u poslovnom biznisu, u svijetu gdje je imperativ sve veći profit i takmičarski duh između velikih korporacija, gdje se pojavljuje vid „podmićivanja“, nelegalnih i drugih sumnjivih ponašanja i gdje se ne štiti interes klijenta. Tako se stepen nelegalnih i sumnjivih radnji provukao i kroz rad u upravi. Ono što je evidentno jeste da su plate u privatnom sektoru mnogo veće u odnosu na javni (državni) sektor, te nije ni slučajno što imamo pojavu određenog stepena korupcije. Službenik sa većim zaduženjima, većim obimom posla, i dužim radnim vremenom, a manjim primanjima je podložan „podmićivanju“, implementiranju brzih i „prljavih“ rješenja, po cijeni zaobilaska etičkih normi i napuštanja profesionalnih standarda, razmišljajući na nekoj dodatnoj (nelegalnoj) zaradi. Veća novčana primanja nisu uslov za bolje rezultate na poslu, ali svakako da jesu nagrada za veći trud i rad službenika.

Donošenje etičkog kodeksa službenika i uspostavljanje etike u upravi je prvi korak ka prevenciji neetičkog ponašanja službenika. Donošenje kvalitetnog propisa uz mogućnost kontrole rada službenika, pokretanja odgovornosti za (ne)rad je jedno od najvažnijih sredstava za kontrolisanje korupcije u vlasti, ali i sprečavanje svakog vida zloupotrebe službenog položaja.

6 Kodeks ponašanja državnih službenika (Sl. glasnik RS, br. 29/2008)

7 Etički kodeks javnih službenika (Narodne novine br. 92/2005, 107/2007 i 27/2008)

8 Model državne uprave – nastao u Njemačkoj krajem 18. i početkom 19. vijeka, gdje se uprava vezuje za državu, čije opravdanje nalazi u sili (teorija sile). Osnovno svojstvo ovog modela je vršenje vlasti. Uprava se shvata kao formalno pravno regulisan hijerarhijski sistem autoritativnih struktura i procedura koji služi državno-političkim ciljevima. Uprava je hijerarhijski-organizaciona struktura zasnovana na načelu „zapovijedaj i kontroliši“. – Detaljnije: Dimitrijević, P. (2009): Menadžment javne uprave, Banja Luka, str. 14-15

9 Model „Nova javna uprava (New public management)“ – Ovaj model nastaje sredinom 20. vijeka, njega karakteriše jednakost u tretmanu sa građanima, odgovornost za sopstveno djelovanje, davanje prednosti potrebama građana uspred potreba uprave. Detaljnije: Dimitrijević, P. (2009): Ibid., str. 20-21

Posvećenost upravi, profesionalnom radu, odgovornosti, briga za njen integritet, zahtjeva da se uprava, odnosno njeni službenici moraju posvetiti profesionalizmu, kako bi se stepen povjerenja građana podigao na veći nivo, jer je uprava tu zbog građana, a ne građani zbog uprave.

U savremenoj literaturi često se naglašava razlika između etičkih kodeksa, kodeksa ponašanja te kodeksa normi i pravila kojima se uređuje ponašanje službenika. Etički kodeksi navode ključne vrijednosti i načela. Oni su opšteg karaktera, uglavnom su vrlo apstraktni i ne bave se pitanjima primjene postavljenih vrijednosti u konkretne situacije. Suprotno tome, kodeksi ponašanja postavljaju specifične standarde ponašanja koji se očekuju u konkretnim i stvarnim situacijama. Oni pokazuju kako određena načela i vrijednosti treba primjenjivati u praksi i pokušavaju predvidjeti i spriječiti određena neprihvatljiva ponašanja. Najveći stepen konkretnosti imaju kodeksi normi i pravila koji postavljaju zahtjeve u pogledu ponašanja službenika i navode sankcije u slučaju povrede istih.¹⁰

Uloga i svrha etičkog kodeksa jeste da službenici na temeljan način doprinesu jačanju demokratije, razvoju dobre uprave i društva uopšte. Kodeks postavlja okvir unutar kojeg bi službenici se pridržavali temeljnih vrijednosti i standarda, te njihovim profesionalnim zalaganjem i radom doprinijeli razvoju dobre uprave, koja je servis građanima. Po temeljnim vrijednostima uprave se smatra:

- Politička nepristrasnost – podrazumijeva ne miješanje politike i političkih interesa bilo koje (vladajuće)partije, niti iznošenje stavova koji su protivni upravi i javnom interesu,
- Kompetentnost – podrazumijeva postavljanje ljudi na prava mjesta na osnovu njihovih visokih nivoa kvalifikacija i stručne spreme, radnog iskustva i profesionalizma. Obavljanje određenih poslova i zadataka u skladu sa sposobnostima, stručnim kompetencijama i vještinama, koje zahtijeva određeni posao a ne koje službenik ima bez obzira na vrstu posla. Napr. nije isto da u upravnim stvarima odlučuje obrazovni profil medicinske spreme u odnosu na pravnik koji poznaje postupak i proceduru rješavanja upravne stvari. Svakako da svako iz svoje oblasti treba odraditi dio postupka za utvrđivanje činjeničnog stanja, ali za donošenje i rješavanje upravne stvari potreban je obrazovni profil (pravnik) koji poznaje sam proces i postupak,
- Nepristrasnost – podrazumijeva objektivnost i nezavisnost i bilo čiji uticaj. Svaki službenik mora izbjeći sukob interesa, odbijajući svaki vid korupcije koji može uticati na integritet i nezavisnost,
- Integritet – podrazumijeva izvršenje poslova i zadataka isključivo u javnom interesu i stavljanje obaveza uprave ispred ličnih interesa,

10 Gordana, M. (2012):, Etički kodeksi i etika javnih službenika, Croatia and comparative public administration, pregledni naučni rad, Hrvatska, str. 505-506

- Zakonitost – podrazumijeva obavljanje poslova i zadataka u skladu sa zakonom i funkcionisanje u skladu sa pravom,
- Odgovornost – podrazumijeva odgovorno izvršavanje poslova i zadataka, ali i odgovornost za njihovo izvršenje bilo da je ono u skladu sa načelom zakonitosti ili ne, jer svaki potez za sobom nosi određenu odovornost,
- Transparentnost i otvorenost – podrazumijeva dostavljanje informacija javnosti koliko je to moguće (izuzev službene tajne) i otovorenost prema građanima,
- Ponašanje – podrazumijeva ponašanje službenika prema građanima, svojim kolegama u upravi sa najvećim stepenom ljubaznosti, razmijevanja, poštovanja bez bilo kakvih predrasuda i diskriminacija po bilo kom osnovu,
- Efikasnost, ekonomičnost i efektivnost – podrazumijeva rješavanja konkretnih situacija što brže, ekonomičnije i efikasnije, a da to sve manje „košta“ građane u smislu novca i vremena,
- Pravednost – donošenje odluka na osnovu jasnih, preciznih i utvrđenih činjenica na osnovu kojih će službenik donijeti pravednu odluku, povoljnu kako za građana tako i voditi računa o javnom interesu.¹¹

Svaki vid etičkog ponašanja protivno gore pomenutim vrijednostima o kojima svaki službenik treba voditi računa u svom radu, vodi ka nestručnosti, manjku elementarnog profesionalizma i narušavanju ugleda institucije u kojoj radi ali i uprave u cjelini.

U borbi protiv korupcije i jačanju etičkih standarda javnih službenika, brojne međunarodne organizacije su donijele međunarodne dokumente koji propisuju kodeks ponašanja javnih službenika i to:

- Međunarodni kodeks ponašanja za javne službenike 1996. godine¹²,
- Preporuka o unapređenju etičkog postupanja u javnim službama i temeljnim etičkim načelima u javnim službama¹³,
- Kodeks ponašanja javnih službenika¹⁴,
- Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) je donijela preporuku koja se

11 Detaljnije vidi: Begić, T. (2007): Poziv za odgovornu i profesionalnu državnu službu u BiH (Vrijednosti i etički standardi u sistemu državne službe BiH), Fond otvoreno društvo BiH, str. 23-30

12 International code of conduct for public officials - UN resolution adopted by the general assembly (A/RES/51/610) Action against Corruption, 12.12.1996.

13 Recommendation on Improving Ethical Conduct in the Public Service Including Principles for Managing Ethics in the Public Services, C(98)/70, 23.04.1998.

14 Recommendation No.R(2000) of the Committee of Ministers to Member States on codes of conduct for public officials, 11.05.2000.

sastoji od 12 načela koja se moraju poštovati prilikom donošenja etičkih kodeksa ili kodeksa ponašanja:

1. Etički standardi za javne službenike moraju biti jasni,
2. Etički standardi moraju se odraziti u cjelokupnom pravnom okviru zemlje,
3. Praktične etičke uputi moraju biti dostupni svim službenicima,
4. Javni službenici moraju znati svoja prava i obaveze,
5. Mora postojati politička volja koja će ojačati etičko ponašanje službenika,
6. Proces donošenja odluka mora biti otvoren i transparentan te dostupan javnosti,
7. Komunikacija i saradnja između javnog i privatnog sektora mora biti uređena jasnim uputima,
8. Javni menadžeri moraju demonstrirati i sprovesti etička načela postupanja,
9. Upravljanje, postupci i praksa u upravnim organizacijama moraju posticati službenike na etičko ponašanje,
10. Uslovi zapovijedanja službenika i tehnika upravljanja ljudskim potencijalima moraju promicati etička načela
11. U javnoj službi moraju postojati odgovarajući mehanizmi odgovornosti i andzora
12. Moraju postojati unarprijed predviđene i određene procedure i sankcije za sve prestupe.¹⁵

1. Etički kodeks državnih službenika i namještenika Crne Gore

Vlada Crne Gore je 15. marta 2012. godine donijela Etički kodeks državnih službenika i namještenika¹⁶ koji se utvrđuju standardi i ponašanja državnih službenika i namještenika. Etički kodeks sadrži sledeća poglavlja:

- Osnovne odredbe,
- Etički standardi i pravila ponašanja,
- Odnos službenika prema strankama,

15 Gordana, M. (2012): Etički kodeksi i etika javnih službenika, Croatia and comparative public administration, pregledni naučni rad, Hrvatska, str. 507

16 Sl. list CG, br. 20/2012

- Međusobni odnosi službenika,
- Etički odbor,
- Završne odredbe.

Pored službenika i namještenika iz ministarstva, etički kodeks važi i za službu Predsjednika Crne Gore, Skupštine, Vlade, Ustavnog suda, tužilašva kao i drugi koji vrše poslove u skladu sa javnim interesom i javnim ovlaštenjima. Cilj prije svega je očuvanje, afirmacija i unapređenje dostojanstva ugleda državnih službenika i namještenika i jačanje povjerenja građana u rad državnih organa.¹⁷

Poglavlje dva etičkog kodeksa propisuje pravila ponašanja službenika i namještenika, a tiče se zaštite ugleda, poštovanja integriteta, jednakosti građana, ponašanja službenika u javnim nastupima, postupanje sa informacijama, kao i standardi odijevanja tokom rada. Na osnovu ovih odredbi, službenik mora voditi računa o svakom koraku koji preduzima kako u ime službe, tako i u svoje lično ime, jer time čuva ugled i ne smije svojim postupkom dovoditi u pitanje svoju nepristrasnost i profesionalizam, ne izražavajući političku, vjersku ili drugu pripadnost određene grupe u odnosu na druge. Ono o čemu posebno treba voditi računa je i sam odnos prema građanima, gdje mora svaku stranku tretirati jednako bez ikakvih razlika po bilo kom osnovu, a posebno kada rješava o njihovim pravima, obavezama ili interesima vodeći računa i o zakonskom roku za odlučivanje. Važnu ulogu imaju prije svega nadređeni koji moraju podsticati svoje službenike na kvalitetno i profesionalno obavljanje službe, uz međusobna uvažavanja i poštovanja. Prilikom iznošenja svog stava i javnog nastupa, potrebno je preduzimati određene poteze koji moraju biti u skladu sa propisima, ovlaštenjima i stručnim kvalifikacijama, jer time čuva ugled službe.

Odnos prema građanima je jedno od ključnih elemenata ovog kodeksa, gdje službenici moraju postupati profesionalno, nepristrasno, pristojno i stručno i time olakšati ostvarivanje prava građana koja su im zakonom priznata. U službenoj komunikaciji ophođenje s građanima se mora odvijati na maternjem jeziku ili obezbijediti prevodioca (ako je u pitanju strani državljanin), stručno lice poštujući načelo pružanja pomoći stranci.¹⁸

Međusobni odnos između službenika se mora takođe zasnivati na uzajamnom poštovanju, povjerenju, saradnji, pristojnosti i odgovornosti. Razmjena mišljenja i informacija je takođe jedna od bitnih elemenata u komunikaciji, kako bi se brže i efikasnije mogao obaviti posao, a time ne ometati rad drugih službenika. Svaki vid neetičkog ponašanja, povrede pravila i standarda službenik snosi odgovornost i disciplinski su odgovorni za povredu. Za povredu pravila zadužen je Etički odbor¹⁹, koji prati primjenu ovog kodeksa. Odbor je nadležan da:

17 Član 1. i 2. Etički kodeks državnih službenika i namještenika („Sl. list CG“, br. 20/12)

18 Član 14. Zakon o opštem upravnom postupku („Sl. list RCG“, br. 60/03 i „Sl. list CG“, br. 32/11)

19 Etički odbor se sastoji od predsjednika i četiri člana, a koji čine predstavnici zaposlenih u oblasti pravosuđa, državne uprave, službe Skupštine Crne Gore i ravnih lica i jednog člana sindikalne organizacije. Članove odbora imenuje Vlada Crne Gore na period od četiri godine. Način rada utvrđuje se poslovníkom. Detaljnije: član 18.

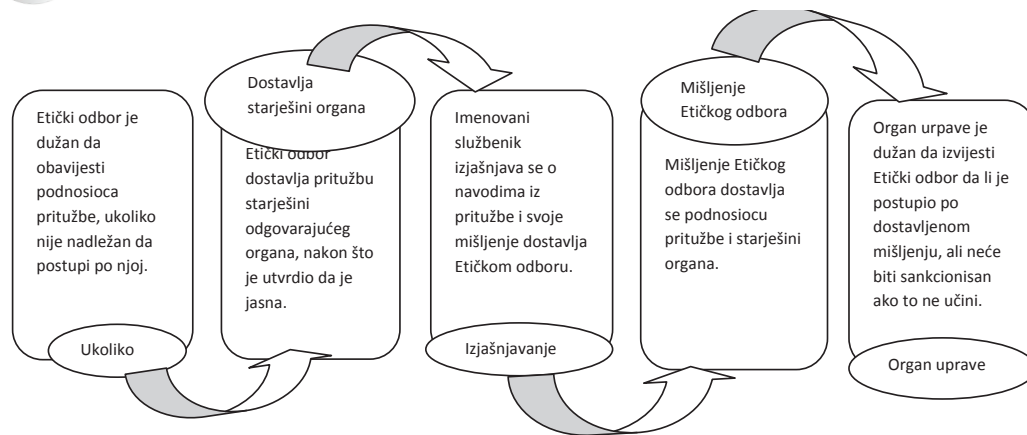
- Daje mišljenja o pritužbama na ponašanje službenika u državnom oragnu,
- Daje mišljenja u vezi sa primjenom ovog etičkog kodeksa,
- Prati primjenu, inicira izmjene i dopune propisa u oblasti službeničke etike,
- Promoviše etičke standarde i pravila ponašanja u državnim organima.²⁰

Opredjeljenjem građana i društva, Crna Gora pretenduje da postane članica Evropske unije, gdje je u današnjem periodu u odmaklom procesu evropskih integracija i otvaranje poglavlja i ispunjavanjem određenih standarda. Začetkom reforme javne uprave kao jedan od glavnih prioriteta koji su ulovili otvaranje pregovora sa EU, ocinjenjeno je kroz izvještaje da kvalitet i primjena Zakona o državnim službenicima i namještenicima, efekti kodeksa su skromni i nedovoljni uz kritike politizovane i neefikasne javne uprave.

Sam proces donošenja Etičkog kodeksa je manjkav, jer nije u dovoljnoj mjeri uključio zainteresovane strane, naručito službenike i namještenike na koje se odnosi. Primjenljivost pravila ponašanja zavisi i od mjere u kojoj su ta pravila kompatibilna s etičkim standardima onih na koje se odnose, a to je najbolje ostvariti inkluzivnim procedurama samog donošenja Kodeksa. U periodu od 1. januara 2013. godine do 27. novembra 2014. godine, samo 115 osoba je prošlo obuke za primjenu Kodeksa, što je nedovoljno, ako se uzme u obzir činjenica da novi Zakon o državnim službenicima i namještenicima se primjenjuje na 12.000 zaposlenih u državnim organima, a Zakonom o lokalnoj samoupravi propisana je i njegova shodna primjena na lokalni nivo.²¹ Ono što je evidentno kao mana u propisu Etičkog kodeksa, jeste što za neetičko i koruptivno ponašanje nije propisana odgovarajuća sankcija, odnosno sredstva odgovornosti za kršenje pravila ponašanja. Etički odbor kao nadležno tijelo daje mišljenja o pritužbama na ponašanje službenika, daje mišljenja u vezi primjene etičkog kodeksa, gdje se pritužba/mišljenje upućuje nadležnom organu koji može preporučiti pokretanje disciplinskog postupka protiv službenika koji je povrijedio Kodeks. Kao što možemo vidjeti, nadležni organ može ali i ne mora na osnovu pritužbe Etičkog odbora pokrenuti disciplinski postupak, pa se postavlja pitanje kakvu pravnu snagu ima ta pritužba. Dakle, Etički odbor nema ovlaštenja za pokretanje disciplinske odgovornosti službenika za povredu kodeksa, već je za to nadležan starješina organa. Ukoliko imamo politizovanu upravu, u smislu prekrivenih i nedozvoljenih koruptivnih radnji, a struge strane političke funkcionere koje rade u ime i za račun partije i političkog programa, na osnovu podnešene pritužbe od strane Etičkog odbora, starješina očigledno da se neće zamjerati svojim „partijskim kolegama“ i pokretati disciplinski postupak jer od njega zavisi. S jedne strane uočavam moć koju ima starješina organa, a s druge strane nemoć Etičkog odbora da se sankcioniše službenik koji je učinio povredu kodeksa ponašanja i time vidimo političku moć i nedodirljivost određenih službenika.

20 Član 19. Etički kodeks državnih službenika i namještenika („Sl. list CG“, br. 20/12)

21 Etika i javna uprava: Principi bez podrške, Institut alternativa, Podgorica, decembar 2014. godine, str. 7

Grafik 1: Procedura dostavljanja i razmatranja pritužbe o povredi Etičkog kodeksa državnih službenika i namještenika²²

U praksi jedan od problema je i komunikacija između Etičkog odbora i starješine organa, gdje odbor u određenim pritužbama nije informisan o daljem postupku podnesene pritužbe, kao i o njenom krajnjem ishodu.

ZAKLJUČAK

Razvoj demokratizacije društva podrazumijeva jačanje svijesti službenika o potrebi služenja građanima, a ne vladanju nad njima, odnosno da su tu službenici i uprava zbog građana a ne građani zbog uprave. Mada još uvijek možemo vidjeti obrise vladanja nad građanima, da u odnosu i komunikaciji sa građanima postoji doza autoriteta i moći nad njima. Nadalje, ono što je prvenstvo jeste ostvarivanje opšteg javnog interesa, a ne privatnog što takođe u određenim primjerima u praksi možemo vidjeti drugačije, gdje putem ostvarivanja privatnog interesa imamo određen stepen korupcije. Ali donošenjem Etičkog kodeksa javlja se potreba za razvijanjem etičkog kodeksa ponašanja službenika, kao i profesionalnog načina obavljanja državne službe.

Preduslovi za usvajanje i primjenu etičkih standarda kod službenika nisu na zavidnom nivou, što podrazumijeva da treba raditi na promiciji etičkih standarda i sprovođenja obuke za primjenu Etičkog kodeksa službenika i namještenika.

Etički kodeks bi trebalo dopuniti sa načelima postupanja u razumnom roku i jasnom obrazloženju odluka, ali i donijeti rješenje kako da pritužbe i mišljenja Etičkog odbora budu obavezujuća, jer sadašnje rješenje ne predstavlja obavezujuću pravnu snagu za starješinu organa koji može i nemora uzeti kao obavezno mišljenje.

Etika gleda ka budućnosti. Ona se odnosi na dobrotu i ispravnost čovjekovog djelovanja i stvaranja, ona se odnosi na konstitutivni društveni identitet samo zbog konstituisanja projekta, ona gleda u prošlost zbog budućnosti.²³

²² Etika i javna uprava: Principi bez podrške, Institut alternativa, Podgorica, decembar 2014. godine, str. 8

²³ Howard, G., Haas, Tamarkin, B. (1995): Lider u svakom od nas: Siguran put da otkrijete sebe, Grmeč – Privredni pregled, Beograd, str. 141

Upotpunije ponašanje, odnos i komunikacija službenika u odnosu sa građanima kroz pravila i standarde koje propisuje Etički kodeks, predstavlja važan faktor za razvoj profesionalne i odgovorne uprave na čelu sa njenim službenicima, koje u daljem periodu tek predstoji.

LITERATURA

- Begić, T. (2007): *Poziv za odgovornu i profesionalnu državnu službu u BiH (Vrijednosti i etički standardi u sistemu državne službe BiH)*, Fond otvoreno društvo BiH
- Dimitrijević, P. (2009): *Menadžment javne uprave*, Banja Luka
- *Etika i javna urpava: Principi bez podrške*, Institut alternativa, Podgorica, decembar 2014. godine
- *Etika u upravi*, Kopaonička škola prirodnog prava, Pravni život, Beograd, br. 9, 1996. godine
- Gordana, M. (2012): *Etički kodeksi i etika javnih službenika*, Croatia and comparative public administration, pregledni naučni rad, Hrvatska
- Howard, G., Haas, Tamarkin, B. (1995): *Lider u svakom od nas: Siguran put da otkrijete sebe*, Grmeč – Privredni pregled, Beograd,
- *Sociološki leksikon, Savremena administracija*, Beograd, 1982. godine
- Željko, V. (2007): *Etički kodeks državnih službenika*, Hrvatska javna uprava, pregledni naučni rad, Hrvatska

PRAVNI PROPISI:

- Etički kodeks državnih službenika i namještenika („Sl. list CG“, br. 20/12)
- Etički kodeks javnih službenika (Narodne novine br. 92/2005, 107/2007 i 27/2008)
- Kodeks ponašanja državnih službenika (Sl. glasnik RS, br. 29/2008)
- Sl. list CG, br. 20/2012
- Zakon o opštem upravnom postupku („Sl. list RCG“, br. 60/03 i „Sl. list CG“, br. 32/11)

MEĐUNARODNI PROPISI:

- International code of conduct for public officials - UN resolution adopted by the general assembly (A/RES/51/610) Action against Corruption, 12.12.1996.
- Recommendation on Improving Ethical Conduct in the Public Service Including Principles for Managing Ethics in the Public Services, C(98)/70, 23.04.1998.
- Recommendation No.R(2000) of the Committee of Ministers to Member States on codes of conduct for public officials, 11.05.2000.

Prof. dr Veselin Mićanović1
Filozofski fakultet – Nikšić
Crna Gora

UDK 371.12:159.923.3

SAVREMENE STRUČNO-METODIČKE KOMPETENCIJE NASTAVNIKA U RADU S MLADIMA

Apstrakt: Savremeno društvo se razvija izuzetnom brzinom u tehnološkom pogledu, a sa njim se mijenjaju shvatanja i potrebe mladih. Da bi društvo osiguralo progresiju mora se paralelno tehnološkom napretku posvetiti humanom, demokratskom razvoju svakog pojedinca. Najneposredniji kontakt u razvoju mladih, društvo čini preko vaspitno-obrazovnih institucija. Cilj rada je da ukaže na značaj nastavničkih kompetencija u radu s mladima po pitanju njihovog razvoja. Autor u radu ističe bitne kompetencije nastavnika u radu s mladima, i daje ideje razvoja istih.

Poseban naglasak je stavljen na važnost uzrasta mladih s kojima se radi. Istaknut je značaj pedagoško-psiholoških činioaca u radu s mladima i potreba uvažavanja istih. Institucije koje rade s mladima moraju se bazirati na kontinuiranom stručnom usavršavanju i primjenjivati najsavremenije metode rada kako bi u potpunosti opravdale svoju djelatnost i ostvarile planirani cilj.

Ključne riječi: društvo, kompetencije, mladi, nastavnik, institucije

Abstract: Modern society is developing at an incredible rate in technological terms, and with it are changing perceptions and needs of young people. In order to ensure the progression of society must be parallel to technological advances paid to the humane, democratic development of each individual. The most direct contact to youth development, the company makes over educational institutions. The aim is to highlight the importance of teacher competence in working with young people in terms of their development. The author emphasizes the essential competencies of teachers in working with young people, and gives them ideas of development.

Particular emphasis is placed on the importance of young people from the ages in question. The importance of pedagogical-psychological factors in youth work and the need to show them respect. Institutions working with young people must be based on continuous professional training and apply the latest methods in order to fully justify their activities and achieve the planned target.

Key words: Society, competence, youth, teacher, institutions

UVOD

Školski period je period intenzivnog emocionalnog, socijalnog i kognitivnog razvoja ličnosti. Proces razvoja pomenutih struktura ličnosti se ne odvija sam po sebi, tu posebnu ulogu imaju uticaji sredine u kojoj individua boravi. Zato se sve više poklanja pažnja planskom-organizovanom djelovanju na pravilan razvoj svih struktura ličnosti. Izuzetan doprinos u tom pravcu čine nastavnici koji svojim postupcima intenziviraju pravilan razvoj ličnosti mladih. Riječ je o profesionalnom, kompetentnom djelovanju na različitim uzrasnim nivoima tako da mladi nenametnutim prihvataju norme i oblike ponašanja i djelovanja u okruženju. Sa socijalno-psihološke strane posmatrano, ponašanje mladih je uslovljeno sredinskim uticajima i razvojnim karakteristikama različitih perioda odrastanja.

Savremeni reformski potezi u vaspitno-obrazovnom sistemu su usklađeni sa globalnim evropskim sistemom edukacije mladih. U tom procesu se posebno naglašava pozicija nastavnika u radu s mladima. Poželjno je da nastavnik više vremena treba da provodi u neposrednoj višesmjernoj interakciji s mladima i da priprema i organizuje takve nastavne situacije u kojima će mladi biti u poziciji da iznose svoje ideje rješavanja konkretnih problemskih situacija sve u cilju povećanja nivoa razvoja njihove samosvijesti. Budući da je obrazovanje najosjetljivija karika jednog društva. Društvo je razvijeno i demokratski u onoj mjeri u kojoj joj ima razvijen sistem obrazovana i inkluzivan u isto vrijeme. „Nije tajna da škola često pogubno djeluje na dječje samopoštovanje i da bi u idealnom slučaju škola trebala osigurati okruženje u kojem naši rezultati imaju po samopoštovanje manje negativnih posljedica nego u stvarnom svijetu“ (Bruner, 2000: 50). Visok kvalitet jednog obrazovnog sistema je uzročno-posljedično vezan na svim nivoima i zahtijeva kontinuirano praćenje. To praćenje nije ništa drugo nego stalno preispitivanje, mijenjanje i usavršavanje njegovih ciljeva, standarda i ishoda. Kako se promjene pojavljuju na različite načine kroz interakciju individua u različitim situacijama (Datnow i dr, 2002), to zahtijeva detaljno praćenje tih promjena u razredima.

Da se primijetiti da rad i aktivnosti nastavnika zavise od brojnih, a prije svega od uzrasnih karakteristika mladih sa kojima rade. Nastavnici moraju znati da se u djetinjstvu različitim brzinom razvijaju pojedini centri u mozgu i da svojim radom moraju podsticati njihov napredak (Goleman, 2008). Za profesionalno djelovanje na pravilan razvoj ponašanja i pozitivnih karakteristika djece na ranom školskom uzrastu i u periodu adolescencije potrebno je razviti uzajamno povjerenje na relaciji učenik-nastavnik i učenik-učenik. Povjerenje na ovom uzrastu je od izuzetnog značaja i preduslov je uspješnog djelovanja i na njega možemo uticati putem pažljivo osmišljenih i organizovanih aktivnosti u obrazovnom procesu. Svjedoci smo da se u svijetu sve više poklanja pažnja razvoju povjerenja među vršnjačkom populacijom i između nastavnika i učenika. Djeca na školskom uzrastu, bilo da je riječ o osnovnoj

ili srednjoj školi, pokazuju: visok stepen radoznalosti, jaka unutrašnja motivacija, izuzetnu osjetljivost, intenzivno pamćenje, izražene senzo-motoričke aktivnosti, prenaplašenu socijalnu dimenziju. Ona, kao takva, predstavljaju neiscrpan razvojni potencijal. Zato uvažavajući uzrast mladih institucija u kojoj se organizuje rad s mladima mora osigurati kompetentan rad nastavnika za organizovanje i izvođenje nastave. Naravno da te kompetencije treba kontinuirano razvijati i unapređivati. Nastavnik, prije svega, mora imati sluha da osjeti potrebu mladih, da uvaži njihova interesovanja i podstiče njihov radni senzibilitet. Zato je potrebno osmisliti i realizovati praktične aktivnosti kroz koje bi eksploatisali sopstvene misaone procese i vršila vlastitu rekonstrukciju stvarnosti usavršavajući kombinatoričku fleksibilnost (Kopas-Vukašinić, 2006).

POJAM KOMPETENCIJA U RADU S MLADIMA

Rad s mladima je područje koje nije dovoljno ispitano pa s pravom možemo istaći da ne postoje precizno utvrđene kompetencije, znanja, vještine i sposobnosti koje su potrebne osobama koje rade s mladima da bi taj posao obavljale uspješno. Danas u društvu postoje različite organizacije civilnog društva, razni klubovi mladih te neformalne organizacije mladih koje svakodnevno rade s mladima u različitim područjima i uključuju aktivnosti obrazovne, kulturne, društvene i političke prirode. Tu su naravno razni klubovi koji obuhvataju upražnjavanje sportskih aktivnosti. Mladima se, kroz različite programe, omogućava da razviju zdrave socio-emocionalne structure ličnosti i da kroz različite forme sadržaja postignu bitna edukativna znanja u društvu. Društvo, zahvaljujući dinamici rada i načinu organizacije rada, treba da prati i adekvatno odgovoriti na dinamiku kontinuiranih promjena, ali i specifičnih potreba i interesa mladih i da u skladu sa tim kreira nove trendove i tendencije rada s mladima. Važno je naglasiti da se jedan određeni dio rada s mladima odvija na margini formalnog obrazovanja te da ga realizuju nastavnici i drugi saradnici u obrazovnom sistemu (pedagozi, psiholozi i sl).

Nijedan posao u ljudskom društvu nije toliko odgovoran kao rad s mladima. To je izuzetno osjetljiva populacija koja zahtijeva izuzetno profesionalan tretman. Rad s mladima na bilo kom nivou njihovog razvoja zahtijeva određenu stručnost i profesionalnost. Ta stručnost i profesionalnost prepoznaju se kroz određene specijalne sposobnosti nastavnika da uspostavi pravilnu komunikaciju s mladima, planira i organizuje određene aktivnosti, postigne ili realizuje predviđene ciljeve i provjeri-evaluira taj proces u svim fazama.

U radu s mladima se dosta često pojam kompetencije poistovjećuje sa vještinom, što je mnogo uže od stvarnog poimanja terminološkog značenja kompetencija. Pojam kompetencije u radu s mladima je mnogo širi od pojma vještine i u svojoj strukturi sadrži pored vještine još znanje, stavove, uvjerenja, vrijednosti i stručne, pedagoške, didaktičko-metodičke sposobnosti osoba koje rade s mladima.

Nastavnik svojim djelovanjem u radu s mladima predstavlja najbolji i često preuzeti-identifikovani model budućeg djelovanja mladih u društvu, zato je veoma važno koje kompetencije posjeduje nastavnik.

U nastavnoj praksi, kada učenik zauzima centralno mjesto u nastavnom procesu, pojam kompetencije postaje sveobuhvatniji i kompleksniji te ga je stoga teško i definisati. Naravno da se kompetencije teško mogu svesti u precizne okvire što je jedan od glavnih razloga problema njihovog definisanja. Međutim, ako pokušamo da sagledamo kompetencije nastavnika kroz dvije glavne dimenzije nastavnog procesa, vaspitnu i obrazovnu, onda postoje brojne oblasti od kojih moramo poći ukoliko želimo da potpunije odredimo pojam kompetencije, a među najbitnijim su:

- znanja i sposobnosti,
- nastava i učenje,
- planiranje i organizacija,
- poznavanje učenika i procesa učenja,
- komunikaciona strategija i odnosi sa drugima,
- razumijevanje i rješavanje problema,
- fleksibilnost i adaptibilnost,
- inicijativnost i preduzimljivost,
- pokretljivost i razboritost,
- profesionalne vrijednosti i stavovi,
- spretnost i sigurnost,
- uvjerljivost i profesionalnost,
- primjenljivost informacione tehnologije,
- praktičnost.

Brojni su seminari i konferencije održavani sa ciljem da se bliže odredi profil savremenog nastavnika i njegovih kompetencija. Još je 1996. god. u Ženevi na Međunarodnoj konferenciji o obrazovanju, održanoj pod pokroviteljstvom UNESCO-a i Međunarodnog biroa za obrazovanje, analiziran problem kvaliteta stručnog profila nastavnika. U tom procesu izdvojene su sljedeće stručne (pedagoške) i organizacione (didaktičko-metodičke) kompetencije nastavnika (Marković & Maksimović, 1997):

- osposobljenost da radi u timu,
- razumijevanje i poštovanje vrijednosti i razlika drugih kultura,
- posjedovanje smisla za komunikaciju,
- otvorenost za promjene,
- posjedovanje profesionalne autonomije,
- osviješćenost za kontinuirani profesionalni razvoj tokom čitavog radnog vijeka,

- njegovanje partnerskih odnosa u radu,
- otvorenost za nove informacione tehnologije i sl.

Budući da se kompetencije nastavnika stiču u okviru formalnog obrazovanja, tj. sticanja stručnog profila nastavnika, o tom problemu razmatrano je u okviru Regionalnog usavršavanja kurikuluma ka Evropskom prostoru visokog obrazovanja (Tuning projekt). Ovaj projekat se danas ubraja u vodeće projekte s namjerom stručnog i didaktičko-metodičkog unapređenja svih programa koji se bave obrazovanjem nastavnika. Među ostalim jedan od ciljeva ovog projekta jeste identifikovanje opštih i stručnih kompetencija različitih profila nastavnika. Ovaj projekat znanje, razumijevanje, vještine, sposobnosti i vrijednosti prepoznaje kao osnovu za definisanje neke kompetencije nastavnika. Na osnovu toga po Tuning projektu prepoznato je i klasifikovano sedamnaest kompetencija nastavnika, a to su:

- mogućnost analize i sinteze,
- mogućnost primjene znanja u praksi,
- temeljna opšta znanja,
- temelji područnih znanja,
- mogućnost pisane i govorne komunikacije u maternjem jeziku,
- poznavanje stranog jezika,
- osnovne vještine rada na računaru,
- istraživačke vještine,
- kapacitet za učenje,
- kritičnost i samokritičnost,
- prilagodljivost na nove situacije,
- mogućnost generisanja novih ideja,
- interpersonalne vještine,
- vještine odlučivanja,
- sklonost ka timskom radu,
- multikulturalnost (uvažavanje različitosti),
- etičnost.

Autori Aktivnog učenja (Ivić i saradnici, 2001) ne govore precizno o kompetencijama nastavnika, ali zato jasno izdvajaju uloge nastavnika, a to su:

- nastavnička uloga (predavač, organizator, partner, stručnjak),
- motivaciona uloga,
- nastavnik kao model,
- evaluator ili procjenjivač,
- saznavno-dijagnostička uloga,

- regulator socijalnih odnosa u razredu.

Dakle, ako kompetencije razmatramo u ravni obrazovnog sistema onda možemo istaći da svaki nastavnik mora imati:

- uže stručne, tj. predmetne kompetencije
- praktične, tj. didaktičko- metodičke kompetencije u nastavnoj praksi i
- opšte, socio-psihološke kompetencije koje se odnose na razumijevanje socijalnog konteksta i razvojnih mogućnosti i potreba djeteta s kojima nastavnik radi.

Na osnovu gore navedenog mogu se izdiferencirati opšte i stručne kompetencije nastavnika. I jedne i druge obuhvataju određena znanja, vještine i sposobnosti. Opšte kompetencije nastavnik stiče u toku školovanja za taj poziv, a podrazumijevaju određena znanja, vještine i sposobnosti neophodne za svakog pojedinca bez obzira na užu profilaciju (struku) kojom se bavi, dok u stručne kompetencije svrstavamo sva ona znanja, vještine i sposobnosti koje su prepoznatljive za struku kojom se bavi. Ono što se čini bitnim kod svake nastavničke kompetencije jeste posjedovanje neophodnih stručnih znanja (znanja predmeta), pedagoških, psiholoških i didaktičkih znanja, metodičkih vještina i sposobnosti neophodnih za organizaciju nastave, vođeno poučavanje i razumijevanje socijalnih, emocionalnih, kulturnih i kognitivnih crta ličnosti.

ZNAČAJ NASTAVNIČKIH KOMPETENCIJA U RADU

Evropska komisija za unapređivanje obrazovanja i stručnog usavršavanja nastavnika ističe da nastavnik mora posjedovati interdisciplinarna i multidisciplinarna znanja, što znači da nastavničke kompetencije treba da obuhvataju:

1. Znanja iz predmetnog područja (uža struka) ali i iz drugih njemu sličnih područja – interdisciplinarno poznavanje svoje struke,
2. Pedagoško – psihološka znanja – razumijevanje razvojnih obilježja učenika, stilova učenja, kulture učenika,
3. Vještine poučavanja – poznavanje strategije, metoda i tehnika poučavanja,
4. Razumijevanje društvenog i kulturnog konteksta obrazovanja i škole.

Nastavnik mora biti prepoznatljiv u svojoj struci, njegova stručna znanja preduslov su uspješnog rada. Međutim, pored stručnih, nastavnik mora imati i šira znanja, tj. znanja iz srodnih oblasti. Ta multidisciplinarna znanja su preduslov podsticanja radoznalosti kod mladih, jer kroz interdisciplinarni pristup učenju u velikoj mjeri olakšavamo proces učenja i ta znanja činimo primjenljivijim u praksi. Nastavnik koji organizuje rad s učenicima po ovom modelu pruža im priliku za sticanje različitih iskustava što omogućuje njihovu intenzivniju primjenu u neposrednom okruženju. Aktualizuju se misaone i praktične aktivnosti. Raznovrsnijim aktivnostima pospješuje se proces

razvijanja planiranih sposobnosti. Nastavnik planira različite aktivnosti usmjerene na učenike sa ciljem pružanja praktičnih i razumljivijih informacija o učenom pojmu kako bi se olakšao sam proces usvajanja znanja o planiranom pojmu.

U pedagoškoj i psihološkoj literaturi nalazimo različite klasifikacije individualnih varijacija koje se tiču razlika u: tempu učenja, motivaciji, interesovanjima, temperamentu, socio-emocionalnom razvoju, tjelesnim karakteristikama, introvertnosti i ekstrovertnosti, kognitivnom stilu, predznanju, koncentraciji, izdržljivosti i sl. One karakteristike koje individuu čine različitom od drugih daju pečat njene individualnosti koje nastavnik mora uvažiti kako bi planirao aktivnosti koje će doprinijeti razvoju njegovih potpunih sposobnosti, jer svaka se individua razlikuje od druge, između ostalog, i po načinu opažanja, pamćenja, mišljenja i načina rješavanja problema/konflikata.

Kompetentan metodički pristup u radu s mladima ima za cilj razvoj funkcionalnog razmišljanja mladih. Rad s mladima određenog uzrasta treba temeljiti na realnim mogućnostima te djece uvećanim za aproksimativni nivo koji stimuliše njihov mentalni razvoj. Učenje kod djece je motivisano iznutra, najčešće podstaknuto nekim kognitivnim konfliktom (Čebić, 2010). U tim aktivnostima treba da budu zastupljene specifične vježbe koje razvijaju koordinaciju mentalne i fizičke (pokretne) sfere. Ukoliko dođe do greške u izvođenju pokreta javio se „šum“ koji nije ništa drugo nego poremećaj koncentracije pažnje, a ukoliko postoji slaganje u brzini razmišljanja i djelovanja, možemo reći da je funkcionalnost ostvarena. Funkcionalno razmišljanje je moguće razvijati i usavršavati putem praktičnih aktivnosti usmjerenih na brzo rješavanje problemskih/konfliktnih situacija koje zahtijevaju logičko razmišljanje i djelovanje.

Razumijevanje društvenog i kulturnog konteksta obrazovanja i škole karakteriše prisustvo različitih kultura, različitih vjerskih zajednica, različitih pogleda na svijet, ali i dosta jedinstvenih potreba. Jedna od tih potreba na koju svi imaju pravo bez obzira na jezik, vjeru, boju kože ili nešto drugo jeste potreba za obrazovanjem. Uključivanje mladih u vaspitno-obrazovni sistem počinje još na predškolskom uzrastu, zatim se nastavlja kroz osnovnu i srednju školu sve do visokoškolskog nivoa. U tom lancu jedino je osnovna škola obavezna, a svi ostali nivoi su prepušteni na izbor porodici ili pojedincima. Razumijevanje kulturnog konteksta podrazumijeva uključivanje bitnih kulturnih vrijednosti važnih za pravilan razvoj demokratskih vrijednosti svakog pojedinca u vaspitno-obrazovnom procesu. Mladi imaju dosta drugačiji pogled na svijet i to treba iskoristiti u pozitivnom kontekstu poboljšavanja uslova za rad i učenje.

Sticanje stručno-metodičkih kompetencija nastavnika mora biti usklađeno sa savremenim tendencijama rada s mladima. Inovativnost, partnerstvo u radu, adaptibilnost, osjetljivost, fleksibilnost, kreativnost, inicijativnost, konstruktivnost, preduzimljivost, sposobnost timskog rada, komunikativnost, organizaciona

sposobnost, empatičke sposobnosti su neke od ključnih kompetencija nastavnika neophodne za savremenu organizaciju rada s mladima. Riječ je o postojanju fundamentalnih sposobnosti nastavnika koje su usmjerene ka individualnom razvoju mlade ličnosti. Neke od njih se stiču u toku formalnog obrazovanja, a neke kroz razne forme neformalnog usavršavanja.

U radu s mladima nastavnik formira kod njih određena znanja i vještine neophodne za komunikaciju, formira stavove i mišljenja neophodna za ličnu afirmaciju, formira društveno prihvatljiv sistem vrijednosti neophodan za realizaciju zajedničkih ciljeva, formira određene oblike moralnog ponašanja neophodne za selekciju društveno štetnog i nepoželjnog postupanja. Od nastavnika se sve više očekuje da svojim stručnim i metodičkim znanjem priprema mlade za društvo u kojem će živjeti i djelovati, da kod njih razvija potrebu za permanentnim učenjem i usavršavanjem. U radu s mladima nastavnik, kroz svoje uloge koje obuhvataju individualni razvoj mladih, nastoji da poveže menadžment nastavnog procesa u učionici sa razvojem škole kao „zajednice učenja“.

Kompetentni nastavnik je osposobljeni specijalista sa izuzetnim sposobnostima u sferi rada s mladima, sposoban da podučava i edukuje mlade na osnovu sopstvenih znanja i vještina (Zbornik radova, 2007:106). On podstiče kod mladih da predlažu sopstvena rješenja različitih problema. Učestvujući u takvim aktivnostima mladi afirmišu sebe kroz poštovanje principa demokratičnosti i multikulturalnosti. Tako se kod mladih razvija osjećaj sopstvene vrijednosti, što je dobar znak socijalnog razvoja zdrave ličnosti (Goleman, 2007).

Na području rada s mladima, kako u sferi formalnog tako i neformalnog obrazovanja, aktuelno je pitanje da li se kompetencije mogu naučiti? Ako pretpostavimo da je odgovor potvrđan, onda sigurno slijedi pitanje u kom kontekstu i kako. Sigurno je da se kompetencije tiču uže stručne oblasti djelovanja, što znači da svaka individua pa i nastavnik razvija određene stručne kompetencije potrebne u radu s mladima. Te kompetencije se stiču samo u radnom okruženju, tj. kroz praktičnu aktivnost u okviru profesionalnog djelovanja. Što je radno okruženje bogatije to su i iskustva raznovrsnija, a samim tim i kompetencije utemeljenije. Znači da se kompetencija sastoji od znanja, vještina, stavova, vrijednosti i postupaka primjerenih određenom kontekstu. To govori da se svaka kompetencija razlikuje od druge, da ima nešto specifično što je odvađa od drugih i čini posebnom. Praktični kontekst djelovanja utiče da se stečene kompetencije dalje razvijaju i usavršavaju. Može se očekivati da oni nastavnici koji imaju više radnog iskustva u radu s mladima na određenom polju djelovanja imaju razvijenije kompetencije u toj oblasti od onih koji tek ulaze u taj proces.

Dakle, ako bi pojedinačno analizirali svaku kompetenciju nastavnika mogli bi izdvojiti zajedničku osobenost svih njih, a to je da se svaka kompetencija sastoji od kombinacije uzajamno prožetih i čvrsto povezanih kognitivnih i praktičnih vještina, znanja,

sposobnosti, potreba i stavova. One kao takve čine osobu prepoznatljivom u domenu svog rada. Ovdje se čini bitnim naglasiti činjenicu da između profesionalnog statusa nastavnika i njegovih uže stručnih kompetencija postoji direktna (proporcionalna) veza. Omiljeni nastavnici bivaju prihvatljiviji od strane učenika i njegov profesionalni status omogućava fleksibilnost kompetentnog djelovanja na mlade koji se manifestuje kroz brže i produktivnije ostvarivanje postavljenog cilja. Takvi nastavnici su osjetljiviji na problemske situacije, lakše se prilagođavaju grupi i pojedincu, daju inicijativu i pružaju pomoć i predloge za kooperativni rad i što je vrlo bitno znaju da sav proces drže pod kontrolom. Njegove kompetencije mu pomažu efikasnije prevazilaženje svih teškoća i ograničenja koja su u radu ne predvidiva i često se mogu sresti.

Organizovanjem takvih aktivnosti u kojima se mladi navode da postanu svjesni sopstvenih, ali i drugačijih potreba, njihovih različitosti u pogledu poimanja istih pojava. Stavljajući mlade u problemske situacije kroz aktivno učestvovanje u tim zadatim situacijama u kojima su zastupljeni problemi različite prirode (socijalne, emocionalne, kognitivne i sl.) sa različitim zadacima mladi aktivno doživljavaju i uočavaju drugačije (različite) uglove gledanja i djelovanja u datim okolnostima. I sam nastavnik igrajući uloge, tj. učestvujući u igri uloga podstiče učenike da adekvatnije postupaju u datim situacijama.

Mladi zavisno od uzrasta se postepeno navikavaju da prilagođavaju svoje ponašanje drugima, da razumiju potrebe drugih, da pomažu drugima, da ograničavaju svoje potrebe i što je najvažnije da demokratski djeluju u grupi. Razvijanje sposobnosti decentracije im pomaže da prevazilaze egocentizam kako u mišljenju tako i u ponašanju. Ovu sposobnost nastavnik može podsticati i razvijati kroz posebno osmišljene aktivnosti u grupi. Jasno je da sa uzrastom ova sposobnost dobija na snazi. Kroz kognitivni, emocionalni i socijalni razvoj individua prevazilazi intelektualna ograničenja, kao i ograničenja u komunikaciji zbog kojih često zapada u nesporazume i nerazumijevanja drugih.

Primjenjujući konstruktivnost kao jednu od kompetencija u svom pedagoškom djelovanju, nastavnik stavlja učenike u poziciju da uče zahvaljujući njihovom kognitivnom razvoju. Ovu kompetenciju nastavnik primjenjuje u grupi tako što učenike podstiče i navikava da stavljaju svoje unutrašnje doživljaje i njihove spoljašnje manifestacije u ravan sa drugima. Na taj način učenici upoznaju i sebe i druge, razvijajući neophodni mehanizam samokontrole i kontrole drugih u odnosima u grupi. Mladi, tj. učenici otkrivaju, izdvajaju i povezuju doživljaje sa činjenicama. Oni prave spoj subjektivnog i objektivnog što afirmišu ličnu i kolektivnu stabilnost. Uloga nastavnika je da u prigodnim prilikama podstiče učenikov pokušaj da u aktuelnoj problemskoj situaciji rješava probleme na svoj vlastiti kreativan način. Taj pokušaj nije ništa drugo nego odgovarajući konstruktivni čin, a sama ideja i postupak djelovanja u toj problemskoj situaciji predstavljaju konstruktivan pristup.

Nastavnik usmjerava mlade u timskom radu na razmjenu emocija i potreba. Na taj način se stiče svijest o tome da sukob nastaje zbog različitih poimanja pojava, zbog različitih potreba i želja. Tako se kroz jedan empatički pristup nastoji sukob sa ličnog prenijeti na obezličeni, tj. objektivniji pristup. U tim situacijama mladi uče da sukob ne nastaje zbog toga što se akteri sukoba ne vole, već zato što nemaju isti pogled na svijet stvari i pojava, istu želju ili potrebu. Fokusiranjem na lične želje potrebe i osjećanja kod mladih se decentrira svijest aktivirajući urođenu empatičnost i spremnost da razmjenjuju stavove, osjećanja, potrebe i želje sa drugima u grupi.

Kreativnost kao jedna od nezaobilaznih kompetencija nastavnika ne može biti privilegija stručnijih pojedinaca, već mora biti osobina i potencijal svih nastavnika koji rade s mladima. Kreativnost može biti u manjem ili većem stepenu razvijena, korišćena, otkrivena i prisutna kod pojedinca ali ako nastavnici rade na unapređivanju ove veoma značajne kompetencije onda će biti u stanju da tu istu kreativnost podstiču i razvijaju kod svojih učenika. Zato svaki nastavnik treba da radi na svojoj kreativnosti, na osmišljavanju i iznalaženju novih aktivnosti u radu s mladima kako bi maksimalno podsticao njihov razvoj.

Mladi uvijek teže nekim novinama. Nove ideje, novi pogledi, novi modeli rada su izazov i oni ih vrlo rado prihvataju. Nastavnici koji imaju razvijenu kompetenciju inovativnosti su u prednosti što uvijek mogu da zadovolje potrebe onih s kojima rade, da privuku i produže njihovu pažnju i pojačaju kognitivni napor i želju za rješavanje novih problemskih situacija. Inovativnost kao kompetencija je potrebna i poželjna u radu s mladima bez obzira na njihov uzrast. Svaka starosna dob ima svoje osobenosti i potrebe za nekim novinama primjerenim njihovom psihofizičkom razvoju.

RAZVIJANJE I USAVRŠAVANJE NASTAVNIČKIH KOMPETENCIJA

Socijalni kontakti s mladima postepeno utiču na mijenjanje njihove svijesti od potpune usmjerenosti na sebe, preko usmjeravanja na druge mlade iz okruženja i prilagođavanja na grupnu igru, do potpunog usavršavanja kolektivne svijesti pripadanja grupi i uspostavljanja prijateljskih odnosa među drugima. Razvoj i unapređivanje bitnih kompetencija nastavnika je u neposrednoj uzročnopsljedičnoj vezi sa kvalitetom organizovanja rada s mladima. Kvalitet organizacije nastave, uspostavljanja partnerskog odnosa u njoj i dobre komunikacije je mjerilo stručne osposobljenosti nastavnika i kvaliteta njegovih kompetencija. Činjenica je da nastavnici neće jednako uspješno organizovati rad s učenicima na početku svog rada i poslije određenog vremenskog perioda. Dragocjena iskustva stečena u radu s mladima dodatno podstiču nastavnika na stručno-metodičko usavršavanje. Unapređivanje svog rada ili bolje rečeno svojih kompetencija u radu s učenicima treba u kontinuitetu pratiti. Kontinuirano praćenje savremenih tokova organizacije rada s mladima, dodatno unapređuje nastavnikov rad, njegovu stručnu i metodičku

djelatnost. Nije dovoljno da nastavnik posjeduje teorijska znanja, već je neophodno da ta znanja umije na najbolji način da primijeni u praksi, u radu s mladima. Zato Kalin (Kalin 2004:55) u procesu razvoja kompetencija nastavnika pravi bitnu razliku između onoga što neko zna o procesu rada s učenicima i umjeća uspješnog poučavanja. Oni nastavnici koji kontinuirano unapređuju svoje vještine u radu s mladima istovremeno razvijaju svoje stručne i metodičke kompetencije i tako doprinose poboljšavanju kvaliteta svog rada.

Nastavnik na početku svoje karijere nema baš jasnu predstavu kako organizovati uspješan rad s mladima, niti može da poredi svoj rad sa nekim drugim. Sa praktičnim iskustvom razvijaju se predstave uspješnijih modela rada. Ti modeli postaju njegova opsesija, tako da on postepeno razvija svoj identitet u toj oblasti koji ga čini različitim od drugih ili bolje rečeno prepoznatljivim u struci. Tako će svaki nastavnik na osnovu stečenog stručnog identiteta, razvijene stručne i metodičke sposobnosti, različito djelovati u sličnim situacijama. Njegov radni identitet čine upravo kompetencije koje je on stekao i razvio u radu s učenicima. Na osnovu izloženog slijedi logično pitanje koja je to metodologija koja se može ponuditi budućim nastavnicima, koji nemaju potrebno iskustvo u radu s mladima, kako bi doprinijeli njihovom osposobljavanju i usavršavanju za organizaciju i realizaciju praktičnog rada s mladima?

Nastavnik u procesu razvoja sopstvenih profesionalnih kompetencija u radu s mladima mora prevazilaziti tradicionalne metode i oblike rada uvodeći savremene pristupe u radu. Organizujući rad s mladima gdje se težište aktivnosti prebacuje sa nastavnika na njih same poboljšava se sam proces prenošenja znanja i razvijanja vještina. Kreativnost u radu podstiče razvoj demokratskih načela i razvija kod mladih inovativnost i osjećaj uspješnosti. Novi načini i modeli učenja, kao što su na primjer kooperativno učenje, grupni projekti, aktivnosti u paru, saradničko učenje, mikroistraživački projekti i sl. zahtijevaju veću obučenost nastavnika i njegovo kontinuirano usavršavanje. Zato predlažemo seminar kao jednu od mogućnosti razvoja i unapređivanja kompetencija nastavnika putem kojeg bi se nudili praktični modeli razvoja pojedinih kompetencija u radu s mladima. Seminarski su istovremeno i prilika za razmjenu iskustava i pružanje odgovora za razrješavanje pojedinih diskutabilnih tema na ovom polju. I ne samo seminari, već i drugi vidovi stručnog okupljanja (stručni aktivni, kolegijumi, neobavezni sastanci i sl.) su prilika da se nešto novo čuje i usvoji što samo po sebi nudi i osigurava veći kvalitet rada i poboljšanje kompetencija nastavnika.

Razvoj i unapređivanje kompetencija nastavnika koje se odnose na rad s mladima su u neposrednoj uzročnopsljedičnoj vezi sa obezbjeđivanjem kvaliteta organizacije nastave. Kontinuirano praćenje rada, evaluacija i samoevaluacija rada nastavnika su neki od mehanizama koje treba sprovesti kao putokaz u kom dijelu bi trebalo rad nastavnika mijenjati i unapređivati. To znači da svaka institucija koja se bavi formalnim ili neformalnim obrazovanjem mladih, mora obezbijediti kako neophodne kompetencije nastavnika za organizovanje i izvođenje nastave, tako i uslove da se te

kompetencije dalje razvijaju i unapređuju na potrebnom nivou zahtjeva savremenog doba. Naravno da uz stručno obrazovanje nastavnika veliku pažnju treba posvetiti i njegovim praktičnim (metodičkim) kompetencijama, jer neko može posjedovati visok nivo usvojenosti znanja i teorijskog poznavanja problema, ali to ne mora da garantuje i njegov izuzetan uspjeh na nivou praktičnog rada s mladima i uspjeh u tom procesu.

Nastavnikovo djelovanje u grupi je, takođe, djelovanje na pojedinca u cilju razvoja njegove ličnosti. U tom procesu djelovanja mogu se izdvojiti četiri vrste saznanja i to: o onom koga učimo i podučavamo, o onome čemu učimo i podučavamo, o svrsi i smislu učenja i podučavanja i o onom kako učimo i podučavamo (Slatina, 2005:19). Nastavnik koji ima iskustva, koji je svjestan pitanja koga, čemu, zbog čega (zašto) i kako podučava može bez problema uspješno raditi i realizovati planirane ciljeve. Za takvog nastavnika s pravom možemo reći da je kompetentan nastavnik. On zna adekvatno da djeluje u svakoj situaciji, da prepozna potrebe mladih i da u skladu sa njima najbolje odgovori.

Rad s mladima kako u formalnim, tako i neformalnim okvirima edukacije označava djelatnost koja zahtijeva posebno obučeni profil edukatora-nastavnika. Razvoj stručno-metodičkih kompetencija je u direktnoj vezi sa procesom usavršavanja nastavnika. Stručno usavršavanje je sastavni i obavezni aspekt potreba svakog nastavnika, a tiče se unapređivanja određenih znanja, vještina i sposobnosti. Bez obzira na količinu znanja i sposobnosti koje neki nastavnik posjeduje, on treba da je u stalnom kontaktu s aktuelnim idejama i mogućnostima svog djelovanja. To su prije svega moderni pedagoško-psihološki pristupi mladima, njihovim razvojnim i tekućim problemima, savremena metodička i didaktička saznanja u organizaciji rada s mladima, najnovije tehnike savladavanja vještine upravljanja grupom, upoznavanje komunikacijskih nastavnih umjeća i sl.

U skladu sa materijalnim mogućnostima, a u cilju uspješnijeg razvoja i unapređivanja kompetencija nastavnika dobrodošle su i posjete zemljama iz regiona ili šire. Susreti na međunarodnom planu podrazumijevaju diskusiju na određenu temu značajnu za unapređivanje stručno-metodičkih kompetencija. Međutim, u nemogućnosti posjete kolegama iz drugih zemalja, kao izvore razvoja i unapređivanja postojećih kompetencija koristi se najnovija stručna literatura potkrijepljena praktičnim modelima primjene teorijskih uputstava. Pojava nove literature na ovu temu je prava dragocjenost, posebno kada se ima u vidu da se uvijek nešto novo dešava u procesu podučavanja drugih.

Kada su u pitanju mlađi nastavnici kao posebno dragocjen vid razvoja i unapređivanja praktičnih kompetencija navodi se posjeta i opservacija časova starijih i iskusnijih kolega. Ovaj vid stručno-metodičkog usavršavanja je dosta prisutan u institucionalizovanim formama rada s mladima i zbog svoje praktične primjenljivosti je dosta prisutan. Uz diskusiju koja slijedi poslije opservacije, mlađi nastavnici se

upoznaju sa određenim varijantama rada i pronalaze najuspješnije modele rada u konkretnim problemskim situacijama.

ZAKLJUČAK

Mladi u društvu predstavljaju izuzetno osjetljivu populaciju. Zato rad s mladima treba zasnivati na uzajamnom povjerenju i poštovanju. Ukoliko zavrijedimo povjerenje i poštovanje mladih utoliko ćemo lakše angažovati njihov potencijal u funkciji razvoja pozitivnih društvenih vrijednosti. Savremeno doba postavlja nove standarde življenja i funkcionalnog povezivanja. Nastavnik kao edukator mora imati mnogo šire vidike i kompetencije rada kako bi zadovoljio potrebe mladih u edukativnoj, socijalnoj, emocionalnoj i svakoj drugoj dimenziji i svaka institucija koja se bavi formalnom ili neformalnom edukacijom mladih mora zadovoljiti određene kriterijume u pogledu kvaliteta rada na tom poslu. Ti kriterijumi se upravo tiču stručno-metodičkih kompetencija nastavnika. Nastavničke kompetencije moraju biti na tom nivou da obezbjeđuju progresivni razvoj učenika. Zbog toga je neophodno voditi računa o kontinuiranom stručnom usavršavanju nastavnika, kako na polju uže stručne oblasti tako i na polju opštih društvenih komunikacijskih vještina kako bi se obezbijedio progresivan proces razvoja i unapređivanja kompetencija nastavnika.

Savremeni uslovi življenja i odrastanja zahtijevaju potpuno nov, drugačiji, neposredniji, savremeniji pristup mladima. Zato savremeniji načini i oblici rada s mladima zahtijevaju novu organizaciju rada, bolju materijalnu podršku, ali i odgovarajuću obuku, osposobljavanje i usavršavanje nastavnika za takav rad. Društvo preko institucija koje se odgovorno bave radom s mladima treba da obezbijedi ne samo potrebne kompetencije onih koji rade s njima (nastavnika), već i neophodne uslove da nastavnici te kompetencije kontinuirano razvijaju i unapređuju kako bi realni efekti bili u skladu sa postavljenim ciljevima i doprinosili zdravom i potpunijem razvoju ličnosti mladih.

LITERATURA

- Bruner, J. (2000). *Kultura obrazovanja*. Zagreb: Educa.
- Čebić, M. (2010). *Početno matematičko obrazovanje predškolske djece*, Beograd: Učiteljski fakultet.
- Datnow, D., Hubbard, L., Mehan, H. (2002). *Extending Educational Reform, From One School to Many*. London i New York: Routledge Falmer.
- Goleman, D. (2007). *Socijalna inteligencija - Nova nauka o ljudskim odnosima*, Beograd: Geopoetika.
- Goleman, D. (2008): *Emocionalna inteligencija*, Beograd: Geopoetika.
- Ivić, I., Pešikan, A. & Antić, S. (2001). *Aktivno učenje*, Beograd: Institut za psihologiju.
- Kalina, B (2004): *O nastavničkoj kompetenciji sveučilišnih nastavnika*, br. 11, Zagreb: Metodički ogledi.
- Kopas-Vukašinić, E. (2006). *Uloga igre u razvoju dece predškolskog i mlađeg školskog uzrasta* . Vol. 38, No 1, 174-189, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Markovic, M. & Maksimović, I. (1997). *Kakav vaspitač treba savremenoj predškolskoj ustanovi*, 46 (5), Beograd: Nastava i vaspitanje.
- Mićanović, V. (2012). Kompetencije u radu s mladima, *Sociološka luča*, br. 2, str. 103-112, Nikšić: Filozofski fakultet.
- Slatina, M. (2005). *Od individue do ličnosti – Uvođenje u teoriju konfluetnog obrazovanja*, Zenica: Dom štampe.
- Zbornik radova (2007). *Kompetencije i kompetentnost učitelja*, Osijek: Grafika.